

ב"ה

לקושי דבורים מאת
„תפארת מהר"ל" זצ"ל
של הרב הצדיק דק"ק פראג

על

הגדה של פסח

איך ברענג דא איינע וואונדערליכע מעשה. וועלכעס
געהערט צו דער הגדה של פסח. פאן הרב הצדיק מהר"ל
מפראג זצ"ל, וועלכעס דער הייליגער צדיק זצ"ל, האט געהייסען
צו דערציילען אין דיא הייליגע „סדר" נאכט פאן פסח. וועלכעס
איזט א סגולה נפלאה צו דערציילען, זא וויא יצ"מ. (המו"ל)

עס איז באוואוסט בפי כל איש. יעדער ווייסט, דאס ווען דער
הייליגער צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל האט עקזיסטירט אלס רב הקדוש
אין פראג, וואהרען דאמאלסדיגע צייטען פיעלע בלוט בלבלים לע"ל, אויף
אידען.

זא האט זיך דאמאלסדיגע צייטען געטרעפן, דאס איין מאהל פאר
פסח האבען זיך צוזאמען גענאמען פיעלע גלחים. אונד זיין וועלען לע"ל
אויסמראכטען אויף יודען איין בלוט בלבל רח"ל. זא וויא עס וואהר
שאהן אויך דיא שפעטערדיגע צייטען אין אונגארן אין איינען קליינעסט
שטעטל Tiszaeszlar וועלכעס בעוויסט איזט ביא יעדען יוד, פאן
דיא בעשרייכונגען, דאס יודען ברויכען בלוט לע"ל פסח און דיא מצות
רח"ל.

זא וואהר דאס אין דיא פריהריגע צייטען, האבען זיך דיא גלחים
ימ"ש וו, צוזאמען גענאמען צו מאכען איין בלבל אויף דיא יודען.
אונד זיין האבען געהאבט איינע גרויסען קלויסטער אונד אונטער
ערדישע קעלערין, וויא זיין האבען צוזאמען געפלאנט, אונד דארטן אן
געברייט שוועהרע צעהן טויזענד 21/2 דעצי ליטערדיגע פלעשעלעך.
אונד דאס האבען זיין אָנגעפיהלט מיט בלוט.

אונד דער קעלער פון דיא גלחים האט זיך געצאגען אונטער ערדיש
ביו צו דיא וואהנונג פאן הרב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. האבען זיין
אויסגעפלאנט, דאס זיין ווערדען איינמאהל איינע שאהנע נאכט פאר
פסח איבערשייגלען אין קעלער פאן הרב הצדיק מהר"ל מפראג. אונד
צו מאַרגענס ווערדען זיי מאכען איין אַנקלאנע קענען הרב הצדיק מהר"ל
מפראג זצ"ל, ביא דיא שטאדט פאליטציא. אונד ביא מיניסטעריום.
דאס מאנן זאלטע מאכען איינע גרויסע אונטערזוכונג ביים הרב הצדיק
מהר"ל מפראג זצ"ל, אין זיינעם וואהנונג. זא ווירד מאנן דארטין טרעפען
דיא פיעלע טויזענדער פלעשעלעך מיט בלוט. זא איזט לע"ל נעכעך

סדר הגדה של פסח

פערטיג, דאס בילבול אויף דיא יודען רח"ל. אונד דיא יודען לע"ל וואהרן שאהן דאמאלס אויך זעהר געליכט ביא דיא פעלקער ? (וא וויא וויר האבען אויך עס מיטגעמאכט ליידער ליידער דא ביא הימלערס צייטען אין אויסשוויטץ ימ"ש וז'.) דאס אויף דיא יודען לע"ל, קאנן מאנן זעהר שנעהל טרעפען וואס זאללען מלשין זיין שלעכטען וכו'. אונד עס ווירד שאהן זיך זיין ליידער ביו השי"ת ווירד זיך אויף אונז מרחם זיין אונד אונז אויסלייזען אי"ה בקרוב אונד אונז אהיים פיהרען אין אונזער לאנד קיין ארץ ישראל אמן.

געהן וויר צוריק צו דען אויביגען ענין. זא ווירד מאנן עס טרעפען ביין ראבינער. זא איזט דער פארטיג, דאס פעקל רח"ל, ערטייהלט, דאס צווישען דיא יודען פאר פסח. דער גיעסטער בעצייג איזט צום בלכול, דאס עס איזט שאהן פערטיג אין קליינע פלעשעלעך, זא גאר מיט דען זיגעל פא' ראבינער איזט דאס אבגעזיגעלט, זא האבען דיא גלחים ימ"ש וז' דיא זאכע לע"ל הערגעשטעלט, קאנן מאנן זיך פאהרשמעהלן ווען דאס רח"ל, געלינגט, וואס ווארטעט אויף דיא דאמאלסדיגע יודען לע"ל ? אבער דער אונזער הייליגער בעשעפער „הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל", דער שלאפט נישט, ער איזט איבער זיין געליכטען פאלק ישראל וואכענדיג.

זא וויא וויר האבען עס זעלבסט געזעהן מיט אונזערע אויגען דא אין הימלערס צייטען ימ"ש וז', דיא גרויסקייט פאן אונזערען הייליגען בעשעפער. איזט דאמאלס גראדע געפאהלען ערב פסח, שבת"ק. זא האכט מאנן געברויכט בודק חמץ זיין דאנערסטאג ביא נאכט, וואהר צו מזל נאך 2 טאגע צו פסח, איזט געשעהן גרויסע וואונדער, דאנערסטאג ביא נאכט האבען דיא גלחים ימ"ש וז' געוואהלט איבערשמוגלען דיא שוועהרע שווענער פלעשער מיט בלוט צום הייליגענס צדיקים וואהנונג. אונד צו מארגענס פרייטאג צו לאכסען מאכען איינע גרויסע אונטער-זוכונג. — זא וויא דער סדר איזט ביא איינען הייליגען גרויסען צדיק זצ"ל, וויא לאנג ער גרייט זיך צו דיא גרויסע מצוה בדיקת חמץ, געהט אין דער מיקוה וכו'. אונד דער כשמש רפאל וואהר איבער-אהל מיט איהם דארט, זא וויא דער הייליגער הרב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, געהט זיך צו בדיקת חמץ, זא וויא דער דין איזט צינד מאנן אן איין ליכט, קאמט איין ווינד אונד עס לעשט אויס דאס ליכט מעהרע מאהל.

סדר הגדה של פסח

דאס וואהר שאהן דיא התחלתא דגאולה. דאנן קאממט דיא ריכטיגע ישו, דיא הילף פאן הייליגען בעשעפער, זא וויא דער הייליגער צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל האט געוואהלט זאגען נאך בדיקת המץ, כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי" זא אנשטאט דאיכא ברשותי האט ער געזאגט דאיכא, „בחמישה" אונד נאך מעהר אויף פאהלענד, דיא ווערטער פאן סידור'ל זינד געוואהרען רויט וויא בלוט. דא האט דער הרב הצדיק מעהרע מאהל געוואהלט זאגען אונד ער האט ניכט געקאנט זאגען נאר „דאיכא בחמישה". זא וויא בעוואוסט, איזט אין זא איינע אלטע שטאדט וויא פראג, וואהרען גרויסע אלטע הייזער, זא וואהר דיא וואהנגונג פאן הייליגען צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, האט געהייסען, דאס פינפטע הויז. האט דער צדיק זצ"ל דערשפירט דא געהט פאהר גרויסע זאכען, מאנן האט דא איהם מגלה געוועזען מן השמים, דאס ער ברויך צו העלפען דיא יודען פאן דען בלוט בילכול רח"ל, זא האט זיך דער הרב הצדיק זצ"ל זא פארט גענאממען זיך צו דער זאך, אונד ער האט זיך גענאממען נאך צו דענקען וואס דא פאהרגעהט געגען דיא יודען רח"ל, זא וויא בעוואוסט איזט כפי כל איש, דאס דער הייליגער צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, האט בעשאפען דען ליימענער גולם, וואס ער איזט געוועזען, ער האט געזעהן אבער איהם האט מאנן ניכט געקאנט זעהן. דער הייליגער צדיק האט איהם בענוצט נאהר צו זעהר נויטווענדיגע זאכען, דא האט דער הרב הצדיק זצ"ל, איהם געשיקט דארט אין דיעזען פינפטען הויז אין קעלער, וועלכעס האט זיך געצויגען ביז צום קלויסטער פאן דיא גלחים ימ"ש"ו. ווייל דער הרב הצדיק מפראג זצ"ל, האט געזעהן, דאס דא געהט פאהר גרויסע זאכען געגען דיא יודען רח"ל, אונד דער ליימענער גולם איזט געגאנגען אונד געטראפען אין קעלער פאן דיא גלחים ימ"ש"ו, דיא סך פלעשער מיט בלוט, דאס וואהר פאהר געברייט צום בילכול רח"ל, זא איזט ער געקאממען זאגען פיר דען רב הצדיק זצ"ל.

זא האט גענאממען דער רב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, דען גבאי רפאל אונד דען ליימענעם גולם, זענען זייא געגאנגען אין קעלער, וויא זייא וויללען הערונטער געהן אין קעלער, האט זייא אנגעכאפט איין פחד, מיט איינען גרויסען שרעק, אונד דען לאמטער וועלכעס זייא האבען מיט גענאממען צו לייכטען, האט דער ווינד מעהרע מאהל אויס געלאששען, זא ענדליך וויא זייא זענען געקאממען ביז צום דיעזען קעלער, וויא דאס בילכול וואהר אנגעברייט געגען דיא יודען רח"ל, זא האט דער הרב

סדר הגדה של פסח

הצדיק זצ"ל, צו מארגענעם גאנץ פריה געדאווענט, אונד ער האט זיך אויס גערישט אונד געלאסט רופען דען ראש הקהל פאן פראג, צו זיך אונד איהם דערציילט, וואס ער האט דיא פאחריגע נאכט ענטדעקט, איינע גרויסע זאך וואהר אָנגעברייט געגען דיא יודען רח"ל, אונד זייא האָבען זיך בעראמען, אונד זייא געהן צום בירגערמיינסטער אונד צום שטאדט פאליציא אויבערסט, זייא געהן העריין האט מאָנן מקבל געוועזען „בסבר פנים יפות“, זעהר פיין ענטפאנגען. אונד דער רב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, האט געזאגט, דאס ער האט ניכט קיין צייט דען עס איזט ערב פסח אונד ער ברויך נאך פיעל צו ערלעדיגען, האבען דיא פריצים געזאגט וואס עס געהט פאר הערר ראכניער, האט דער רב הצדיק זצ"ל דער-ציילט דיא גאנצע מעשה וואס דא געהט פאהר, דיא גלחים האבען פאהר געברייט געגען דיא יודען איין כלוט בילבול רח"ל, אונד דער הייליגער צדיק זצ"ל, זאגט צו דיא פריצים, דאס זייא זאללען מוחל זיין מיט איהם מיט גיין אונד דארט אין קלויסטער קעלער ווירד ער איבערצייגען וואס עס געהט פאהר, דיא פריצים האבען זיך ניכט לאנג שפעקאלירט, אונד מיט דען הרב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, מיטגעגאנגען אונד מיטגענאמ-מען מעהרערע פאליציא, אונד דער הייליגער רב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, פיהרט דיא פריצים צו דען פינפטע הויז און זייא געהן הערונטער אין קעלער, אוןזייא קאממען אן דארט וויא דיא טויערנטער פלעשער מיט כלוט וואהרן אָנגעברייט, דער הייליגער צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, האט דערציילט פיר דיא פריצים וויא זא ער איזט געקאממען אויף דיעזען פלאטץ, דיא פאליטציא האבען בייא זיך ניכט פיעל שפעקאלירט, אונד זייא זאגען צו דען רב הצדיק זצ"ל, דאס זייא געהן ווייטער אין קעלער, דער קעלער האט זיך געצויגען ביז צום קלויסטער פאן דיא גלחים ימ"ש וז', וויא זייא קאממען פאן עק פאן קעלער, איזט עבען דאמאלס הערונטער געקאממען בייא נאהע 20 שטיק גלחים ימ"ש וז', צו מאכען דען בילבול געגען דיא יודען, וויא דיא גלחים ימ"ש וז', האבען דערוועהן, דיא גרויסע דעפוטאציאן אונד דיא הייליגע צורה פאן הרב הצדיק זצ"ל, זענען זייא געוואהרען זא דערשראקען אונד געוואהרען וויא טויט, האט דער שטאדט אויבערסט געזאגט צו זייא ווען זייא זאגען אויס דען אמת, דיא וואהרהייט, איזט גוט, ווען אדער ניכט, וועהר אללע זעמטליכע גלחים ימ"ש וז', פעהראפטעט, זא פאר גרויס פחד פאן הייליגען רב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל, האבען זייא אָנגעפאנגען אויס צו זאגען דען גאנצען סוד, אונד זייא האבען אללעס אויסגעזאגט, וויא זא און נאך זייא האבען געפלאהנט דען גרויסען כלוט בילבול געגען דיא יודען רח"ל, אויף פסח.

סדר הגדה של פסח

מיט דיא מויעזנמער פלעשער בלוט. זא האבען דיא פריצים דען הויפט פאן דיא גלחים ימ"ש זו', וועלכער האט פאר בערייט דען בילכול, אונד פעהאפטעט.

אונד אין דיא שטאדט פראג, איזט שאהן פאהרמיטאג הערויס געגאנגען איין בשורה טובה איבער דיא יודען. אינד עס איזט געווארדען אין דיא גאנצע שטאדט פראג, אונד וויא יודען האבען געוואהנט דאמאלס-דיגע צייטען, איינע גרויסע שמחה, איבעראל בייא דען כלל ישראל. נאר דער הייליגער רב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. האט פערלאנגט איין זאך פאן דיא מיניסטעריום, דאס דיא זאכע זאל מאנן אין דיא שטאדט פראג פלאקאטירען, וואס דא האט געוואהלט געשעהן געגען דיא יודען רח"ל. דען פעהרלאהנג פאן הייליגען צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. האט מאנן זא פאהרט בעשטאטיגט. און מאנן האט דיא גאנצע מעשה פלאקאטירט אין גאנץ פראג. וויר קענען עס פאהרשטעלען וואס פיר איינען לוסטיגען פסח האבען געהאכט דיא טייערע יודעלעך (ניתשקט הארץ ארכעים שנה). דאמאלס האט געזאגט דער הייליגער צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. דאס דיא מעשה איזט איינע גרויסע מצוה צו דערציילען פסח בייא דיא סדר נעכט. דאס ווייסט דאך יא יעדער מענטש ווארום עס הייסט דיא הייליגע נאכט סדר נאכט, דען דאס איזט דער סדר פאן כל השנה. אין דיעזען זכות האט דער רב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. פערשפראכען. דאס דער יעניגער יוד וועלכער ווירד דיעזע מעשה אמת'דיג דערצייהלען, וועהרט זיין הויז אבגעהיטען לע"ל אן אללען שלעכטען. אונד זיין הויז ווירד געבענטשט ווערען מיט שפע ברכה וחיים ארוכים הוא וכל בני ביתו עד ב"ג אמן.

דער בעשעפער זאלל געבען אונד העלפען אז דער זכות פאן דען הייליגען רב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. זא וויא עס שטעהט „שפתותיו דוכבות מקבר“, זאל יעדען יוד בייאשטעהן דיא אלטע ברכות וואס דער הייליגער צדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. האט אונטער געלאסט, אונד אין דיעזען זכות. דאס ער ווירד קויפען דיעזע הייליגע „הגדה“ מהרב הצדיק מהר"ל מפראג זצ"ל. זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל ויבא משיח צדקינו במהרה בימינו, אמן ואמן.

מנחה יהודה

זה הקונס "מנחה יהודה" על הודס ניסן והג הפסח תוכנו כתוכן הספר "מנחה אפרים"
אלול ומקדמונים. כי בו נקבלו מוסקים ראשונים ואחרונים כל הדיונים ומנהגים של חורג
הפסח הנחוצים לכל אדם לדעת :

מנהגי ימי ניסן.

א נהגין במדינות אלו שבכל חודש ניסן אין אומרים תחנון ולא והוא רחום בנ
והעלא יהי רצון שאחר קריאת התורה ולא צדקתך צדק שבמנחה בשבת.
ואין מכירין נשכות ואין אומרים אב הרחמים חוץ מביום האחרון של פסח. ואין
אומרי צדוק הדין וקדיש שלאחריו אפי' ה' המת ת"ח מופלג וגדול הדור.
אלא ירמין עליו אומרים קדיש אחר הדרשה אם הוא ת"ח אפי' אינו מופלג.
אבל אם אינו ת"ח אין דרשין ואין מספידים עליו. שאין מספידים בכל
החוד אלא לחכנ בפניו. דהיינו בעוד שלא נקבר. וכן אין מתענים בו. מלבד
תעני חלום שמתענים בו. ונס חתן ביום חופתו חייב להתענות בו. אבל
אומרים בכי החודש למנצח יענך. ובב' זה אומרים אל איך אפים :
נהנין מר"ח איך לקרות פרשת הנשיא שהקריב בו ביום. וביום י"ג פרשת
והעלותך עד ין עשה את המנוחה שהוא נגד שבט לוי :

מנהגי שבת הגדול.

נהנין דינו אלו בשבת הגדול הוא ערב פסח מפטירין בו במלאכי
וערכה וגו'. לפי שבאותה פרשה כתוב הביאו המעשר אל בית האוצר וגו'.
י זה מעין מאורע שבערב פסח הוא זמן הביעור. דהיינו שבע"פ של שנה
ביעית שבשנה ובע"פ של שנה השביעית שבששמה חייב כל אדם להוציא
יתו כל המטרות שהפריש מתבואתו בכל הג' שנים שעברו ולהביאן
לבית ה' :

נהנין במדינת אלו שבשבת הגדול במנחה אין אומרים ברכי נפשי אלא
אומרים עבם היינו עד לכפר על כל עונותינו. לפי שבשבת הגדול היתה
נחלת הגאולות הנסים. ואפי' אם שבת הגדול הוא ערב פסח אומרים עבדים
יינו. ואם ישחכם היודע לדרוש ברבים ידרוש מענינא. וכשחל ע"פ בשבת
ידרוש בשבת הקודם :

דיני בדיקת חמץ וברכתה.

בדיקת חמץ חלה תיכף בהתחלת אור לארבעה עשר. ולפיכך כמו
עוד נודע צאת הכוכבים אסרו במלאכה ובאכילה יותר מכביצה
אפי' פרק אחד בענין שיש לחוש שסא יבא לו איזה עיון בלימודו
ושכ"י אסור. ואפי' אם התחיל בהיתר מבעוד יום בין ללמוד בין
למלאכה מחויב להפסיק כשיגיע זמן הבדיקה. שאם לא יפסיק הרי זה
במל תקנת חכמים שתקנו לבדוק מיד בצאת הכוכבים. וכיון שהיא מצוה
עוברת צריך להקדימה לפני ק"ש ותפלה :

ב מי שרגיל להתפלל ערבית בזמנה מתפלל ערבית קודם ואח"כ בודק. בין
הנול להתפלל בצניח או ביתר :

ג החבורות שיש להם שיעור קבוע ללמוד הלכות פסיקות בלי פלפול בביהכ"ג
אל יבטל ללמוד בליל זה בשביל בדיקת חמץ. וכן מי שאומר לחבירו
להזכיר לו הנדיקה משתחשך מותר ללמוד בתוך חצי שעה שלפני צאת הכוכבים :
ד ברכת בדיקת חמץ צריך לומר קודם שיתחיל לבדוק. ואין לברך שהחיינו על
הבדיקה לפי שמצוה זו היא לצורך הרגל נפטרת בברכת שהחיינו
שמברכין הרגל :

ה אסור להוסיף בין הברכה לתחילת הבדיקה אפי' ברבור. ואם הפסיק
מברכים שאין מענין הבדיקה צריך לחזור ולברך. אבל יותר להפסיק
מברכים

מטה יהודה

והם מענין הבדיקה. כגון לפתוח החדר שצריך לכנס שם בדוק או את הגר שכבה וכדומה. ואם הפסיק בדבור לאחר שהתחיל לדק אין צריך לחזור ולברך :

ריקה מצוה בו יותר מבשלוחו. ובברכה אחת יכול לבדוק כמה דים אם אין הפסק והיסח הדעת בינתיים. ויכול להעמיד מבני ביתו אצלו בשעה הברכה אח"כ יתפזרו לבדוק כל אחד במקום אחר על סמך ברכת בעה"ו. ואם ובעה"ב בעצמו אינו בודק רק מצוה לאחר לבדוק בשלוחות. אותו אי צריך לברך ולא הבעה"ב :

ז הבדיקה צריכה להיות בנר של שעה יחיד. ואם אין לו של שעה יבדוק בנר של חלב. ויבדוק כל מקום שמכניסים בו חמץ בבדיקה אמיתית והיינו שיחפש באמת היטב כראוי. ולא שילך בבית אחת אחת הגה ואחת הגה לקין רק הפרידים שהניחו באיזה מקומות. כי אינו יוצא בזה וברכתו לכתחילה. ונצריך לזהר לכבד ולנקות מבעוד יום כל המקומות הצריכים בדקה. דבלא יבדוק לא מיבדק שפיר :

ח לכתחילה צריך הבעה"ב בעצמו לבטל החמץ אחר הבדיקה וכן בערב פסח אחר הביעור. ומי שעושה שליה לבטל את החמץ צריך לשלוח לומר לו המירא וחמיעא דאיכא ברשותי (דפלוני...) ידוע ב"ו ודלו ידע ביה לבטל וכו'. וכביטול הלילה יאמר השליח דלא ידע ביה לחור :

ט אם הבעה"ב הוא בדרך יכול לבטל שם החמץ במקום שזא. או שאשתו תבטל ותאמר לו חמירא וחמיעא דאיכא ברשות בעלי דיק ביה ודלא ידע ביה לובטל וכו'. ובפילה תאמר דלא ידע ביה לוד :

י טעם החילוק בין בטול הלילה לבטול היום הוא כי כשמבטל החמץ בלילה אחר הבדיקה אינו מבטל אלא החמץ שאין ידוע לו שלא מצאו בבדיקה אבל לא החמץ הידוע לו שדעתו לאכול ממנו עוד ואינו מפקיראותו. לכן לא נאמר אלא דלא חזיתיה ודלא בערתיה בלכד. אבל בערב סח אחר הביעור שצריך לבטל פסח ב' קודם שתגיע שעה ששית הוא משום יש לחוש שם נתגרר כזית מן החמץ שנשאר לאכילתו לחורים ולסדקים. וכשיגיע הפסח ימצאנו כזית עליו בבל יראה וכו'. לפיכך צריך שיאמר אודחזיתיה ודל חזיתיה ובערתיה ודלא בערתיה וכו'. שהרי אז מבטלה :

יא נוסח הבטול שנתקן לומר בלשון ארמית הוא בשביל מי הארץ בימיהם היו מדברים כלם בלשון ארמית ועמי הארץ לא הבינו הקודש. ואם יאמר הבטול ולא יספיק בה שיאמר אין לו בלל. בימינו שגובר הא"י שמבינים יותר בלשון הקודש כבלשון הארץ שיאמר הבטול בלשון הקודש או בלשון אחר שמבין מה שאומרים אחר הבדיקה בלילה יאמר נזהר בחמץ שמשיר להצניעו. והעולם א בזה ולא שפיר עבדי

דיני ערב פסח.

א בערב פסח שחרית משכימין לבית הכנסת כדי שיגמור סעודת קודש של י"ו. והיינו שליש היום בין אם היום ארץ או קצר. שאם היום מ"ו שעות מעלות השחר עד צאת הכוכבים מותר לאכול חמץ ה' שעות על היום. ובעת החמישית אסור באכילה ומותר בהנאה ולמוכרו לאינו ושרא"ל. ואחר שעה החמישית שורפין החמץ ואומרים כל חמירא וכו' :

ב בערב פסח וחוה"מ של פסח אין אומרים מזמור לתורה שחמץ תורה היו חמץ. ואפי' בערב פסח ה' אסור להקריב שיבואו לידי נתר. וכן אין אומרים בערב פסח למנצח יענך ואל ארך אפים. ואין ע"פ דומה לשאר ערב יו"ט כי הוא עצמו יו"ט :

ג בערב פסח אסרו לעשות מלאכה מחצות היום ואילך להשתכר בה. ואינו רואה סימן כרכה מזה השכר. ואפי' בחנם אסור לעשות מלאכה בין לעצמו בין לאחרים. ואפי' להסתפר אסור. וליטול הצפרנים לאחר חצות יש אומרים ויש מקילים. וכדאי המקילים לסמוך עליהם :

מטה יהודה

ד לא אסרו אלא מלאכה נמורה כגון לעשות כלים חדשים. אבל מותר לתקן כלי ישן לצורך המועד בין לעצמו בין לאחרים בחנם דוקא. וכן לא אסרו מלכתוב ספרים לעצמו דרך לימודו שיהיו לו זכרון דברי תורה שחידש. וכן מותר לעשות אלו המלאכות שמותר לעשות בחול המועד:

ה בערב פסח נוהגין הבכורים להתענות ולהשלים אפי' אם חל בערב שבת. וזה המנהג נוהג בין בבכור לאביו שהוא בכור לנחלה ובין בבכור לאמו שהוא בכור לפדיון. אבל אם אינו בכור לא לנחלה ולא לפדיון. כגון שאמו הפילה קודם ואביו יש לו בן מאשה אחרת אינו צריך להתענות:

ו נוהגין שכל זמן שהבכור קטן מתענה האב תחתיו. ומי שיש לו ב' בנים בכורים קטנים. תענית האב עולה בעד שניהם. ואף גם אם האב בכור עולה התענית בשביל שלשתן:

ז בכור קטן שהוא יתום מאביו. אם אמו אינה מעוברת או מנקה וזוהי בריאה וחוקה שידוע שלא יזיק לה התענית כלום. תתענה היא תחת בנה הקטן:

ח אם הבכורים מותרין לאכול בסעודת מצוה תליא במנהג המקומות. אבל אב המתענה בעד בנו כדאי מותר לאכול על סעודת מצוה ע"י שאלה וחרשה. וכן אם הבכור הוא נחשב מבע"י הברית דהיינו אבי הבן או מוהל או סנדק. כיון שיו"ט שלהם הוא. יכולים לאכול ע"י שיפרעו תענית אחר לאחר הפסח:

ט אם חל ערב פסח בערב שבת מתענין הבכורים בו ביום. אבל אם חל ע"פ בשבת נדחה ליום ה' שלפניו. ואם קשה להם להתענות עד אחר הבריקה יכולין לטעום מעט קודם שיברקו. או יצו לאחר לברוק והם יאכלו:

י בכור המתענה אומר בתפלת המנחה עגנו. ואם הם הרבה בכורים שמתענים ומתפללים בצבור אל ירד בכור לפני התיבה. שאין לומר בחזרת התפלה עגנו בקול רם כיון שהוא חודש ניסן:

יא בערב פסח אסור לאכול מצה שיוצאין בה בלילה. אבל תבשיל העשוי מקמח של מצה אפוי' דהיינו קניידלעך וחרעמולעך או מצה עשירה מותר לאכול עד תחלת שעה עשירית ויש מחמירין בחרעמולעך. ואחר שעה עשירית אסור לאכול. אבל יכול לטעום מעט פירות או מעט ירקות או מעט בשר ודגים וביצים. רק יזהר שלא ימלא כריסו מהם:

יב כשחל יו"ט בערב שבת יזכור לעשות בערב יו"ט עירוב תבשילין. כדי שיהי' מותר לו להכין מיו"ט לשבת. ואם שכח לעשות עירוב תבשילין יעשה שאלה חכם:

דיני ערב פסח שחל להיות בשבת.

ערב פסח שחל להיות בשבת מפטירין בו וערכה. והטעם נתבאר לעיל במנהגי שבת הנדול:

ב ערב פסח שחל להיות בשבת בודקין החמץ ליל י"ג ואומרים כל חמירא ומבערים הכל מלפני השבת ומשיירים מזון ב' סעודות לצורך השבת. ושורפים החמץ בערב שבת קודם חצות. ואין אומרים כל חמירא בשעת שריפת החמץ רק בשבת שחרית אחר האכילה יאמר כל חמירא:

ג אין לבשל על שבת זה דייסא ושאר מיני קמחים מפני שנדבק בקדירה ויצטרך הדחה בשבת. ואם עבר ובישל ונדבק בקדירה ואי אפשר לקנחו מותר להדיח להעביר החמץ. אבל אם לא נדבק החמץ בקדירה אסור להדיח רק יקנח החמץ באצבעו:

ד אם מבשר על שבת זה בכלי פסח שרוצה להשתמש בהם בפסח אין לערות רותח מן הכלי פסח לתוך כלי חמץ משום דניצק חיבור:

ה אחר שאכל ביום השבת סעודת שחרית ינער המפה וינקה הכלים וישמינם בין שאר כלי חמץ. ואם נשאר פת יתננו לאינו ישראל' במתנה או יורקנו לבית הכסא או למים. ומותר למלט ולהוציא מביתו בשבת כלים החמוצים. אבל לסדר השלחנות שרוצה לאכול עליהם בלידה לא. משום דהוה כמכין משבת דיו"ט. אבל לסדר מעט השלחנות כדי שלא יהא נראה הבית כחורבה מותר.

דהות

מנחה יהודה

הנה כמכין לטבת עצמו. וכן בשיבול בעודה שלישית נ"ב מותר לסדר. והעריך השולחנות כדי לאכול עליהם :

ן בעודה שלישית בטבת ע"פ כיון שזמנה אחר המנחה אינו יכול לקיימה אז לא בהמין ולא במצה. לכן יקיימה קודם שעה העשירית בתבטיל כגון קניידלעך או חרעמורעך. ויש מהמורין בהרעמורעך. והאחר שעה עשירית נ"ב יכול לקיימה בפירות או בבשר ודגים. ואם אין לו יעסוק בתורה במקום בעודה שלישית :

מנהג אמירת סדר הקרבת קרבן פסח.

א כתוב בתורה במצות הקרבת קרבן פסח דבריו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם וגו'. וקשה מהו לאמר כי למי יאמרו ישראל. א"א שרמזה התורה על הזמן שלא יוכלו לקיים הקרבת הקרבן שבת בפועל ממש שאז יאמרו נא סדר הקרבת הקרבן פסח ויהיה נחשב לפני הקב"ה כאילו הקריבו את הפסח במועדו. וכמו שכתוב ונשלטה פרים שבתיו. וע"כ נזהגין לאמור אחר תפלת המנחה סדר הקרבת הקרבן פסח כמו שנדפס בהגדה במקומו : ובדי לזכות את הרבים אלפי כלל מחמיר הנכלל והמפורסם בענין מצות המנחה כסדר הכהן להצדיקם כפינו אשר נאלץ בקונטרס המקובל. ה"ס הלוי' מוה"ר שמשון מאוסטרפלויא זצוקלה"ה אשר כתב בסוף המאמר הזה הלכין, כי המעין בכור נפלא ונורא היה על מכורו. פעם אחת בשנה ויבחר בערבי פתחים מוכסח שינצל כל אותה השנה מכל סכסכו וימחה משנה ושם אותם וא"ל וישלחו בו איביו וכל שונאיו ופלו החמור וכל אשר יפנה ייבטל ויצליח אמן פלה. עד כאן לבנו. אבל ראונו בלוח הגדול ישנות הדפוסים זה המאמר כמות שיבטלים. וכיותר נפלו בו שיבטלים כפי שנדפס בספר הקצין לקוטי שו"ס דפוס מוקלסם דעת במחמיר וזה המאמר הזה מונה ביותר כפי שנדפס בהגדה הגאון על הכתב סופר כי גם ים רק בתקום אחד חלופי דברים וחלו כמילות קמות. וכל חסד לך יבין עזרתו אשר בעש"י צירתי מכל הדפוסים הנוכח הנכונה והישרה. וכן כי ראונו בלוח מקומות שהנחה היותר מוכשרת לעין במאמר הזה היא אחרי אמירת סדר הקרבת הקרבן פסח ע"כ הלכתי מחמיר הזה כאן במקומו.

בתכלית הענין אודות הסיכום דצ"ך עד"ש באח"כ שקשה אין נרמזת הנאמרה באלו הסיכומים. ועכשיו אנ"ה הדבר בעזרת רוח קדשו והבדך שמו. מה שכתב הארז"ל בקונטרס שלו הנקרא פלאות רבות בשיעור מ"ו הנקרא שער יציאת מצרים פרק ג'. וזה לשונו, להם ככל השמעתין שפרעה נלקח בשכר מותו הלו במצרים ע"י ג' אלפים ור"פ מלאכי הבלה המכבדים בג' רקיעים של כומחה. אחד נקרא שר"ע ואחד נקרא תמוז' ואחד נקרא ביש"ה"א ועליהם השם הנקרא דלפ"ק"ט ועל כלם השם הנקרא תק"א בראשית. הסר מן השלושית עשרה. והסר מן הרביעית ששה. והסר מן החמישית ששה בכתוב. והנה מה שמצאנו בסמלרים לקו עשר מכות ועל הים המס מכות. הוא חכת הסס שפ"ן שבו אחוז דוד בן יסו. וזה הסס אמר והכה. ומכאן הסס תק"א לקו במצרים חמשים מכות ועל הים חמשים מכות. וזה הסס אמר והכה. וזכה שהקב"ה מכה בו מרע הכנות. וזה פסחו ומה חפצו ומה המעל אשר מעלו אבותינו להיות בכור הכרול עד שנאלצו בשמות הללו דע"ב צד"א כשח"ב". עד כאן דברי הארז"ל עין שם. ואנ"ה רוא דנא. מה שכתב הארז"ל הנה כבר השמעתין שפרעה נלקח וכו'. כונתו כך היא כי אמרו בעלי קבלת מעשיות שיש ג' אלפים ור"פ מלאכי הבלה מסומים להכות השמים והעננים בזהבם ולטהרם מעין. ונהגו סימן ע"ן להכות בארץ רשע. אנ"ה ראשית חיבות ג' אלפים ר"פ. וזה רמז ע"י אלו מלאכי הבלה. ועל ידם ניקו גם המצויים. וזה סוד נכלל כאשר נחשוב במספר ד"ס צפרדע כנס ע"כ דב"ר שח"ן בר"ד אר"ה חש"ך מכות כבורות. אלו עשר מכות כאשר כתבתם פה עולים לחשבון ג' אלפים ר"פ הומו על מהות מלאכי הבלה הנ"ל : והוא מה שכתב הארז"ל חסר מן השלושית עשרה. פירושו שח"ן מן הכנה השלושית שהיו כנס י' צצריך להיות חסר י'. וחסר מן הרביעית שהיו ערב ששה. פירושו שצ"ך להיות חסר ו'. וחסר מן החמישית שהיו חשך ששה. פירושו שג"כ צריך להיות חסר ו'. והוא שאמר בכתוב. פירושו בכתוב בתורה כ"פ וארא כנס ערב חשך כלם חסרים : ומה שכתב שאז : ג' אלפים ור"פ מלאכי הבלה מסכבים בג' רקיעים ש"ל טובאה נקרא שח"ך ואחר נקרא תמוז' ואחר נקרא ביש"ה"א. ורמזו בזה על א"י הג' רקיעים של כומחה : ומה שכתב ועליהם השם דלפ"ק"ט. כונתו היא שיש זה שרשו באותיות הקדומות לאותיות המצויים. כי ד' קודם ה"ה. ו' קודם ל"ו. ס' קודם צ"ו. ק' קודם דר". מ' קודם ל". והמ"ם האחרונה מן המצויים היא מ"ם הריכוז ואינה מן השורשים. וגם ה"ה רמז המניד באמרו שהבאו הקב"ה על המצויים והבין וי' המצוי וכ"פ. ומה שכתב ועל כלם השם הנקרא תק"א בראשית. כונתו שהשם תק"א נרמז בהראשית של העשר מכות. והיינו הראשי

מטה יהודה

חיבות שלהם שהוא דצ"ך עד"ש באח"ב בני' תק"א. וגם הוא בני' אש"ר. שזה מיד הכתוב את אש"ר התעללתי במצרים ועוד יש לנו בזה הרבה מידות ורמזים. וכבוד אלהים הסתר דבר: ומה שכתב שהשם שפ"ן אמר והכה אותם במצרים עשר מכות ועל הים ג' מכות. כונתו יענין נפלא ונורא בפלוגתא של רבי יוסי הגלילי ורבי אליעזר ורבי עקיבא. שזה מיד רבי' וס"ו הגלילי שהוא בני' שפ"ו. והיונו רבי' יוס"ו הגלילי אומר. פ"ו שהשם שפ"ן אמר והכה אותם וכו'. ומה שכתב שבי אחוז דוד בן ישי פיוזשו שרד"ך בין ישי' ג"כ בני' שפ"ן. והיו מיד נפלא שרבי יוס' הגלילי ה"ו נציון דוד בן ישי. ובאותו השם דוקא יבוא בן ישי. ויש לנו בזה מידות נפלאות ונוראות: ומה שכתב שהשם תקל"א אמר והכה אותם במצרים ט' מכות ועל הים ר' מכות. כונתו היא בסוד רבי' אליעזר שהוא בני' תקל"א. והיונו רבי' אליעזר אומר. פ"ו שהשם תקל"א אמר והכה אותם וכו'. ומה שכתב שהשם שצ"ה אמר והכה אותם במצרים ג' מכות ועל הים ר"ן מכות. כונתו היא בסוד רבי' עקיבא שהוא בני' שצ"ה והיונו רבי' עקיבא אומר. פ"ו שהשם שצ"ה אמר והכה אותם וכו'. וזה מיד נפלא ונורא הוא דרוזן סתומין. והוא רחום וכפר וכו': ומה שכתב כמה שהקב"ה סכה בו מרפא. היונו שכאותן המכות נרמז טעם ירדת ישראל למצרים. וזה הטעם נרמז בסוד האותיות דצ"ך עד"ש באח"ב וכן המכה באה הרפואה כי באותן המכות נרמזה ג"כ רפואה הנאולה. והיו שכתב עד"ש שנאלו משמטת הל"ו דע"ב צד"א כשח"ב. סוד הראשונות של דצ"ך עד"ש באח"ב. צד"א. אותיות השניות. כשח"ב. איתיות השלישיות הרי לך סוד היסמנים של דצ"ך עד"ש באח"ב שכאותן האותיות נרמזו השאר המסמנה על כל המלאכי תבלה שהכו הככות למצרים. וכאותן האותיות נרמזו טעם הנלות של מצרים. וכאותן האותיות נרמזו ג"כ הרפואה והנאולה לישראל. ואלי האותיות הן בסוד נגוף ורפוא. ויהא רעוא מלפני חקב"ה שיראם ביאת משיחנו עם המלאכים השייכים לנאולה האחרונה בסתרה כימינו אמן סלה:

סדר תפלת ערבית של פסח.

- א** מצוה להדליק בערב נרות לכבוד יו"ט כמו בשבת ומברכין בהדלקתן אקב"ו להדליק נר של יו"ט ואין צריך לברך שהחיינו מיהו כי מברכין לא מחינן בדייהו:
- ב** בתפלת ערבית אומרים ופרוס. וידבר משה וגו'. ובכל ימים טובים ערבית שחרית ומנחה מתפלל ג' ברכות הראשונות וג' האחרונות וברכה אחת של קדושת היום באמצע. וחזרת מקדש ישראל והזמנים:
- ג** טעה והתחיל אתה חזון נומר אותה הברכה ומתחיל בשל יו"ט:
- ד** טעה ולא אמר מקדש ישראל והזמנים אלא שחתם בענין אחר. כיון ששינה ממטבע שטבעו חכמים בברכה לא יצא. וצריך לחזור לראש אותה הברכה אם נזכר לאחר כדי דבור מסיום הברכה. אבל אם נזכר תוך כדי דבור יאמר מיד מקדש ישראל והזמנים ואין צריך לחזור לראש:
- ה** פסח שחל בשבת מתחילין בקבלת שבת מזמור לדוד הבו לה'. ובהזמור לבת דודי מדלינן החרוז התערי מעפר. ויש נוהגים לומר רק ב' הרוזים הראשונים וב' האחרונים. ואין אומרים כגונא:
- ו** פסח שחל בשבת צריך להזכיר גם קדושת שבת בותתן לנו. וחזרת מקדש השבת וישראל והזמנים. ואם טעה ולא הזכיר כלל קדושת השבת בותתן לנו חזר לראש הברכה שהיא ואתה בחרתנו אם נזכר לאחר התיבת הברכה. ואם נזכר לאחר שעקר את רגליו וחזר ויתפלל כל התפלה. ואם שבת להזכיר שבת רק בזהותיה בלבד. אם נזכר תוך כדי של סיום הברכה יאמר מיד מקדש השבת וישראל והזמנים. ואם נזכר לאחר כ"ד יצא בדיעבד:
- ז** פסח שחל בשבת אין הש"ץ אומר אחר תפלת ערבית ברכת מעין שבע ומנן אבות לפי שלא נתקנה אלא בשביל המאחר לבוא שלא ישאר לבדו בביהכ"נ כדי שלא יזוק. וכלל פסח אין שייך זה החשש כי הוא ליל שמורים מן המזיקין לפיכך אינו אומר אלא ויכלו בלבד. והנהגים לומר בכל שבת מזמור לדוד וברכו יתנהנו כן גם בשבת זה. ואין אומרים במה מדליקין. וגם שלום עליכם אין נוהגין לומר:
- ח** פסח שחל בשבת יש חילוקי דיעות אם להזכיר שבת בויע"ה ויבא של התפלה או לא. לכן לכתחלה יש לנהוג להזכיר. אבל בברכת המזון הכל סוברים דאין צריך להזכיר של שבת:
- ט** כלל פסח אין נוהגין שהש"ץ יקדש בביהכ"נ כמו בכל ליל שבת ויו"ט כשביל להוציא את מי שאין לו על מה לקדש. שהרי אף עני שבישראל אף יפתחו לו מ"ד כוכות:

מטת יהודה

י יו"ט שחל להיות במוצאי שבת אומר בואתה בחרתנו ותודיענו. ואם לא אסר
אין מחזירין אותו. והרוצה לעשות מלאכה קודם התפלה יאמר ברוך המבדיל
בין קודש לקודש:

יא יש מקומות נוהגין לנמור את ההלל בציבור בברכה תחלה וסוף בלילי פסח
אחר תפלת ערבית. ובמקום שנוהגין כן אל יברכו ע"ה ההלל שאומרים
על הסדר. אבל במקומות שאין אומרים הלל בביהכ"נ אחר תפלת ערבית צריכים
לכרך תחלה וסוף על ההלל שאומרים על הסדר: שאר דיני ומנהגי סדר ליל
פסח נתבאר בההנדה:

סדר התפלה ביום א' של פסח.

א בכל שד"ש רגלים צריך לנמור את ההלל ביום ולברך עליו תחלה וסוף אף
אם מתפלל ביחידות. ומצוה מן המובחר לקרותו עם הציבור. ואפי' אם
הוא לא התפלל עוד שחרית משום שאיחר לבוא לביהכ"נ. מוטב שיקרא תחלה
הלל עם הציבור ואח"כ יתפלל שחרית:

ב קודם קריאת התורה נוהגים לומר י"ג מדות עם התפלה הנדפסה בסדורים.
ואם חל בשבת אין אומרים:

ג קורין בתורה ה' גברי בפרשת משכו וקחו לכם צאן וגו' ואין עושים הוספות.
וספמירין בפסח גלגל ביהושע:

ד נוהגין במדינות אלו שהציבור מזכיר הגשם בתפלת מוסף יום א' של פסח.
והש"ץ אינו מזכיר בחזרת התפלה. ולאחר שפסק הש"ץ מלהזכיר גם הציבור
אין מזכירין מתפלת המנחה ואילך. ואף היחיד שאיחר תפלת המוסף עד לאחר
שפסק הש"ץ להזכיר גם הוא לא יזכיר עוד:

ה טעה ואמר מוריד הגשם לאחר שפסקו מלהזכיר. אם נזכר באמצע הברכה
חוזר לראש אותה הברכה לואתה נבור. ואם נזכר לאחר שסיים הברכה
חוזר לראש התפלה. ואם מסופק אם הזכיר גשם או לא כל י' יום חוזר:

ו כיון שיו"ט הוא זמן שמחה נוהגין גם האידנא בחוץ לארץ שהכהנים יברכו
את העם בנשיאת כפים עכ"פ במוסף של המועדים. שאז אין להם בהול
כל כך מעול הגלות ויוכלו לברך בכונה כראוי ובעין יפה וטוב לב. ואם חל
יו"ט בשבת יש מקומות נוהגין שאין נושאים כפיהם. ויש מקומות נוהגין
לנושאים כפיהם וכל מקום לפי מנהגו יתנהג:

דיני שמחת יום טוב.

א מצות עשה מן התורה להיות האדם שמח וטוב לב ביו"ט ולקדש גם ביום
על היין במקום סעודה ולבצוץ על לחם משנה וגם מחויב הוא לשמח לאשתו
ולבניו בדברים שהם שמחים בהם. אמנם אף ישכח מלהאכיל גם לעניים
האומללים מרי נפש שאין שמחה של מצוה לפני הקב"ה גדולה מזו. ויזהר
לבד יחי' בכלל וזרתי פרש על פניהם פרש חניכם. וגם חייב אדם להקביל
פני רבו ברנל ולעסוק בהצלחת פסח בפסח. ולא שיטייל ברחובות לעסוק
בדברים בטלים:

ב אסור להכין שום דבר מיו"ט ראשון ליו"ט שני של גלויות. דכחול הוא
לגבי ראשון:

ג יו"ט שחל בשבת יש חילוקי דעות אם חייבים בסעודה ג' או לא. והנכון
לצאת ידי חובת סעודה ג' בפירות או מיני תרנימא. ואם אין נו יקיימה
בתלמוד תורה:

דיני ספירת העומר.

א בליל ב' דפסח מתחילין לספור ספירת העומר אחר תפלת ערבית. ויש
נוהגין לספור בביתם אחר הסדר. וצריך לספור מעומד ואם ספר מיושב יצא:
ב המצוה היא לספור תיכף בתחלת הלילה אחר צאת הכוכבים דוקא. ובריעבד
שספר

מטה יהודה

שֶׁפָּר בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת ג'כ יצא. ולפיכך אסור לאכול חצי שעה קודם צאת הכוכבים. ואפי' אם התחיל לאכול בהיתר כשיגיע הזמן פוסק וסופר. ואם לא ספר בתחלת הלילה הולך וסופר כל הלילה:

ג אם שכח ולא ספר כל הלילה יספור ביום בלא ברכה ובלילות שאח"כ יספור בברכה. ואם שכח גם כל היום מלספור יספור אח"כ בכל הלילות בלא ברכה. ואם נסתפק אם ספר בלילה או לא אע"פ שלא ספר ביום שלאחריו. מ"מ יכול לספור שאר הלילות בברכה:

ד בבית הכנסת בלילי שבת ויו"ט האחרון ש"פ במקומות שנוהגין לקדש בביהכ"ג סופרין לאחר הקידוש כדי להקדים קדושת היום. ובמוצאי שבת ויו"ט סופרין קודם הבדלה כדי לאחר יציאת היום. וכשחל יו"ט האחרון במוצ"ש שאומרים קידוש והבדלה על כוס אחד סופרין ג"כ קודם כדי לאחר את ההבדלה:

ה להתחלה קודם שיברך צריך לדעת על מה הוא מברך שירע מספר יום הספירה קודם הברכה. ובדיעבד אם לא ידע ובירך ע"ד שיספור כמו שישמע מחבירו ג"כ יצא:

ו אם בירך ע"ד לספור ד' ימים ולאחר שיברך נזכר שצריך לספור ה' סופר ה' ואין צריך לברך שנית. ואם טעה בספירתו כגון שהי' צריך לספור ו' ימים ואמר ה'. אם נזכר מיד סופר מיד ו' ימים ואין צריך לברך שנית. אבל אם הפסיק קצת צריך לברך שנית:

ז השואל מחבירו בין השמשות או אח"כ כמה מונים היום. יאמר לו שאתמול הי' כך וכך. שאם יאמר לו כמה מונים היום אפי' שיאמר בלשון לעז אינו רשאי עוד לברך אח"כ על הספירה. ואם השיב לו המספר בלבר ולא אמר היום יכול לספור בברכה:

ח מצוה לספור הימים והשבועות. ואם מנה שבועות לחוד או ימים לחוד חוזר וסופר בלי ברכה:

ט מצוה שיספור כל אחד ואחד דכתיב וספרתם לכם ואם שומע מחבירו ונתכוון השומע ומשמיע להוציא יספור בלי ברכה:

י מותר לספור קודם תפלת ערבית ומ"מ ראוי להקדים תפלת ערבית שהיא תדירה: יא אחר הספירה נוהגין לומר יהי רצון שיכנה ביהמ"ק וכו'. לפי שעכשיו אין לנו עומר לספור להקרבתו כמו שצוה התורה. אלא שחכמים תקנו לספור זכר למקדש לפיכך מתפללין שיכנה ביהמ"ק ב"ב וגקיים המצוה כתקונה:

סדר התפלה ביום ב' של פסח.

א ביו"ט ב' של פסח מתפללין כסדר יום א'. וכן הוא בהדלקת הנרות וקידוש היום ושהחיינו ועריכת הסדר כמו ביום א'. וקורין בו בפרשת אמור שור או כשב וגו' עד סוף פסוק וידבר משה וגו'. והמפטיר קורא בתורה כמו ביום א' ומפטיר בפסח יאשיהו. וטוב לעשות בסעודת יום ב' זכר לסעודת אסתר שהיתה ביחס זה וכו' ביום נתלה המן:

ב במוצאי יו"ט לחול המועד מתפללין בערבית י"ח כמו בחול ואומרים אתה חוננתנו ואם שכח לומר אתה חוננתנו אין מחזירין אותו. ואומר יעלה ויבא בעבודה. ואם שכח מחזירין אותו. ולאחר התפלה מברך הש"ץ על הכוס ואומר בורא פה"ג והמברך בין קודש לחול. ואין מברך על הבשמים ולא על הגר. וכן מברך כ"א בביתו להוציא את בני ביתו:

סדר התפלות בחול המועד של פסח.

א בחול המועד ערבית ושחרית ומנחה מתפלל תפלת חול. רק שצ"ל בעבודה יעלה ויבא. ואם שכח לומר אם נזכר קודם שהתחיל מודים אומר יעלה ויבא וכו' ואח"כ יאמר מודים וכו'. ואם נזכר לאחר מודים עד שלא עקר רגליו חוזר לברכת רצה. ואם נזכר לאחר שעקר רגליו חוזר לראש התפלה אבל בברכה המזון של חול המועד אם שכח לומר יעלה ויבא אין מחזירין אותו: תנוהגיי

ממה יהודה

ב הנוהגין ע"פ ספר הזוהר וכתבי האר"ז אין מניחין תפילין בחול המועד. וא"ל שעושין מלאכה בחול המועד על פי שא"ל חכם מניחין תפילין. וכיון שיש מחלוקת הפוסקים אם לברך על התפילין בחו"מ או לא. לכן מניחין בלי ברכה. וצריך לחולצן קודם ההלל:

ג בחוה"מ ש"פ ויו"ט האחרון בכלל קורין ההלל בדילוג. ואחר ההלל אומרים שיר של יום:

ד סדר הקריאה של ד' ימי חוה"מ דפסח הוא. קדש. בכספא. פסל. במדברא. וזה הסדר לא ישתנה כי אם כשחל יום א' דחוה"מ בשבת שאז הסדר הוא. פסל. קדש. בכספא. במדברא. וצריך להוציא ב' ס"ת. באחת קורין ג' גברי בסימנים הנ"ל. ובשני קורין רביעי פרשת המוספין שבפנחס ומתחיל והקרבנים. ואחר הקריאה מניח גם ס"ת א' על הכימה ואומרים חצי קדיש על שתיהן. אח"כ גולל ס"ת ב'. יהללו. אשרי. ונא לציון. חצי קדיש. תפלת מוסף. במוספים דחוה"מ ויו"ט האחרון ש"פ מתפלל כדרך שהתפלל ביו"ט הא' אלא שלא יאמר הפסוק ובחמשה עשר יום כי אם יתחיל והקרבנים וגו'.

ה בשבת חול המועד מתחילין בקבלת שבת מזמור לדוד הבו כמו ביו"ט. וכן בהזמר לכה דודי נוהגין כמו ביו"ט ובאמירת כנונא יש חלוקי דעות אם לאמרו או לא וכ"א יחזיק במנהגו:

ו בשבת חול המועד מתפללים ערבית שחרית ומנחה של שבת רק שאומר יעלה ויבא בעבודה. ואחר תפלת ערבית אומרים ברכת מעין שבע מן אבות ואין מוכירין בה של יו"ט. והנוהגין בכל שבת לומר מזמור לדוד וברכו יתנהגו כן גם בשבת חוה"מ. ובמה מדליקין אין אומרים אבל שלום עליכם יש לומר:

ז בשבת חוה"מ ש"פ יש מקומות שנוהגין לקרות שיר השירים קודם קריאת התורה דשחרית. ואין מברכין על קריאתו. ואם אין שבת בחוה"מ קורין שה"ש באחד מב' ימים טובים האחרונים שחל להיות בשבת:

ח בשבת חוה"מ ש"פ מתחילין קריאת התורה מן ראה אתה אומר אלי כרי שיוכלו לקרות ו' קרואים ומפטירין העצמות היבשות לפי שתחית המתים עתידה להיות בניסן. ובחתימת ברכת הפטירה יאמר רק בא"י מקדש השבת ואינו אומר וישראל והזמנים:

י בשבת חוה"מ ש"פ התפלת מוסף היא כמו בשאר ימי חוה"מ אלא שמוכיר בה של שבת. וכן בחתימה מזכיר בה גם של שבת. ואם טעה וחתם מקדש השבת בלבד או מקדש ישראל והזמנים בלבד אין מחזירין אותו. אבל אם לא הזכיר כלל של שבת בתפלת מוסף הוזהר לראש ודינו כמבואר לעיל בפסח שחל בשבת:

יא בשבת חוה"מ קורין בתורה בתפלת מנחה כמו בשאר שבתות השנה. ואין אומרים צ"צ. וכן חיוב סעודה שלישית היא כמו בשאר שבתות השנה:

יב במוצאי שבת חוה"מ אומרים בתפלת ערבית אתה חוננתנו. אבל ויהי נועם ואתה קדוש אין אומרים. ושאר דיני ומנהגי ההבדלה ואמירת ויתן לך יי כמו בכל שבתות השנה:

סדר התפלות בב' ימים האחרונים של פסח.

א שביעי של פסח בערב מדליקין נרות ומתפללין של יו"ט וכשחל בשבת מזכירים גם של שבת וכן בחתימה. ואם שכח מלהזכיר דינו כנ"ל ביו"ט הראשון. ולאחר התפלה בשבת אומרים ויכלו. ברכת מעין שבע. מן אבות. ואין חותמין רק בשל שבת בלבד ושאר המנהגים ודיני התפלה הכל כנ"ל ביו"ט הראשון רק שחלוק בברכת שהחיינו כי לאחר התפלה מקדשין בביהכ"נ ובבית על היין ואין אומרים שהחיינו לא בז' של פסח ולא באחרון של פסח. והוא הדין בהדלקת הנרות לפי שאינו רגל בפני עצמו:

ב בשחרית מתפללין של יו"ט כדרכו. ההלל בדילוג. ובשבת מזכיר גם של שבת כנ"ל ביו"ט א':

ג קריאת התורה בז' ש"פ הוא מתחלת פרשת בשלח עד כי אני ה' רופאך קורין ה' גברי ובשבת מחלקים הקריאה לז' גברי. ואומר חצי קדיש ואח"כ קורא למפטיר

מטה יהודה

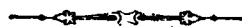
למפטיר והקרבתם. ומפטירין בשמואל שירת דהמע"ה. וחזתם בברכת ההפטרות מקדש ישראל והזמנים. ובשבת חזתם מקדש השבת וישראל והזמנים ואומרים יקום פורקן. אשרי. מכניסין הס"ת. ח"ק. תפלת מוסף. והקרבתם. והכהנים נושאים את כפיהם. ושאר המנהגים ותפלת מנחה הכל כנ"ל ביו"ט א' :
ד באחרון ש"פ כל מנהגיו כדאמול אלא שקריאת התורה היא בפרשת ראה כל הבכור ה' גברי. ובשבת מתחילין עשר תעשר כדי שיוכל לקרות ז' גברי ולמפטיר והקרבתם ומפטירין בישיע' עוד היום בנוב לעמוד שנוכר בה מפלת סתורב שהיתה בפסח וגם נזכר בה מגאולה האחרונה. ואח"כ מזכירין נשמות ומתפללין מוסף והכהנים נושאים את כפיהם הכל כמו ביו"ט :

הלכות ברכת הנהנין ממאכלי פסח.

- א** קניידלעך שעושין ממצה כתושה מעורב בשומן ובצים אפי' גדולים כ"א ככזית מברך ב"מ מזונות ואח"כ מעין ג'. וכשנכלן ברוב מים ומעוט בצים ושומן יזהר לעשותן פחות מכזית. ובשעשאן גדולים מזה ספק אם מותר לאכלם בל"י נטילת ידים וברכת המוציא שלא בתוך הסעודה :
- ב** קניידלעך שעושין ממצה כתושה של קמח רעטשקי ברכתן שהכל ובורא נפשות :
ג קישקע ומעגלע ממולאת בקמח של מצה כתושה ברכתן במ"מ ומעין ג'. ואם המוליתא ממצה רעטשקי או מן קארטאפלים מעוכין ברכתן שהכל ובוג"פ ובתוך הסעודה אין לברך עליהם כל"פ :
- ד** חרעמזלעך דינס שיה לכל דבר כמבואר לעיל בקניידלעך :
ה קניידלעך. חרעמזלעך. באבים. שאוכלם בתוך הסעודה עם הרוטב אין צריך לברך עליהם כלל שהם מדברים הבאים תוך הסעודה. ואם אוכלם אחר הסעודה בקנאות לתענוג הזה ספק ברכה :
- ו** אכלם קודם הסעודה. אם דעתו לאכול מהם תוך הסעודה לא יברך ברכה אחרונה קודם סעודה. וגם שא"ל של תוך הסעודה יופטרו בהברכה של קודם הסעודה. ואם אין דעתו לאכול מהם תוך הסעודה יברך ברכה אחרונה קודם הסעודה ואם שכת לברך ב"א קודם הסעודה ברהמ"ז פוטרתן :
- ז** קארטאפלים שמיעכן היטב ועירבן עם בצים ושומן ועשה מהם חרעמזליך או באבים ברכתן שהכל ובוג"פ. ובתוך הסעודה דינס כדלעיל :
- ח** כששותה טי"א בסוף הסעודה לעכל המזון יברך שהכל. ובברכה אחרונה נפטרת בברהמ"ז :
- ט** לעקעך של פסח הנעשה מקמח של מצה כתושה ברכתו ב"מ מזונות וברכה מעין ג'. והלעקעך הנעשה מן בצים מעורב עם קמח של קארטאפלים ברכתו שהכל ובוג"פ :
- י** מאקעראנין האופין מן שקדים כתושים ברכתן שהכל ובוג"פ :
- יא** מצה-ברייא הנעשה מן פירורי מצה של פחות מכזית מברך ב"מ מזונות ומעין ג'. והגכון שלא לאכול כדי שביעה כשיש להפירורין תואר מצה. רק שיברר החלה המוציא על כזית מצה נמורה ולאחריהן ברהמ"ז :

סדר הבדלה במוצאי יו"ט.

- א** מתפללים ערבית של חול ואומרים אתה חוננתנו וא"א ויהי נועם ואתה קדוש. וכ"שחל יום האחרון בשבת הרי יש אחריו ששת ימי מעשה. שתקו הפוכקים מלכתוב בפירוש אם לומר ויהי נועם וא"א או לא. ונ"ל דלפי הטעם שחזו"ן הנשמות לעונש הניהגם אין לומר כי עוד כדאי קדושת האסרו חג להגן על הנשמות שלא יחזרו בו לדינה של גיהנם :
- ב** מברדיין על הכוס ואומר רק ברכת היין והמבדיל. אבל אם יום האחרון חל בשבת יבדיל גם על הנר ועל הבשמים ויאמר ויתן לך כמו בכל מוצאי ש"ק :
- ג** מי שנמשכה סעודתו במוצאי יו"ט האחרון עד לאחר צאת הכוכבים מותר לו לאכול חמין אף שעדיין לא התפלל ולא הבדיל. לפי שאיסור חמין אינו תלוי בהבדלה כלל שהרי איסורו אינו מטעם קדושת היום :

ענין שבת הגדול

הלכות ערב פסח גזר הצות

אמר יהודה ליווא בן בצלאל זלה"ה

ה' אלהים נקן לי לשון למודים לדעת לעות את
יעף דבר (ישעיה ג') לברר וללכץ
בעזרתו ויטעמו ית"ש כסלת מנופה הנקיה
ויפה את ההלכות הנהוגות מן זמן של אך ביום
הראשון תשבינו שאל מבתיכם שהוא חלות
ערבי פסחים עד אחר הסדר של ליל התקדש
חג הפסח :

תנן הסם ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל
אדם עד שתחשך. פירשו בגמרא דילמא אחי
לאכול מלא אכילה גסה. דאכילה גסה לא שמה
אכילה כדאמר' פרק בתרא דיומא האוכל אכילה
גסה ביום הכפורים פטור דאכילה גסה לאו
אכילה היא. ובגמרא בעיא להו סמוך למנחה
גדולה תנן או סמוך למנחה קטנה תנן. ופשיע
סמוך למנחה קטנה תנן. ומנחה קטנה מן מ' שעות
ומחלה וסמוך למנחה הוא מנ' שעות ולמעלה.
ומעט חלי שעה שהוסיפו מפני כי מדינת מנחה
גדולה מיד אחר חלות ומנחה קטנה אחר שער
חלי חלו האחרון של יום והוא מנ' שעות ולמעלה
אלא כדי שיהיה ניכר בהיכר גמור שנתו ללוי
ערב אמרו מנחה גדולה מזמן שז ומחלה ומנחה
קטנה כדי שיהיה ניכר עריבות היום והוא מן מ'
ומחלה. והיינו לחומרא כדתנן תמיד נשחט בח'
ומחלה וקרב בנ' ותחלה אכל לקולא לא אמרינן
כן. ולפיכך לא יאכל אדם מנ' שעות ולמעלה
והיינו סמוך למנחה קטנה חלי שעה, וכאשר הגיעה
שעה מ' נחת עליה דין מנחה קטנה ולא יאכל :

ובענין שתיית יין בערב פסח קאמר בגמרא
רבא שחא חמרא כל מעלי יומא דפסחא
כדי דניגור לבא ויכול מלא מפי. ובפרק כולא
מברכין פריך והמרא סעיד וסא רבא שחא חמרא
כל מעלי יומא דפסחא. ומשני פורתא מסעד
סעיד טובא מגר גריר. ובתוספות מכאן משמע
שאסור לשמות יין בערב פסח מן המנחה
ולמעלה ואם רוצה לשתות ישתה יין הרבה
דטובא מגר ע"כ. ואין דעת בעל הסוד כן.
שפסק בס' "תש"א שיוכל לשתות הן רב הן מעט.
ומהר"ק ז"ל מן התמיהים על הסוד דהא
התוספות הוכיחו דין הגמרא דיון מועט אסור
לשתות

שמעו כי נגידים אדבר וספתח שפתי
מישרים (משלי ה') להודיע בעזר
הצור וישועתו ית"ש בפהחי שערים שערי
בית ישראל המעטים והרמזים הנעימים מן
הדינים והמנהגים אשר הדרת אור הקדוש אש
דת חופף עליהם הנהוגים מן יום שבת הגדול
עד אחר הסדר של ליל התקדש חג הפסח :

השבת שלפני הפסח נקרא שבת הגדול
ונוהגים לומר בו ההגדה מן עבדים
היינו עד לכפר על כל עונותינו. וגם נוהגים
בו לדרוש ברבים הלכות ודרשות. ומה שנראה
לי בזה הוא על פי מה שמפסידים בו וערבה
לה' וכו' כתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה
הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא. ומפני
זה נקרא שבת הגדול. ופי' זה כי יציאת
מצרים נקראה גדלות על שם גדלות מעשיו
הנוראים שעשה ופעל כאשר יצאו ממצרים
במורא גדול זו גלוי השכינה. ואנחנו מבושרים
ובנוכחים מן גואלנו חי ע"י עבדיו הנביאים
שלעתיד לבוא יקנו ישראל עוד מדרגה יותר
עליונה ויעשה הקב"ה עמהם עוד גדולות על
כל גדולות נוראות על כל נוראות כמ"ש
כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.
ונקרא הלילה הזה ליל שמורים שהוא שמור
לנו לעתיד לבוא. וכל הדברים היוצאים
לפועל בששת ימי השבוע נהעוררים למעלה
בכח בשבת הקודם. וביום השבת יפתח
השער ותכונן בו הישועה העתידה לבוא*)
ולפיכך השבת שלפני הפסח נקרא שבת
הגדול. שאנו מצפים בו לבח ההכנה של
התעוררות ופתיחת השער מן הישועה העתידה
לבוא לישראל שהוא יום הגדול והנורא. וע"כ
אנו מצדנו נותנים עוז לזה בשיח שפתותינו
באמירת ההגדה ובחדושי תורה בדברי הלכה
ובמילי דאגדהא שעיקר כח ישראל הוא הפה
שלהם ושלמה פרים שפתנו בתורה ותפלה
לכל דבר הנפסק מאתנו ע"י חורבן בית
מקדשנו. ובפסח מצרים שאו עדיין לא היה
לנו כח ההתעוררות של תורה ותפלה בשיח

שפתותינו

לשמות. ואני אומר כי בעל העור מפרש בגמרא פירוש נכון שהוא מפרש. יין. טובא מנרר גריר פורתא מכעד סעיד. כלומר שחמרא טבדו כך הוא שמצא הרבה את האדם לידו תאות המאכל ומשביע הוא מעט שסועד הלב רק מעט. ולפיכך היה רבא שומע יין אע"ג דהוא סועד אותו מעט לא היה חש לו אחר שהוא גורר את התאות המאכל הרבה. כך הוא פירוש העור והוא פירוש ראוי לסמוך על העור כי הסוגיא דגמרא התם משתמע כוונתו כמו שהוכחנו בספרי גבורות ה' : **הרמב"ם** כתב אבל הוא חובל מעט פירות או ירקות ולא ימלא כריסו מהם ע"כ. ונראה שפי' הרמב"ם כך הוא מדחמרא ר' יוסי אבל מטבל הוא במיני תרגימא ולא קחמרא אבל אוכל מיני תרגימא. משמע דרך מיצול דוקא כדרך בני אדם שמתבלין קודם הסעודה כדי שיהיה נמשך האכילה. וכן פי' רשב"ם דברים האלו כגון מיני תרגימא וירקות ממשכין את הלב לאכול. ומשמע כדרך בני אדם העושים כדי שיהיה גורר האכילה, אבל לא ימלא כריסו מהם : **והא** דאמרין כאן שאסור לאכול משעה ט' היינו שאסור לאכול מנה עשירה אבל מנה גמורה אסור מחלות. וכדאמרין גירושאמי האוכל מנה ב"ד לאילו צועל ארוסתו בבית חמיו ע"כ. והענין הוא מפני שזמן חלות נאסר בחמץ ועדיין לא הגיע שעת מלוא מנה עד הערב. ודמיו לארוסה שנתארסה לאיש אחד ועדיין לא הגיע הזמן להיות מותרת לו עד שעה כשחוק. לכן לא אמר הוסב צסוכה בערב כוכות דהוה כצועל ארוסתו. דהתם טאני טהרי חין סם ארוסה דלא נאסר הבית מליבט סם. אבל בע"פ דנאסר החמץ ולא הגיע הזמן למלא וזה הוה כצועל ארוסתו בבית חמיו. ואומר סם כצועל ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות והאוכל מנה בערב פסח מכין אותו מכת מרדות. ודוקא מנה גמורה אסור לאכול הוה פי' מנה שיוכל זה לערב אבל מנה עשירה שאין יוכל זה חין ארוסור לאכול ומש' שעות ולמעלה אסור מנה עשירה. וכך פירש הרמב"ם והטור. ועל פי דרכים אלו חזו לומדים שמי שאין לו מנה גמורה כלל כי אם מנה עשירה חין מנה כלל לאכול הוה. שאם היה מנה לאכול מנה עשירה כשאין מנה אחרת היה אסור אפי' מנה עשירה לאכול טהרי רחוי להיות יולא זה כשאין מנה אחרת. ויש לדקדק על זה כיון דכתיב בערב האכלו מלוא ומה עשירה מנה היא טהרי כל המנחות ברות מנה והיו נלוסות בשמן. וה"ל היכא שאין לו רק מנה עשירה ולא יכול לקיים מלות להם עוני למלא לא יקיים מלות מנה לכל הסחות. ולפי זה אפילו מנה עשירה אסור לאכול. והא דקתני לא יאכל מש' שעות ולמעלה היינו שלא ימלא כריסו משאר מיני תרגימא. אמנם בודאי הא מילתא נראה פשוט שאם אין שום מנה במנה דכח"ג לאו משום מנה עשירה בלבד אינו יולא זה רק משום דלא בא לידו חינוך ובודאי במנה שאינה באה לידו חינוך אינו יולא זה כלל אף בשעת הדחק דהוי כמו אורז ודוחן דלא הוי מנה כלל וכס"ג בודאי טרי. וז"ל שהיו מתיר לאכול מנה עשירה בודאי כס"ג המור שאין זה שום מנה. דמה שהוכחנו מכל המנחות ברות מנה דמנה עשירה מנה היא היינו רק במנה שיש בה מים וזו פירוש ביה דהא בא לידו חינוך אבל אם נלושה בני פירות בלבד דבר זה לא בא לידו חינוך וטרי לגמרי :

שפתותינו נצטוונו על סקה הקרבן פסח מבעשור לחדש שהיה אז ביום השבת שלפני הפסח שבא על זה הרמז משכו וקחו לכם צאן. משכו ידיכם מע"י כנובר במדר"ב. ופעלו בזה התעוררות הגאולה שהיתה עתידה להם. וכן השבת שלפני יום הכפורים נקרא שבת תשובה כי יום הכפורים העתיד להיות באחד מימי השבוע שלאחריו כהו הוא על שהוא יום התשובה לישראל השבים אל ה' בחמשה עניים ובתפלות בבכי וצעקה ועי"י הקב"ה מוחל להם עונותיהם ושבים אל חוקתם הראשונה וזה ידוע, והכנת ענין זה צריכה להעשות בשבת הקודם בהתעוררות הכח מצדנו לפעול בזה התעוררות למעלה. והאת נעשה ע"י שמקבלים ישראל עליהם בבל לבם בשבת הקודם לשוב אל הקב"ה בחוקה וזה מבורר. ולכן נקרא זה השבת שבת תשובה. וכן השבת שלפני הפסח נקרא שבת הגדול בעבור שבו נעשה הכנה להישועה שאנו מצפים אליה שהיה באחד מימי השבוע שלאחריו בליל השמורים שיתגדל כבודו של הקב"ה בכל העולם ע"י שיבא יום הגדול והנורא. וזה נכון ואין בו ספק למבינים :

והענין הוא מפני שזמן חלות נאסר בחמץ ועדיין לא הגיע שעת מלוא מנה עד הערב. ודמיו לארוסה שנתארסה לאיש אחד ועדיין לא הגיע הזמן להיות מותרת לו עד שעה כשחוק. לכן לא אמר הוסב צסוכה בערב כוכות דהוה כצועל ארוסתו. דהתם טאני טהרי חין סם ארוסה דלא נאסר הבית מליבט סם. אבל בע"פ דנאסר החמץ ולא הגיע הזמן למלא וזה הוה כצועל ארוסתו בבית חמיו. ואומר סם כצועל ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות והאוכל מנה בערב פסח מכין אותו מכת מרדות. ודוקא מנה גמורה אסור לאכול הוה פי' מנה שיוכל זה לערב אבל מנה עשירה שאין יוכל זה חין ארוסור לאכול ומש' שעות ולמעלה אסור מנה עשירה. וכך פירש הרמב"ם והטור. ועל פי דרכים אלו חזו לומדים שמי שאין לו מנה גמורה כלל כי אם מנה עשירה חין מנה כלל לאכול הוה. שאם היה מנה לאכול מנה עשירה כשאין מנה אחרת היה אסור אפי' מנה עשירה לאכול טהרי רחוי להיות יולא זה כשאין מנה אחרת. ויש לדקדק על זה כיון דכתיב בערב האכלו מלוא ומה עשירה מנה היא טהרי כל המנחות ברות מנה והיו נלוסות בשמן. וה"ל היכא שאין לו רק מנה עשירה ולא יכול לקיים מלות להם עוני למלא לא יקיים מלות מנה לכל הסחות. ולפי זה אפילו מנה עשירה אסור לאכול. והא דקתני לא יאכל מש' שעות ולמעלה היינו שלא ימלא כריסו משאר מיני תרגימא. אמנם בודאי הא מילתא נראה פשוט שאם אין שום מנה במנה דכח"ג לאו משום מנה עשירה בלבד אינו יולא זה רק משום דלא בא לידו חינוך ובודאי במנה שאינה באה לידו חינוך אינו יולא זה כלל אף בשעת הדחק דהוי כמו אורז ודוחן דלא הוי מנה כלל וכס"ג בודאי טרי. וז"ל שהיו מתיר לאכול מנה עשירה בודאי כס"ג המור שאין זה שום מנה. דמה שהוכחנו מכל המנחות ברות מנה דמנה עשירה מנה היא היינו רק במנה שיש בה מים וזו פירוש ביה דהא בא לידו חינוך אבל אם נלושה בני פירות בלבד דבר זה לא בא לידו חינוך וטרי לגמרי :

והענין הוא מפני שזמן חלות נאסר בחמץ ועדיין לא הגיע שעת מלוא מנה עד הערב. ודמיו לארוסה שנתארסה לאיש אחד ועדיין לא הגיע הזמן להיות מותרת לו עד שעה כשחוק. לכן לא אמר הוסב צסוכה בערב כוכות דהוה כצועל ארוסתו. דהתם טאני טהרי חין סם ארוסה דלא נאסר הבית מליבט סם. אבל בע"פ דנאסר החמץ ולא הגיע הזמן למלא וזה הוה כצועל ארוסתו בבית חמיו. ואומר סם כצועל ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות והאוכל מנה בערב פסח מכין אותו מכת מרדות. ודוקא מנה גמורה אסור לאכול הוה פי' מנה שיוכל זה לערב אבל מנה עשירה שאין יוכל זה חין ארוסור לאכול ומש' שעות ולמעלה אסור מנה עשירה. וכך פירש הרמב"ם והטור. ועל פי דרכים אלו חזו לומדים שמי שאין לו מנה גמורה כלל כי אם מנה עשירה חין מנה כלל לאכול הוה. שאם היה מנה לאכול מנה עשירה כשאין מנה אחרת היה אסור אפי' מנה עשירה לאכול טהרי רחוי להיות יולא זה כשאין מנה אחרת. ויש לדקדק על זה כיון דכתיב בערב האכלו מלוא ומה עשירה מנה היא טהרי כל המנחות ברות מנה והיו נלוסות בשמן. וה"ל היכא שאין לו רק מנה עשירה ולא יכול לקיים מלות להם עוני למלא לא יקיים מלות מנה לכל הסחות. ולפי זה אפילו מנה עשירה אסור לאכול. והא דקתני לא יאכל מש' שעות ולמעלה היינו שלא ימלא כריסו משאר מיני תרגימא. אמנם בודאי הא מילתא נראה פשוט שאם אין שום מנה במנה דכח"ג לאו משום מנה עשירה בלבד אינו יולא זה רק משום דלא בא לידו חינוך ובודאי במנה שאינה באה לידו חינוך אינו יולא זה כלל אף בשעת הדחק דהוי כמו אורז ודוחן דלא הוי מנה כלל וכס"ג בודאי טרי. וז"ל שהיו מתיר לאכול מנה עשירה בודאי כס"ג המור שאין זה שום מנה. דמה שהוכחנו מכל המנחות ברות מנה דמנה עשירה מנה היא היינו רק במנה שיש בה מים וזו פירוש ביה דהא בא לידו חינוך אבל אם נלושה בני פירות בלבד דבר זה לא בא לידו חינוך וטרי לגמרי :

כדר בדיקת חמיץ

וַתַּחֲלֵל לַיִל עֶרֶב פֶּסַח בִּדְרֹקִין אֶת הַחֹמֶץ וַיִּכֵּן וַיּוֹדְרוּ עֲצָמוֹ לַמַּצּוֹה וּז. יִרְחֹץ בְּגִקְיוֹן כְּפִיו וַיִּכְרֹךְ בְּרִידָא אֶתֶּנָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצֻוְנוּ עַל בְּעוֹר חֲמִין :

אל ימסיק כאמצע הבריקה בדבור שאין נצרף לו, ואחר נמר הבריקה יבמל החמץ שאין ידוע לו בלבד
ויתאמר זה הנוסח כל חמירא, ונתקן בלשון ארמי כי אז היה זה הלשון המדובר והמובן לכל, ולפי"ו מובן
כי מי שאינו מבין זה הנוסח יאמר בלשון לעז המוכנת לו או בלשון הקודש

כָּל חֲמִירָא וְחִמְיָעָא דְאַבָּא בְּרִישׁוּתֵי דְלָא חֲמִתִּיה וְדְלָא
בְּעִרְתִּיה וְדְלָא יִדְעָנָא לִיה לְבָטִיל וְלִחְוֵי הַפֶּקֶר בְּעַפְרָא
דְּאַרְעָא:

[זוה פירושו בלשון תקודיש]

כָּל שְׂאוֹר וְחֶמֶץ שֵׁשׁ בְּרִשְׁתִּי שְׁלֹא רָאִיתִיו וְשְׁלֹא בִעֲרִיתִי
וְשֹׂאֵינִי יוֹדֵעַ מִמֶּנּוּ יִתְבַּטֵּל וְיִהְיֶה הַפֶּקֶד בְּעַפְר הָאָרֶץ :

יֵשׁ נוֹתְנִים לַחֲנִיָּה קֹדֶם הַבְּרִיקָה עֶשְׂרֵה פְתוּרֵי חֲמֵץ בְּאִיּוֹה מִקְּמוֹת הַנִּבְדָּקִים . וְהֵנָּה מִצַּד הָרֶוֶץ לֹחַ אֲבֵל מִנֶּהג־יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה הִיא . וְאִפְשָׁר שֶׁגַּם מִצַּד הָרֶוֶץ יֵשׁ מַעַם מְקוֹם לֹחַ בְּסִיּוֹן הַבְּרִיקָה אִם בְּדֶק הַשֵּׁט . וְלִפְנֵי אֵל יִנְיָח בְּעֶצְמוֹ רַק אַחֵר יִנְיָח בְּלִי יִדְעֵתוֹ בְּמִקְּמוֹת הַצְּרִיכִים בְּדִיקָה .

[ביום י"ד בשעה התמישית ישרף החמץ שנמצא בביתו ובשעת שריפת החמץ יבטלנו ויאמר זה]

כָּל חֲמִירָא וְחִמְיָעָא דְאִפָּא בְּרִשּׁוֹתֵי דְחִמְתִּיָּה וְדִלָּא
חִמְתִּיָּה דְבְעֶרְתִּיָּה וְדִלָּא בְעֶרְתִּיָּה לְבָטִיל וְלִחְיֵי הַפֶּקֶר
כְּעֶפְרָא דְאַרְעָא:

עוגב ראוי אז לומר תפלה זון

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שאני מבער ההמץ סביתי ומרשותי. כך תבער את כל החיצונים ואת רוח הטומאה תעביר מן הארץ ואת יצרנו הרע תעבידיה מאתנו. ותתן לנו לב בשר לעבדך באמת. וכל הרשעה כעשן תכלה ותעביר ממשלת ודון מן הארץ. וכל המעיקים לשכינה תבערם ברוח בער וברוח משפט כשם שבערת את מצרים ואת אלהיהם בימים ההם ובזמן הזה אמן סלה :

דברי נגידים

ענין אמירת קרבן פסד

ובתורה שבע"פ והמנהג להתחיל ב' כא בפסוק
 ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים
 ולסוים ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה'.
 ואח"כ ללמוד ב' פרקי משניות ממסכת פסחים
 פרק חמישי וששי. ותזכור שפרק תמיד נשחט
 מתחיל באות ה' ופרק אלו דברים מסוים באות
 ה' וסימנה ת"ת תי"ו חיים"). והמבין יבין הרמוז:

בזמן שבהמ"ק היה קיים היה הפסח נשחט
אחר תמיד של בין הערבים ותפלת
מנחה היא במקום התמיד של בין הערבים,
וכתוב וישלח פרים שפתינו. ועל כן התפלל
מנחה בעוד היום גדול ואחר תפלת המנחה
יעסקו בהלכות הקרבת הפסח בתורה שבכתב

סדר אמירת קרבן פסח

ע"פ אחר תפלת מנחה יאמר זה

וַיֹּאמֶר יי אֱלֹהֵי־מֹשֶׁה וְאֵל אֶהְרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ
הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לַחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה: דִּבְרוּ
אֶל־כָּל־עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּעֲשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה
לְבֵית־אָבִת שֶׂה לָּבֵית: וְאִם־יִמְעַט הַבֵּית מִהְיוֹת מֹשֶׁה וְלָקַח הוּא
וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נֶפֶשׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוּ תִכְסּוּ עַל־
הַשֶּׂה: שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכֹּבָשִׁים וּמִן־הָעִזִּים
תִּקְחוּ: וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וּשְׁחַטּוּ
אֹתוֹ כָּל־קָהַל עַדְת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָפִים: וְלָקְחוּ מִן־הָדָם וַנִּתְּנוּ עַל־
שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל־הַמִּשְׁקָף עַל הַפִּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: וְאָכְלוּ
אֶת־הַבָּשָׂר בַּלֵּילָה הַזֶּה צִלִּי־אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל־מֶרְרִים יֹאכְלֻהוּ: אֶל־
תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשָׂל מִבָּשָׂל בָּמַיִם כִּי אִם־צִלִּי־אֵשׁ רִאשׁוֹ עַל־כִּרְעִיו
וְעַל־קֶרְבּוֹ: וְלֹא־תִתְּרוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהִנֵּתָּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ
תִּשְׂרְפוּ: וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נַעֲלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלֵיכֶם
בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפוּזֹן פָּסַח הוּא לֵי:

[ואמר המויל יען כי יש אנשים שלמוד המשינות קשה עליהם מאיזה טעם ע"כ נאמרת להציג בזה
הנוסח של אמירת הלכות הקרבת הפסח מהנאון הריעב"ץ וצ"ל: שהוא מדויק חיובי:]

כך היתה עבודת קרבן פסח בארבעה עשר בניסן, אין שוחטין אותו אלא אחר
תמיד של בין הערבים. ערב פסח בין בחול בין בשבת היה התמיד נשחט בשבע
ומחצה, וקרב בשמונה ומחצה, ואם חל ע"פ להיות ע"ש היו שוחטין אותו בשש
ומחצה וקרב בשבעה ומחצה והפסח אחריו, כל אדם מישראל אחד האיש ואחד האשה
ב"ב הגדולים והמהורים וגמורים (וכשם שמילתו מעכבת מלעשות הפסח ומלאכול בו,
כך מילת בניו הקטנים ומילת עבדיו בין גדולים בין קטנים ומכילת אמהותיו מעכבת)
כל שיכול להגיע לירושלים בשעת שהיטת הפסח חייב בק"פ: מביאו מן הכבשים או
מן העזים זכר תמים בן שנה (אינו טעון סמיכה) ושוחטו בכל מקום בעזרה אחר גמר
עבודות תמיד הערב ואחר הטבת הנרות, ואין שוחטין הפסח ולא זורקין דם ולא
מקטירין החלב על החמץ (אפי' היה כזית ברשותו ש, אחד מבני החבורה בשעת

סדר אמירת קרבן פסח

אחת מהעבודות של ק"פ, הוא לוקה והפסח כשר: שחם השוחט (אפי' זר) וקבל דמו כהן שבראש השורה בכלי שרת ונותן לחבירו. וחבירו לחבירו. כהן הקרוב אצל המזבח זורקן זריקה אחת כנגד היסוד וחוזר הכלי ריקן לחבירו וחבירו לחבירו. מקבל את המלא ומחזיר את הריקן. והיו הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בויכין שכולן כסף או כולן זהב, ולא היו מעורבים. ולא היו לביזכין שולים שלא יניחום ויקרש הרם. אה"כ תולין את הפסח באונקליות (או במקלות דקים מניח על כתפו ועל כתף חבירו) תולה ומפשיט אותו (ובשבת עד החזה ומשם ולמטה שקל ליה כברזי) וקורעין בטנו ומוציאין אימורים החלב שעל הכרם ויותרת הכבד ושתי הכליות וחלב שעליהן והאליה אם היה ממין הכבשים לעומת העצה. נותן בכלי שרת ומולחן ומקטירין הכהן על המערכה. חלבי כל זבח וזבח לבדו. בחול ביום. ולא בלילה שהוא י"ט. אבל אם חל ע"פ בשבת מקטירין והולכין כל הלילה. ומוציא קרביו ומסחה אותן עד שמסיר מהן הפרש (כדי שיהיו נקיים כשצולו עמם) שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלבית דוחין את השבת. שאר עניניו אין דוחין: בשלש כתות הפסח נשחט ואין כת פחותה משלשים אנשים. נכנסה כת אחת נתמלא העזרה. נועלין אותה ובעוד שהן שוחטין ומקריבין. הלויים קורין את ההלל. אם נמרו קודם שיקריבו את כולם. שנו. אם שנו. שלשו. על כל קריאה תקעו רריעו ותקעו. נמרה כת א' להקריב. פותחין העזרה יצאה כת ראשונה. נכנסה כת שניה נעלו דלתות העזרה. נמרה. יצאה שניה. נכנסה שלישית. כמעשה הראשונה. כך מעשה השניה והשלישית. אחד שיצאו כולן רוחצין העזרה מלכלוכי הרם ואפי' בשבת. אמת המים היתה עוברת בעזרה. שכשרוצין להדיח הרצפה סותמין מקום יציאת המים והיא מתמלאה על כל גדותיה עד שהמים עולין וצפין ומקבצין אליהם כל דם ולכלוך שבעזרה. אח"כ פותחין הסתימה ויוצאין המים עם הלכלוך. נמצאת הרצפה מנוקה. זהו כבוד הבית. יצאו כל אחד עם פסחו (ועוד שלו) וצלו אותם. כיצד צולין אותו מביאין שפוד של ימון תוחכו מתוך פיו עד בית נקובתו. ותולו לתוך התנור והאש למטה. ותולה כרעיו ובני מעיו חוצה לו. ואין מנקרין את הפסח כשאר בשר. בשבת אין מוליכין את הפסח לביתם. אלא כת הראשונה יוצאין בפסחיתן ויושבין בחדר הבית. השניה יוצאין עם פסחיתן ויושבין בחיל. השלישית במקומה עומדת. חשכה יצאו וצלו את פסחיתן: כשמקריבין את הפסח בראשון. מקריבין עמו ביום י"ד זבח שלמים. מן הבקר או מן הצאן גדולים או קטנים זכרים או נקבות. והיא נקראת חגיגת ארבעה עשר. על זה נאמר בתורה וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר. ולא קבעה הכתוב חובה אלא רשות בלבד. מ"מ היא כתובה מד"ס. כדי שיהא הפסח נאכל על השובע. אימתי מביאין עמו חגיגה. בזמן שהוא בא בחול. במהרה. ובמועט. ונאכלת לשני ימים ולילה אחד. ודינה ככל תורת זבחי שלמים. מעונה סמיכה ונסכים ומתן דמים שתיים שהן ארבע. ושפיכת שדיים ליסוד. זהו סדר עבודת קרבן פסח וחגיגה שעמו בבית אלהינו יה"ר שיבנה במהרה בימינו אמן:

רבונו של עולם אתה צויתנו להקריב קרבן הפסח במועדו כי"ד לחודש הזה ולהיות כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם קורין את ההלל. ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל הקרבת הפסח ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיהיה שיח שפתותינו חשוב ומקובל לפניך כאלו הקרבנו את הפסח במועדו ועמדנו על מעמדו ודברו הלויים בשיר והלל והודות לה'. ותכונן בית מקדשך על מכוננו ונקריב לפניך את הפסח במועדו כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך כאמור:

דיני הסיבה

ואע"ג דכתיב איש אמו ואביו תיראו. הך יראה מפרש בקדושתין חזוהו יראה אינו עומד במקומו ואינו יושב במקומו ואינו מכריע דבריו. כל הדברים שאם היה עושה אותם כמיקל בכבוד אב אבל להסב דרך כבוד שרי, אבל בפני רבו אין לריך להסב ומורא רבך כמורא שמים ואינו נוהג בצררה לפניו ולפיקר חין לריך להסב. ומהו נראה שיהא הוא אביו ורבו א"ל הסבה דהא ודאי השהא נמי מורא רבך כמורא שמים איכא. אבל הר"ש והעור פסקו דאם אביו הוא רבו לריך הסבה. ונראה שדעת הר"ש דסתם אב כאלו נתן לו רשות. וסבר שאם רבו נתן לו רשות לריך הסבה ויחבאר זה בסנוך. והא דקאמרינן תלמיד חלל רבו א"ל הסבה אפי' רבו שאינו מובהק. קשיא לי מנ"ל דבר זה דלמה לא יהיה חילוק בין רבו מובהק לשאינו מובהק. דהא השבח בדוכתי אחריתי לענין קימה דכפני רבו מובהק. כמלה עיניו. ואילו ברבו שאינו מובהק א"ל לעמוד רק יד' חמות. ולפיקר נראה שהדבר לריך עיין. ולכך נתן לו רבו רשות ואז לריך הסבה. ואם נתן לו רבו מובהק רשות נראה שהן מתחייב בזה בהסבה. שהרי יאמר שהוא לא ראה להסב מחמת יראה ואינו מחויב. ומה שפסק הרמב"ם תלמיד עם רבו אינו חסב ואם נתן לו רשות מסב. אינו רואה לומר שלריך להסב אם נתן לו רבו רשות חלה שרשות להסב לאשקוף אם לא נתן לו רבו רשות אינו יכול להסב. וכן יס' להוכיח דקאמר בגמ' תלמיד עם רבו א"ל הסבה. במה אמרו אם כשלא נתן לו רשות הוי ליה למימר אינו מסב שאין לו להסב. ולמה אמר אין לריך להסב. אלא חייבי כשנתן לו רשות ואפילו הכי אינו לריך. ובמהומת הדעת כתב שאם הוא סועד חלל תלמיד הכס מופלג בדורו אין לריך הסבה. וקשיא מה שאמרו תלמיד חלל רבו. ומפרש העעס משום מורא רבך כמורא שמים ואם שייך הך טעמא כי אם ברבו מובהק. אך בודאי אם סועד חלל רב שהוא מנהיג בעיר כיון שכל העיר נוהג על פיו זה נקרא רבו אע"ג שהוא לא למד בפניו כיון שהוא רב בני העיר והוא ג"כ בעיר:

שמי' לריך הסבה דאמר רבי יוחנן בן לוי השמש שחלל כזית בהסבה ינא. ומדבר זה למד הר"ש ז"ל מדקאמר ינא שמש מניח כל מידי דכפי הסבה כגון מלא וארבע טעות אם לא הסב לא ינא ולריך לחזור לחלל ולשמות. והתוספות מסתפקין בכוס שלישי וכוס רביעי דכיון שחשור לשמות בין כוס שלישי לרביעי שלא יהיה נראה כמכוסף על ארבע כוסות אם לריך לשמות כוס אחר בהסבה. אבל להר"ש פשוטא הא מלתא דלא הוי זה כמובין על הכוסות דכיון שלריך לשמות בהסבה אם שיהא בלא הסבה אין כוס זה ששה ממנין ד' כוסות ולריך לשמות כוס

ואפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. פירוש שמסב במטה ושלחן כדרך בני חורין זכר לחירות. ופי' הסבה מלשון ישיבה כמו שהרגס ויסב לחבול ואסתחרו. שהוא מלשון סבוב וכן פי' רב האי גאון. ומפני שאז"ל כל ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טובה הימנה לפיקר לריך לסמוך אבל לעולם הסבה מלשון ישיבה. ועוד שלא היה נראה שיושב כדי לחבול אלא"כ מסב כמו שדרך להסב לחבול ע"י סמיכה ולכן נקט עד שיסב ולא חומר עד שיסב. ומפרש בגמרא מזה וד' כוסות לריכים הסבה ואם לא חלל כזית מזה בהסבה לא ינא ולריך לחזור ולחלל וכן אפיקומן לריך ג"כ הסבה. אבל מורו אין לריך הסבה שאינו זכר לחירות. וקאמר בגמרא פרקין לא שמים הסבה הסיבה ימין לא שמים הסבה. ולא עוד חלה שמה יקדים קנה לוושט. רש"י פירש אפרקין קאי שמוך שיהא שמה להחורין. שפוט טובע הסוהם פי קנה כפתה ומתקפל למעלה והקנה נפסע למעלה והמחבל נכנס לתוכו. ורשב"ם ז"ל פירש אהסבת ימין קאי דהוושט הוא על דרך ימין ונפתח הכובע שעל פי הקנה מחליו כשהוא מטה כלפי ימין כך פי' הרשב"ם. והשהא לפי פי' זה אמר יד ימין מסב כשהוא חסם על ד' שמאל שאם יסב על ד' ימין נפתח הכובע מחליו. ולפי' רש"י העעס משים לריך לחבול בימין לכך הסבת ימין לא הוה הסבה. וכתב הר"ש ז"ל והעור כי לדברי רש"י ז"ל אם הוא חסר יד ימין מסב על שמאל. ודעה הרשב"ם פירש"י דהי' הוה קאי על פרקין הוי ל' למסמיה אפרקין ולא ענ' הסבת ימין. ועל פי' רשב"ם קשיא לי דלפי פירושו חסר יד ימין מסב כשהוא כל חסם. ואין אפשר לו לחבול בשמאלו וכי דרך חירות הוא זה. ואי לאו פירש"י והרשב"ם הייתי מפרש הסבת ימין לא שמה הסבה מבוס שאין זה דרך חירות שאין חסם יכול לחבול בשמאלו ולא עוד וכו'. כך פירושו. ממוך שאינו יכול לבלוע שפיר כי ההכילה בבח ד' ימין היא ובשהוא מסב על ימיו לא יכול לבלוע כדאיו וממוך דוחק בבלועה יס' לחוש שמה יקדים קנה לטובע. כך נראה פשוט בדבור. והשהא בודאי לעולם לריך חסר יד ימין להסב על שמאלו שהוא ימין כל חסם:

אשה לא לריכה הסבה. ומפרש בשאלות טעמה דמלתא מבוס דלאו חורחא דחשה לחוזה. ובספריים שלנו בגמ' חשה חלל בעלה לא לריכה הסבה. ומכאן דחשה אחרת לריכה הסבה. ואין נראה זאת נכונה דמאי שאל חלל בעלה. אי מבוס ודחשה בעלה. לא הוי כ"כ כמו יראה אב על בן ואמרין שם הו' חלל אב לריך הסבה.

לשון רמורים

עדיף שהיה כל חילתו במלוא ולפיקר יש לו לחבול כל החכמה של מלך בהסבה שהוא דרך חירות. דאם לא כן למע נקט השמש שאלו כוונת מלך בהסבה יאל. חלל דוקא שמש שמשמש לבני סעודה ואי אפשר לו להסב אבל שאל כל אדם יסב כל זמן שאוכל מלך. כי חילת כוונת שאלמו חכמים בכל מקום היינו לענין זה שיואל נז. אבל אם יחלל יותר הכל נחשב חילת מלך של מלך ולפיקר למע יבטל עמנו מן המלך. וכן פירש הרמב"ם ז"ל. ואזי העזרי פסק דמזון הזה בארלות אלו באין דרך להסב כל השנה חף בליל פסח חינו לרדף אלא מכאן או יושב כדרט. ודברי תמים הן דמס בכך שאין מסב כל השנה ואין מרחה חירות בעמנו. בלילה הזה מחויב להראות עמנו כאלו הוא בן חורין. ולפיקר לרדף להסב ח"ע"ג שכל השנה חינו מסב ואינו מרחה חירות. בלילה הזה חייב:

יום אחר. ואותן שמברכין על כל כוס וקום ברכה ראשונה. אם שם כוס ראשון בליל הסבה ולא היה דעתו לשתות בין ראשון לבני היום כמו נאמן ולרדף לבדן עתה כשנחמה בהסבה. והם היה דעתו לשתות בין ראשון לבני כיון דלא עקר דעתיה מלשמות כשנחמה כוס ראשון ח"ע"ג ששה בליל הסבה. כשנחמה כוס בני בהסבה חין לרדף לבדן. שכבר בירך. אבל בין כוס שלישי לכוס רביעי ולעולם חסור לשמות. בודלי כשנחמה כוס שלישי עקר דעתיה מלשמות ומברך כשחזר לשתות כוס שלישי בהסבה דלא לא היה דעתיה לשתות והיו היום הדעת:

ומהא דקאמר ר' יהושע בן לוי השמש שאלו כוונת מלך בהסבה יאל. יש לו ללמוד מדקאמר דביעדי יאל. שכל מה שאוכל מלך בליל פסח לכתחלה לרדף הסבה. לח"ע"ג דיואל בזכות אחד. אם אכל הרבה הכל הוא מלך חמה. ויותר

לשון רמורים

דיני הארבע כוסות

ולא יפחתו לו מארבע כוסות. פי' שמקט ד' כוסות דרך חירות. והטעם יתבאר בפירושו דברי נגידים למע ארבע דוקא. ופירשו החס"ד דמהוה הלשון משמע דחין לרדף ארבע כוסות כ"א לבעל הבית והוא מוילא את כלם דמאי שאל ד"כ מקדוש של כל השנה וכו' ע"ש. ולא הבנתי דבר זה דלא חייך שהיה מוילא את אחרים בד' כוסות דמאי שאל ממלך ומרדו דכחו שאין יכול האחד להוילא את האחר במלך ובמרדו כך חינו יכול להוילא בד' כוסות דמלך דמלך דמלך עליו הוא. ומה שהוציא ראיה מן קדוש של כל השנה הכס עיקר מלחל לחי הכוס הוא אלא עיקר מלחל הוא הקדוש אלא שאין מקדשין אלא על הכוס וכיון ששה צל הבית שפיר דמי. אבל הכא עיקר מלחל הוא הכוס ולא הקדוש. רק שחקטו שכל אחד וא' מן הכוסות יעשה עליו מלך. אבל הכוס הוא עיקר ולא חייך בזה שהוא מוילא אחר: **ואמר** רבי יהושע בן לוי נשים הייבות בד' כוסות שאף היו בלוחו הסם. ופירוש שהיה יואל מזכיר להן ג"כ כמו לחכמים. ואם חלמר בשיבת סוכה נמי לחייבי משום שהיו בנס של סוכה. ואין זה קשוי דאף ע"ג שהיו הנשים בנס סוכה. רחמנא פסרה לנשים. והמלך יכול לפטור את מי שיראה מן הסעודה. ח"ע"ג דלפי הסברה הכל משועבדים. יכול לפטור את מי שיראה. אבל מלך דרדף דקבלנו מאתו ארבע כוסות צביל נס הגמול חין חלוק בין נשים ובין אנשים כיון שכל היו בלוחו הסם ולפיקר המלך חף

דברי נגידים

ענין הארבע כוסות

מצות ארבע כוסות חכמים תקנו אותם להיותם שתיה של מצוה ולא תהיה כמו שאר שתיה. ובמדרש אמרו ארבע כוסות נגד ארבע לשונות של נאולה דכתבי והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וגו'. והנה פירוש אלו ארבע כוסות יש להם פנים רבים וכבר פירשתי בספרי גבורות ה' אלו ארבע לשונות כי מפני שנגזר על דע אברהם ג' דברים כי גר יהיה ודעך. ועבדום. וענו אותם ד' מאות שנה וגו'. הוכיז בהם ג' דברים גירות עבודה וענוי. והם שלשה דברים האחד יותר קשה מן השני. וזה כי הגירות שהם בתוך ארץ נכריה ואין להם כח והם כפופים תחת ידי אחרים כמו הגר שיד אחר עליה. ומכל מקום אין משועבד לאחר. ועבדום הוא יותר מזה שהוא משועבד בו ומכל מקום השעבוד הזה כמו כמה עבדים משועבדים לאדוניהם ואין דבר זה יוצא ממנהו של עולם שכמה עבדים יש. אבל הענוי הוא דבר יותר משועבד שאין האדון מענה את עבדו אבל הוא משועבד בו ואין מענה אותו ולפיקר וענו אותם הוא יותר קשה. ובאשר בא לנאול. אותם התחיל באחרון והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. זה נגד הענוי שהיו משועבדים בהם יותר מדאי. והוא מתחת סבלות מצרים. ואח"כ אמר והוצאתי אתכם מעבודתם. והוא החלוצה מן העבודה. ואחר שהוציא אותם מן העבודה אמר ונאול אתכם. והוא נגד הגירות שהיו תחת ידי אחר בארץ אחרת.

אף על הנשים. דכל מלות דרצקן הן תלויות בללו דלא חסור וכאשר מקיים מלות חרבע כוסות מקיים מלות לא חסור שזכו עיקר המלות. ולפיכך צדק כילד אשת אחיו קרא בנשות שהן מדברי בוגדים איסור מלות משום שמלות לשמוע אל דברי הכמים וכל המלות שהן מדבריהם הן בללו דלא חסור ולא שייך בללו דלא חסור מלות עשה שהזמן גרמא דזכו לא תעשה :
תינוקות שהגיעו לחטך. היינו שיש בהם דעת לשאול "ל" דחייבים בחריבע כוסות כדמוכח בגמרא דמינא הכל חייבים בד' כוסות הללו אחד אגשים ואחד גביס ואחד תינוקות. אמר רבי יהודה מה תועלת יש לתינוקות ציין אלא מחלקים להם קליות ואגוזים כדי שלא יישנו וישאלו. אמרו על רבי עקיבא שהיה מהלק קליות ואגוזים לתינוקות בערב פסח כדי שלא יישנו וישאלו. ונראה בתינוקות שהגיעו לחטך פליגי דחי לא הגיעו לחטך מאי עשמה דמנא קמא ועוד דקאמר מחלקים להם קליות ואגוזים כדי שלא יישנו וישאלו אם כן יש בו דעת לשאול ותינוק הזה מסתמא הגיע לחטך. דאם לא הגיע לחטך אין בו דעת לשאול דמה ישיב לתינוק שלא הגיע לחטך. ואפילו בתינוק שהגיע לחטך סבר רבי יהודה דפסור שהקטן חכמים ארבע כוסות דרך מידות ולא שייך דבר זה בקטנים שאינם רגילין ציין ולפיכך קאמר מה תועלת לתינוקות ציין ונראה דהלכה כחנא קמא. ואע"ג שרז אלפס סבא דבריייתא כדורסא. לא משום דפסק כרבי יהודה אלא לומר דבעי נמי חלוק קליות ואגוזים כדמסיק בבריייתא אמרו על רבי עקיבא. אמנם הרמב"ם פסק כרבי יהודה כדמוכח בדבריו. ופירש הטור דמכל מקום קוב וכוון ליתן כוס צפני כל אחד ואחד אף צפני תינוקות :
אמר רב יודא אמר שמואל ארבע כוסות הללו לריצון שיהיה בהן מזיגת כוס ופה שהוא כוס של ברכה. ושעור זה הוא רביעית הלוג וכך יהיה בכל כוס וכוס. ומדת הכלי ארכו צ' אגודלים וכן רחבו. גבסו כשני אגודלים וחצי אגודל וחומש אגודל. תו גרסינן הסה הסקה מהן לבני ולב"ב ילא. אמר רב נחמן צר ילאק והוא דאשמי רובא דכסא. ופירשו בזה"ל הא דאמרין לריק שיטחה רובו היינו מלא לוגמא. וראייתה מהא דאמרין המקדש וטעם מלא לוגמא ילא. ש"מ דסגי בטעימת מלא לוגמא. ואין שאר כל הנפטרשים מודים בזה. דודאי לא דמי לקידוש דהס לא בעינן רק טעימת הכוס ובטעימת מלא לוגמא נקרא טעימת אבל כהן לריק שיטחה ד' כוסות ולא הוי כוס אלא חס שמה רובא דכסא. לפיכך

אחרת. ועל זה אמר וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. ואחר כל זה שנאל אותם אין זה רק הוצאה מרשות מצרים אבל חסר עדיין להם החבור בהקב"ה ועל זה אמר ולקחתי אתכם לי לעם. שתהיו לי. כך פירשנו ארבע לשונות של גאולה. ולפיכך כאשר באה ההוראה על עצם הגאולה בפסח מצה ומרור שזה מורה על עצם הגאולה. באה ההוראה עוד בד' כוסות על מדרגה יותר עלינה. כי ההפרש שיש בין האכילה והשתיה הוא דבר זה. כי האכילה יותר נשמית מן השתיה. כי המשקה הוא דק יותר ובל דבר שהוא דק הוא יותר רחוק מן הגשמי. ובפרט היין כי משקה היין הוא גבול מהומר ונסות הענב. ולפיכך היין בפרט מורה על דבר שהוא יותר גבול מן הגשמי. ולפיכך באה שתיה ארבע כוסות על מדרגת הגאולה שהיא יותר עלינה. כי ישראל ביציאתם ממצרים דומים לולד היוצא לאויר העולם אבל אלו ארבע לשונות הם באים כאשר נשלם הגאולה וגמרו. דומה לולד שכבר נולד והוא נמצא בעולם ואח"כ נשתלם בצורתו הראויה לו. ודבר זה יותר מדרגה עלינה ויותר שלימות. ולפיכך בא הרמז על זה בארבע כוסות. ואם יקשה אם אלו ארבע כוסות יש להם מדרגה עלינה יותר מן האכילה א"כ למה אינם מן התורה. זה לא יקשה לך כלל מפני כי העיקר הוא עצם היציאה לפי שהוא הגם והפלא בעצמו. אבל מכל מקום בענין המדרגה והמעלה אינה חשובה עוד כל כך הגאולה בעצמה שהיא היציאה ממצרים בלבד כמו המדרגה השניה שהוא קדר הגאולה וציור המושכל שלה המופשט מן הגוף לגמרי שע"י סדר זה של הגאולה התקשרו בו ית' בסדר ובהדרגה מעלה אחר מעלה. ואלו ארבע לשונות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי מורים סדר הגאולה שהיתה מסודרת ממנו יתברך בציור המושכל בהסתדרות אליהות" וכוון שארבע כוסות הם באים על מדרגת הגאולה היותר עלינה. על כן מצותן ביין כי המשקה יין גבול ויוצא מן הענב שהיה נסתר לשם. וכמו שאמרו יין נתן בשבעים וסוד נתן בשבעים. נכנס יין יצא סוד. ואין הפירוש שבשביל הגימטריא בלבד הוא כך שנכנס יין ויוצא סוד. אבל הוא דבר אמתי מצד עצמו כי היין הוא משקה נסתר יוצא מהסתור הענב ומפנימיות הענב. ולפיכך היין שהוא גדל בנסתר ובפנימיות הענב בגימטריא סוד

לפיכך לא אחר הכא נצי ד' כוסות והוא ששתה מלא לוגמא חלא אחר והוא ששתה רובא דכסא. דמוכח שגבי ארבע כוסות אין הדין שיואל בטעימת מלא לוגמא חלא לריך שיטתה רוב כוס. וגבי קדוש וברכת המזון סני בטעימת מלא לוגמא. ומה שכתבו בחס' דלכתחילה לריך לשמות רביעית שפיר וכן נראה דלא אמרינן רובא ככולא חלא לענין שיואל ברובא חבל לכתחלה לריך כולא דלא סמכין ארובא חלא דזיעבד. וכן מוכח בכמה דוכתי. ואם היה כוס גדול יש להסתפק כיון דלריך לשמות רובא דכסא לא יאל רק עד שיטתה רוב הכוס כמו שהוא. או יומא כיון דשיעור כוס הוא רביעית סני ליה ברביעית או ברוב רביעית. ואע"פ שיש בו הרבה יותר מרביעית נקרא שתיים כוס ברביעית. ויש בזה מחלוקת הסוסיקס. ולי נראה יותר להוכיח דלריך דלריך חמית רוב הכוס כפשטא דלישנא והוא דאשתי רובא דכסא שהוא רוב הכוס ממנו חף אם הוא כוס גדול. דזה דוחק לומר דהא דקאמר רובא דכסא היינו הוכיח שאין שם רק רביעית חבל חס' הרבה ח"ל רק רביעית. ולפיכך נכון להוילא עלמנו משפיקא וליקח כוס של רביעית שיוכל לשותו כולו לכתחלה. וזיעבד יואל ברובא דכסא:

ולענין יין אדום משמע בזמנא שאין לריך לחזר אחר אדום דהניא ארבע כוסות הללו לריך שיהיה בהן כדי רביעית אחד חי ואחד מזוג אחד חדש ואחד ישן. רבי יהודה אומר לריך שיהיה בהם מראה וטעם יין. ובגמרא קאמר אחר רבא מאי עממא דרבי יהודה דכתיב אל תרא יין כי יתאדם משמע לרצון ליה ליה סך עממא. ואף על גב דאין אדום וואל צו. וע"פ כ"ל דאין לריך יין אדום לארבע כוסות. וכן הרמב"ם ז"ל לא הביא דין זה של יין אדום. ובידורשמי אחר כי אדום מלאה לד"כ. ופירש הסוד שם הלכך יותר משוכח מזה יותר בלבן וכן נראה נכון:

דין ברכת הכוסות

פרכינן בזמנא וסיכי תקנו רבנן ארבע כוסות מתלא דאחי לודי סכנס. והתניא לא יאכל אדם חרי ולא ישתה חרי. ומתקן רבינא ארבע כוסות תקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד מזהו בשני עלמיה. ופירש רב אלפס ז"ל אמרו רבותא הויאל דכל חד וחד מזהו בלאפי נפשיה מברכין בש"ה חל כסא וכסא. ועי"ש מה דמסייע ליה רב אלפס מכמה מקומות לחזק את דבריו. וג"ל דסבירא ליה דכיון דלא היה כוונתו כששתה כוס ראשון לשמות הרבה ביחד חלא לשמות כוסות מחולקות לא מקרי זה שתיים אחת כיון דכל אחד ואחד מזהו בשני עלמנו ולריך לברך על כל אחד ואחד. דלא אמרינן כיון שברך על כוס הראשון

סוד לפי שהוא נסתר. וכאשר נכנס היין באדם מוציא הסוד כי הוא בא עד הנסתר כפי מדרגתו ומוציאו. ולפיכך הם במספר ארבע כוסות. כי הגאולה היא באה מעולם העליון לעולם הזה שהוא עולם הרבוי. וכל דבר שהוא בא מעולם הנבדל לעולם הזה יש בו רבוי מחולק לארבע. כי מספר זה הוא מספר הריבוי שהוא נגד ארבע צדדין המחולקים ועל אלו הדברים מורים הארבע לשונות של גאולה. וסוד הזה הוא מבואר בתורה ונהר יוצא מעדן להשקות וגו' ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. שמהו מבואר לך כי כל דבר שבא מעולם הנבדל כמו הנהר שהוא יוצא מעדן להשקות הגן כשהוא בא אל עולם הטבע שהוא עולם הרבוי יפרד לארבעה ראשים כי זהו נגד הפירוד והרבוי שהוא בעולם הרבוי. אמנם כוס חמישי הוא רשות. ולקמן יתבאר ענין כוס חמישי על מה הוא בא ומה הוא הוראתו שאע"פ שהוא רשות מ"מ מצוה יש בו. כלל הדבר כי הכוסות אלו באים על תכלית מדרגת הגאולה ומעלתה העליונה שיש לה. כי באכילת מצה לא היה הוראה על תכלית מדרגתם ובאה על זה שתיים ארבע כוסות. ומפני שארבע כוסות אלו יותר במדרגה ובמעלה וכל דבר שהוא יותר עליון במדרגה הוא כולל כל דבר שהוא למטה ממנו במדרגה. ולכך ב' כוסות לפני הסעודה וב' כוסות לאחריה והסעודה באמצע. ובזה הכוסות כוללים כל הסעודה כאשר יש כוסות לפני הסעודה וכוסות לאחריה. ומפני שארבע כוסות תקנו נגד ארבע לשונות של גאולה ולשון שלישי וגאולתי אתכם בזרוע נשויה. והרביעי ולקחתי אתכם לי לעם. לכך אמרו בין שלישי לרביעי לא ישתה. והטעם כי אלו שני דברים אין הפסק ביניהם. כי לכך גאל השי"ת את ישראל להיות להם לאלהים והם יהיו עמו. ודבר זה מבואר בכתוב בכל מקום אשר מזכיר יציאת מצרים ואמר אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. הרי יאמר בפירוש כי עצם ההוצאה להיות ישראל לו לעם והוא יהיה להם לאלהים. וכן בכל מקום מזכיר כך ודבר זה יסוד האמונה. ואף בתחלת הדברות אמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי יציאת מצרים שיהיה השי"ת לאלהים לישראל. וא"א שיהיה פירוד והבדל ביניהם למי שמבין סודות התורה. ולכך בין שלישי לרביעי לא ישתה שלא יעשה הפסק. ודברים אלו הם דברים יקרים ונכבדים מאד:

ועוד יש לומר ע"ד אגדה בענין אחר טעם למצות

הראשון אין לריך לבדך עוד רק כשנשכז לשחות
דחשכין שחיה אחת חרוכה ולכן אין לריך לבדך
עוד. אבל בד' כוסות שהם מחולקים וכל אחד
ואחד לעצמו לא יתכן לומר דהוי כמו שחיה
אריכתא דהא כל אחד ואחד מלוה בפני עצמו
ולא היה דעתו על שחיה אחת חרוכה ולפיו
לריך לבדך על כל כוס וכוס. והראש"ז ז"ל הטיב על
דברי האלפס דלא נראהו דבריו ודחה לפסק הזה
מהלכה כחבואר למשיין דבריו. ואף שאם נרטה
לדחוק נוכל לסלק קושיה הראש"ש משום האלפס
כאשר הורכנו בזה בספרי גבורה ה'. ו"מ הלל
מלבד מה שדחה הראש"ש כל ראיות האלפס ו"ל
עוד לדחות דברי האלפס כי כל דבריו בניין על
היסוד שהכוסות הן מלוות מחולקות. ובאמת דגם
זה אין ראיה דהלא בפס"ג מלתא בפני עצמה
והמלוה בפני עצמה. שאילו היינו מדברים על
המלוה היינו חומרים דש לבדך על כל מלוה
ומלוה בפני עצמה. אבל הדרכה שהיא ברכת
הנהנין מה בכך שהן מלוות מחולקות כיון שדעתו
לשחות הד' כוסות במקום אחד די בברכה אחת
כמו שאר ברכות הנהנין. ועוד דהא פס"ג שכל
כוס וכוס מלוה בפני עצמה. הוין לגמרי מלוות
מחולקות דאין לומר כלל שאם הוין לו רק שנים
או שלשה כוסות שלריך לשחות ג' כוסות ואם כן
אין מחולקים לגמרי ולכן יצרך ברכה אחת
על כולם. וכי יומת עדיף מתפילין של ראש ושל יד
פס"ג דאין מעכבות זו את זו מצדך אחת לדעה
רב אלפס גופיה פס"ג דאין מעכבות. והפילו
לדעת הראש"ש ז"ל דסבר שצריך שחיה. ההם
דוקא שהן מלוות מחולקות ואין מעכבות זו את
זו אבל ד' כוסות אינם לגמרי מחולקות ובודאי
ברכה אחת פומרתן. ואי משום הפסק דהגדה.
על כרחק אי אפשר לומר דהוי הגדה הפסק דאי
הוי הגדה הפסק אם כן לכך שטיח דמכני ההם
אהא דפריך תקנו רבנן מלתא דאתי ביה לידו
סכנה. ומשני ההם כוס של ברכה מלערך לברכה
ולא לרעה. הא בלאו הכי כיון דכל כוס וכוס
לריך לבדך בפס"ג משום דהפסק ביהגדה אם כן
לא שייך בזה זוגות דהא הפסק ביהגדה. וכי
שייך בזה זוגות. ולמה ליה לומר דכוס של
ברכה אינו מלערך לרעה. ועל כרחק דלא הוי
הפסק. ודבר זה ראיה ברורה ואין ספק בה כלל.
ואף שהעולם נוהגים אחר דברי רב אלפס לבדך
על כל אחד ואחד. מ"מ נראה לי לפסוק להלכה
שאין לבדך על כל כוס שני בפס"ג ולא על כוס
רביעי בפס"ג כי אם אכסא דברכה המזון וכן
ראוי לנהוג (*). וכל שכן דעל כוס ה' ודאי דאין
לבדך בפס"ג דהא אף טעם האלפס לא שייך בו

למצות שתית ארבע כוסות המתחכים
למצות אכילת פסח מצה ומרור. כי י"ל
שפסח מצה ומרור מורים שבזכות יצאת ישראל
ממצרים ובשבילם זכו ישראל אל
הנאולה. הפסח נגד יעקב שהוא בחיר
שבאבות ולפיכך הפסח שה תמים שנקרא
יעקב שה פזירה ישראל. ובמדרש רבות
בפרשת ויהי אל נא תקברני במצרים למה
אמר יעקב כך. אלא כך אמר יעקב נמשלתי
בשה שנאמר שה פזירה ישראל והמצרים
נמשלים כחבור שנאמר אשר בשר חמורים
בשרם ונאמר וכל פטר חמור תפדה בשה
לכך אל נא תקברני במצרים שלא יהיו
נפדים בי המצרים. למדנו מזה שיעקב נקרא
שה וכנגדו הפסח שהיה שה תמים. מרור
נגד יצחק שהיה במירות שבהו ענינו מראות.
ואמר במדרש רבות בפרשת תולדות. יצחק
חדש יסורים. אמר לפניו רבש"ע אדם מת
בלא יסורין מתוך כך מדת הדין מתוחה
כנגדו מתוך שאתה מביא עליו יסורין אין מדת
הדין מתוחה כנגדו. אמר חייך דבר טוב
תבעת ומכך אני מתחיל. מתחלת הספר עד
כאן אין כתיב יסורין. ובין שעמד יצחק נתן
לו יסורין שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותבהין
עיניו מראות. מצה נגד אברהם בשביל
שהמצה נבדלת מן השאור. ואברהם היה
נבדל מן השאור של אומות כמו המצה
שנבדלת מן השאור. לכך אברהם נחשב
מצה. וכן עד"ו פירשו ר"ל במדרש רבות
בפרשת בא שפסח מצה ומרור הם נגד
האבות אבל בענין אחר. ולפיכך י"ל עפ"י
שד' כוסות המהחברים לפסח מצה ומרור
הם נגד ד' אמהות. וכבר אמרנו. לך כי
השתיה נמשכת אחר האכילה וטפלה השתיה
אצל האכילה. ומאחר שפסח מצה ומרור
נגד זכות אבות. באו שתית הכוסות נגד
הנשים. שהן ג"כ מפלות אצל האנשים. כי
זכות אבות ואמהות יצאו ישראל שנאמר
קול דודי הגנה זה בא מדלג על ההרים
מקפץ על הגבעות. אמר הקב"ה אם אני
מסתכל למעשיהן של ישראל אינם נגאדים
אלא למי אני מסתכל לזכות אבות שנאמר
מדלג על ההרים ואין הרים אלא אבות שנא'
שמעו הרים את דבי ה' ע"כ. ולפי זה יהיה
פירוש מקפץ על הגבעות בזכות אמהות ואילו ד'
כוסות נגד זכות ד' אמהות על שם אשתך
בגן פוריה בירכתי ביתך. וכל זה הם דברים
ברורים ואמתיים. והתבאר לך ענין ד' כוסות :

ענין לבישת הקיפול

דלל נקרא מזה כ"ח רשות. ואף שם מזה כי
בו מ"ח מזה כל היצ לא הוס כמו הארבע כוסות:
ולענין צרכה ההרונה כהנ רצ הלפס ו"ל
שורק לבקר על כוס בני וצביע.

ותמזו עליו הרה"ש וסחר פוסקים דאין יבקר עג
כוס בני צרכה ההרונה והלי לרדק לו לפטור הין
שבתוך המזון. דין שלפני המזון פוער הין שלפני
המזון. ותדרכה מהמת סכרה זו מביא המזון
בסס חצי העזרי סחר כוס ח' ג' ד' לרדק צרכה
ההרונה וסחר כוס ב' לא לרדק משום דכוס שלפני
המזון כיון שהוא פוער הין שבתוך המזון נפטר
מיהם צרכה ההרונה חסה. וכמו שהיו שבתוך
המזון צרכה המזון פוער אותו כך כוס שלפני

המזון נפטר צרכה המזון. אבל גם דעה זו נדחתה מהלכה כמו שהלכתי בזה בספרי גבורות
ה'. והעליתי שם דלל חשיב סילוק והסח הדעת אחר ג' כוסות הראשונים ואין לרדק לבקר
ההרונה צרכה ההרונה רק אחר כוס ההרונה וכן הלכתא וכן ראוי להגיד:

ובין הכוסות הללו חס רלה לשמות יתה וצין ג' לרביעי חס רלה לשמות לא יתה. המוס' פירשו
דצירובלמי משמע פטמה כדי שלא יסתבר ולא יוכל לומר הלל והגדה אבל יין שבתוך
הסעודה חיו נוסבר ויכול לשמות כמו שירלה. אלא שיש לדקדק דחס כן צין ראשון לשני המזון
יתה סמך יסתבר ולא יוכל לומר הגדה. ואפשר לומר דאין דרך להסתבר קודם מזונו שאין ההס
שמה כל כך הרבה עד שיסתבר. לפיכך לא חסו לכוס שקודם המזון. ובתוך המזון יין שבתוך הסעודה חיו
מסבר. ולפי ההלכה יש עוד טעם נפלה כי יש חזור לב' כוסות ההרונות ואין חזור לב' כוסות הראשונות כי
בשתי כוסות ההרונות יש חירות דחמתיק בדיחא בגמרא דוקא ב' כוסות ההרונות יש בהן חירות אבל לא
ראשונות. ולפיכך ב' כוסות ההרונות שיש להם שוהף אין לעשות הפסק ביניהם אבל ב' כוסות
הראשונות כיון שאין חירות עדיין אין כח לירוף להם רק להרונות ששניהם הם כוסות של חירות
ואין לעשות הפסק ביניהם. ועוד יש טעם עמוק מאד למה יתה צין כוס ראשון לשני ואסור
לשמות צין שלישי לרביעי. ואילו בגמרא דילן סברי טעם זה משום שלא יסתבר לה אי שתיק
גמרא דילן מלפרש. אבל לכך לא פירש בגמרא מפני שהוא טעם נופלת כמו שהבאר בדברי
נגידים חלל הרצב כוסות צרכה:

דברי נגידים

סדר הקערה

באופן שישפך מקודם המים להכלי ואח"כ יתן
לתיכו המלח. והחמנא לבא בעי ולכך אף
כי שאין לו השנה בכונה וסוד מ"ח יסדר
העבודה בלב שלם באופן שתהיה מכוונת ע"פ
הכונה והסוד. והקב"ה יעלה עליו כאלו צין
סה שראוי לכון. ולא אמנע טוב מלרבו
מעט עלנמה מכוונת עבודה זו. כי ידוע שהג
הפסח הוא ההג של התחזקות האמונה וע"כ
סדרו לנו החכמים בליל זה עבודה זו
שעניניה רומזים על האמונה. כי הקערה
הגדולה רומזת על המדרגה הנקראת כתר.
והג' מצות שמורות שעליה ירמזו על ה'
מדרגות העליונות הנקראות הכמה בניה
ודעת. והפוסקים לסדר רק ב' מצות סיבירים
שמדרגת הדעת אינה מן המספר. והכמה
שמכסה המצות היא בסוד היריעה המרוכבת
המפסקת בין עולמות המושגים לשאינן מושגים
והששה דברים שעל המס רומזים על ה'
קצוות. הוריע על מדרגת הגדולה הביתית

יסדר שלחנו מבעוד יום בכלים נאים
ויכין מקום כושבו שישב בהסיבה
דרך חירות ויסדר הקערה בסדר הזה. יקח
קערה יפה גדולה לא עמוקה רק פשוטה
ויניח עליה ג'. מצות שמורות. המצה
הראשונה שמניח על הקערה היא כהן ועליה
הלוי ועליה הישראל. ויכסה המצות במפה
נאה. ועל המפה יניח מס יפה ארוכה מעט
ויסדר על המס ששה דברים שהם ורוע
צלויח בימין וביצה מבושלת בשמאל כמלע.
ותחתיהם הכרור בימין והחרוסת בכלי קטן
ויפה בשמאל. ותחתיהם הכרפס בימין והמי
מלח בכלי קטן ויפה בשמאל. וזה הסדר כל
יתנגד לדינא דאין מעבירין על המצות.
וכך ראוי להזהר תמיד שהסוד והכונה אל
יתנגדו לדינא כלל. וגם יזהר שבאם לא
הכין המי מלח מבעוד יום יעשה בלילה

דברי נגידים

ולמבני מדע הבאים בסוד ה' מבוארות
הכונות היטב. וכיון שבאופן הסדר הזה אין
הנגלה והנסתר מתנגדים זה לזה כלל ע"כ
כך ראוי להתנהג. ועבודתנו תעורר נועם ה'
אלהינו עלינו. ויהי אור בכל מושבותינו):

על מדרגת הגבורה. המרור על מדרגת
התפארת. החרוסת על מדרגת הנצח.
הכרפס על מדרגת ההוד. המי מלח על
מדרגת היסוד כענין ברית מלח עולם. והמס
על מדרגת המלכות. המושפעת מן ה"ק.

זה ציור סדר הקערה

סדר הנדרה של בשה

[עבודת הסדר נכללת בי"ד סימנים כנגד חיד הנדרה אשר עשה ה' כמצרים ואלו הן]

קִדְשׁ. וְרַחֵן. בְּרַפֶּס. יַחֵן. מְגִיד. רַחֲצָה. מוֹצִיא. מִצָּה.
מְרוֹר. בּוֹרֵךְ. שְׂדֵחַן-עוֹרֵךְ. צָפוֹן. בְּרֵךְ. הַלֵּל-נִרְצָה:

קִדְשׁ [מוֹנִיחַן לוֹ כּוֹס ראשון דרך חירות ויקדש עליו כדון]

סדר הקידוש

אַתְּקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמִלְכָּא עֲלָאָה. דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ
הוּא וְשְׂכִינְתִּיהּ:

הִנְנִי מוֹכֵן וּמוֹנֵךְ לְקִים מִצּוֹת כּוֹס ראשון שֶׁהוּא כְּנֶגֶד בְּשׁוּרְתִּי הַיְשִׁיעָה שְׁאֵמֶר
הַקִּבְ"ה לְיִשְׂרָאֵל וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם:

[כשחל בשבת מתחילין יום הששי ואומרים תחלה בלחש]

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר
יוֹם הַשְּׁשִׁי: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁכַּת בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת
יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר
בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

[כשחל בחול מתחילין כאן]

סִבְרִי מְרַנֵּן וְרַבִּימִי: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרִי הַתְּנָף:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל
עַם. וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לִשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וְהִנֵּהנוּ
לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (כְּשֶׁנֶּחֱמָה שְׁכֵחוֹת לְמִנְיָהּ ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה
חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן (אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה ו) אֶת יוֹם חַג הַמִּצּוֹת
הַזֶּה. וְאֶת יוֹם טוֹב. מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. זְמַן חֲרוּתֵנוּ
(בְּאַהֲבָה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זִכָּר לִיצִיאַת מִצְרַיִם. כִּי בָנוּ
בְּחֵרֶת וְאוֹתֵנוּ קִדְּשָׁתָה מִכָּל הָעַמִּים (וְשָׁכַת) וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ
(בְּאַהֲבָה וְרַצוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
מִקְדֵּשׁ (הַשְּׁכֵחַ ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים:

סדר הגדה של פסח

[בשחל בטוצאי שבת מקדשין יקנה"ו. יין. קירוש. נר. הבדלה. זמן]
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול. בין אור לחשך. בין ישראל לעמים. בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שהחנינו וקנימנו והתיענונו
לזמן הזה:
[שותה בהסוכה שמאל דרך חירות]

ורחץ [נוטל ידיו לשבול ראשון של הכרפס דא"ר אליעזר כל שטבולו במשקה צריך נטילה. אע"ב דק"ל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגבי הרוח. שאני הבא כיון דטבולו במשקין וכל הפוסל את התרומה מטמא מצקין לחיות תחלה. וק"ל ידים שניות הן ופוסלות את התרומה. לפיכך צריך נטילה אבל לא יברך על נטילה זו]

לשון למודים

דיני הכרפס

לשון למודים

הרמב"ם ז"ל פירש דבעי כזית לטבול ראשון אבל בטור פסק דלא בעי כזית משום דלא הוי טבול ראשון אלא להיכרה דמינוקות. ויראה לי שהסוגיא כדברי הרמב"ם מדדייק ריש לקיש בגמרא ואמר זאת אומרת מלות לריכות כונה דאי כ"ד ח"ל כונה למה לי טבול שני והא טבול ליה חדא זימנא. והשתא קשה דמאי מוכיח נימא דבעטבול ראשון לא היה כזית ולכך לריך טבול ב' בזית ללאח ידי מלות מרור. אלא ודאי דגם בעטבול ראשון בעי כזית. ואע"ג דלא היה טבול ראשון רק משום היכרה דמינוקות מ"מ כיון דהיכר דמינוקות לא היה אלא ממה שאוכלים שתי פעמים ירקות ואין אכילה פחות מכזית ולכך גם בעטבול ראשון לריך כזית. והכי הלכתא וכך ראו לנוהג:

כתב הרא"ש דאין לריך לבדך זרחה אחרונה אחר טבול ראשון כיון דטבול ראשון ממשיך את המאכל נחשב כדברים גזרים מתנות הסעודה שאין לריכים זרחה אחרונה דזרחה המזון פוטרם אותם. וגם לפי' הרשב"ם ז"ל שפירש דלכך המרור אין מברך עליו זורא פרי האדמה משום דהירקות שלפני הסעודה שברך בפסח"א פוטרם. ואין לריך לבדך זרחה אחרונה אחר הירקות של טבול הראשון כדי לפטור המרור מן זורא פרי האדמה. שאם יברך זורא כפשות אחר טבול ראשון יהיה לריך לחזור ולברך על המרור זורא פרי האדמה:

שעם הטבול הראשון זירקות זכרכתן זורא פרי האדמה מסיק בגמרא כדי שיטאלו התינוקות. ולפי הגמרא פירש זה שיטאלו התינוקות כשיראו הטבול השני בחוך הסעודה שאין דרך לטבול ב"פ. וכדאמרין שכל הלילות אין אנו מטבילין ב"פ הלילה הזה ב"פ ואלו היו עושין אלו ב' טבולים בחוך הסעודה היה נראה הכל טבול אחד. אבל אחד קודם הסעודה ואחד בחוך הסעודה הם ב' טבולים בודאי. והשתא יטאלו על טבול השני בחוך הסעודה וישיב להם שזה הטבול הוא משום מלות המרור. וטבול הראשון היה כדרכו בשאר ימות השנה למגרר לבית לאכילה. והעור פ' העצם דהיכר זה משום דאין דרך לטבול קודם הסעודה. ומשמע מדבריו דהיכר הוא הטבול הראשון בעלמא בלא טבול השני. ולא אצין שאם יטאלו התינוקות ע"ז מה ישיב להם. ואם ישיב להם כדמפרש הסו"ד דאין דרך חירות משום שדרך בני חובין לעשות טבול קודם סעודה. קשה דא"כ היה אפשר לעשות היכרה לחירות בזמנא אחריתי שא"ל זרחה. איברא שכן ראיתי לקצת מפרשי ההגדה שפירשו כך שטבול הראשון הוא בשביל דרך חירות. וזה דבר שאינו נראה ואין לו ידים ורגלים בתלמוד שום זכר למטה זאת דלא לא אשמעין דלריך הסבה בעטבול הראשון. אלא ודאי בדפירשתי דהטבול הראשון הוא כדי שטבול השני יהיה נראה לשם מלות מרור:

סדר הגדה של פסח

כרפס [יפול כוית כרפס י' יושבול בטי מלח ויברך בפה"א ויכוין להוציא גם המרור בברכה זו]

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי האדמה:

יחץ [יבצע מצה האמצעית לשתיים ויניח חציה הגדולה תחת המפה לאמיקומן וחצי השני יהיה מונח בין שתי השלמות כדי שיאמר ההגדה על פרוסה כמו שדרשו ז"ל לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. ודרשו ג"כ לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה]

[התעוררות לאמירת ההגדה מהזרר ר"מ פ' בא]

פקודא דא לספר בשבחה דייליאת מלריס. דאיהו חיובא על ז"כ לאשחשי בזהווא שבחא לעלמין. הכי אוקימנא כל ז"כ דאשחשי זיליאת מלריס ובהווא סיפור חדי בחדוה. זמין איהו למחדי בשכינתא לעלמא דאחי דהיא חדווא מכולא. וההווא בר נש דחדי במלריס. קב"ה חדי בזהווא ספור. וזיה שעתא כניס קב"ה לכל פמליא דליה ואמר לון. זילו ושמעו ספורה דשבחא דילי דקא משחשי בני וחזון צפורקני. כדין כללו מתכנשין ואחיין ומתחברין בהדייהו דישאל ושמעו ספורה דשבחא דקא חדאן בחדוה דפורקנא דמלריס. כדין אחיין ואודן ליה לקב"ה על כל נסין וגבורין. ואודאן ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא דחדאן בחדוה דפורקנא דמלריס. כדין אחיסוף חילא וגבורתא לעילא. וישאל בזהווא ספורה יהבין חילא למלריס. כמלכא דאחיסוף חילא וגבורתא כד משבחין וגבורתא ואודן ליה וכללו דחלין קמיה ואסתלק יקריה על כללו. ובגין כך אית לשבחא ולאשחשי בספור יליאת מלריס כמה דאחמר. כגוונא דא חובא איהו על ז"כ לאשחשי חדיר קמיה דקב"ה לפרסומא ניסא בכל אינון ניסין דעבד. ואי תימא אמאי איהו חובא. והא קב"ה ידע כולא כל מה דהוה ויהו לכתר דנא. ואמאי פרסומי דא קמיה על מה דאיהו עבד ואיהו ידע. אלא ודאי אלערין ז"כ לפרסומא ניסא ולאשחשי קמיה בכל מה דאיהו עבד. בגין דאינון מלין סלקין. וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון ואודאן כללו לקב"ה. ואסתלק יקריה עלייהו עילא ותתא. ברוך יי לעולם אמן ואמן:

מגיד [מגבית הקערה שיש בה המצות יים הטס ושבת דברים אשר עליה ויאמר הא לחמא בקול רם. וקורם הא לחמא יאמר זה]

הגני טוכן ומזוכן לקים המצוה לספר ביציאת מצרים כמו שנאמר פי ישאליה בנה מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי אלהינו אתכם: ואמרת לבנה עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יי ממצרים ביד חזקה:

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויבול. כל דצליך ייתי ויפסח. השתא הבא. לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדין. לשנה הבאה בני חורין:

דין מצות ספור יציאת מצרים

מתחיל לעסוק במלות ספור יציאת מצרים. שחזר וישאל מה נשתנה ומצינים לו עבדים היינו. ויש מקשים דלא נמלאת תשובה להשאלות של מה נשתנה. וכשכיל כך פירשו דברים דחוקים מן האמת. וכל זה חיו קשה. דודאי התשובה היא בסוף המאמר שמיני על פסח מלה ומרור כאשר מניע לשם חזל עבדים היינו הוא התחלת הספור. וכן על שלנו מסובין משיב בכל דור ודור חייב להם לראות את עלמו כאלו הוא ילא ממלרים וכו'. ומפני שיראה עלמו כאלו הוא ילא ממלרים יש לעשות הסבה שגרה. שהוא בן חורין ועל הכל הוא משיב כראוי. חנוכה בעיקר המלה של ספור יציאת מצרים כמו שאומר ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים וכו' מלה עלינו לספר ביציאת מצרים. לריך עיון מהיכה חתי לן מן המורה מלות עשה זו. והנה הרמב"ם ז"ל בפרק ז' מהלכות התקן ומלה פירשה מדכתיב זכור את היום הזה אשר יצאתם ממלרים כמו שחזר זכור את היום הזה לבקש. ומנין שכליל חמשה עשר. תלמוד לומר הגדת לבנך ביום ההוא צעבור זה צבעה שם מלה ומרור מונחים לפניה. ואע"פ שאין לו בן חפ' חכמים גדולים חייבין לספר ביציאת מצרים שכל המאריך בדברים שהיו הכי זה משובת עכ"ל. חלה שם להשיב ע"ז דיש לפרש הכתיב על מה שמוכרין יל"ה כל יום ויום. והכי היתה במגילתא זכור את היום אשר יצאתם. אין לי שמוכרין יציאת מצרים חלה צינים בלילות מניין ת"ל למען תזכור את יום יצאתך מהר מצרים כל ימי חייך. הכי בפירוש שפירשים זכור את היום הזה להזכיר יציאת מצרים בכל יום. וזהו שלא בדברי הרמב"ם. לכן נראה לי דמלה זאת נלמדת מקרא דפרשת וחתקן דכתיב כי ישאלך בנך מחר לחמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר לזה ה' אלהינו אתכם ואמרת לבנך עבדים היינו וגו'. ודרשו במגילתא בפרשת זאת מה העדות רבי אליעזר חומר מניין אתה חומר שאל היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שזרכים לעסוק בהלכות פסח עד חלות. לכן נאמר את העדות. ונראה לי פירוש דמכתיב מה העדות והחקים והמשפטים על כרחך איירי קרא שידע ענין המלות. שהרי לשון עדות משמע מלה שהיא לעדות על דבר כגון פסח שהוא מעיד על פסח הקב"ה על בני ישראל. מלה על שלא הספיק בלשם של חבורתו להחמיץ. ומרור על שם שמררו חייסה בעבודה קשה בחומר ובבלנים. ומאחר שידע שהמלה היא לעדות על דבר ח"כ קרא איירי בתלמוד חכס שהוא יודע המלה רק שהוא מתעסק ביציאת מצרים. ואין לומר שהכתיב מדבר בנן חכס ולא בתכס

הא לחמא עניא וכו'. הכי גרסינן ולא כהא לחמא דהא קרא כתיב למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם וגו'. מאמר זה סדרו חכמינו ז"ל לומר כדי לפרסם ענין הלחם הזה שהיה לחם עוני שאכלו אבותינו במצרים. שמיני שקבעו לסדר ההגדה על הלחם כמו שדרשו לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. לפיכך מתחיל בלחם וקורא קראוין על הלחם כדי שיהיה נראה שכל מה שיאמר אח"כ הוא על הלחם שהתחיל בו. ואם היה מתחיל מה נשתנה לא היה נראה שהוא אומר דברים אלו על הלחם. וכשיאמר הא לחמא וקורא את קראוין אל הלחם ואחר כך מתחיל מה נשתנה או נראה שהוא עונה על הלחם הדברים האלו. ולפי שאין זה רק דברי בעל הבית שקורא את הכל אל הלחם כדי לספר עליו הגדה. הוא בלשון שדרך לדבר אל בני ביתו בלשון ארמי:

ויש לשאול למה נקרא המצה לחם עוני והרי אפשר שהיא נאה כמצה של עשיר ועל שם מה נקראת המצה לחם עוני דאין ענין עניות במקום עשירות הגאולה. אמנם פ' הדבר כי המצה נקראת לחם עוני היפך מצה עשירה שבאשר יש בה שמן ודבש נקראת עשירה כי הדבר הזה מעשיר הלחם. וזה כי העני שאין לו ממון רק עצמו וגופו. והמצה ג"כ כאשר אין בה רק עצם העיסה שעצמות העיסה הוא המים והקמח וזהו עצמות עיסה וזהו לחם עוני. ואם יש בו שאור או חמץ מעם השאור והחמץ הוא נוסף על עצם העיסה וזה הוא יותר עשיר מן מצה עשירה כי מצה עשירה בשביל שיש בה משקה זה עשירות שלה. ואמנם עיסה שיש בה שאור או חמץ יצאה יותר מענין העני ממה שיש בנוף העיסה חמץ ולכן המצה היא לחם עוני. ואולי יקשה לך מה ענין העניות אל החירות והלא שני הפכים הם כי העניות בעצמה הוראה על הגאולה שאין ענין הגאולה רק בשיוצא להיות עומד לנברי ברשות עצמו ואין לו שום צירוף אל זולתו. לא כמו העבד שאינו עומד ברשות עצמו ויש לו צירוף אל זולתו הוא האדון. לכן הדבר שיש בו עשירות אינו עומד בעצמו רק יש לו צירוף בו עניות ואין לו קנין רק עומד בעצמו שייך בו גאולה. ולפיכך נצמיינו לאכול לחם עוני שהוא יחסי. ליל היציאה בעבור שאין במצה רק עצם הלחם ולא יצטרף בו דבר מן שאור. והוא כמו עני. כדי שלא יהיה נמצא כלל שום צירוף בלילה שבו הגאולה ועי'

וע"ז נקנה הגאולה שהוא סלוק הצירוף. וזוהו תבין כי הכתוב הוא כפשוטו שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים. פי' שתאכל לחם עוני שהוא הלחם העומד בעצמו ואין לו הצטרפות אל זולתו. ולמה תאכל זה הלחם כי בחפזו יצאת ממצרים. וענין החפזו הוא מהירות ואין בו עכוב והמשך של צירוף הזמן. כי כשם שיצאו בחדש ראשון מפני שראוי חרש הראשון אל הגאולה דוקא ממעם שנתבאר כי אין גאולה רק כאשר אין כאן צירוף. והו' חרש ראשון שהוא ראשון ולא היה כאן חבור וצירוף חרשים כיון שנצרך להגאולה הסתלקות הצירוף והחבור. וכך בשביל מעם זה בא הלחם עוני ואכילה בחפזו:

ועוד תדע איך המצה היא לחם עוני שייכה אל הגאולה. וזה כי העני הוא שאין לו דבר וזה ענין פשימות כאשר הוא עומד בעצמו. ודבר זה אף שהוא לחסרון נחשב בעולם הזה שהוא עולם ההרכבה ומעלתו בהרכבה. מ"מ הפשוטות מעלה הוא מצד עולם הפשוט שאין בו הרכבה. ובליילה הזה היו צריכים אל הגאולה שלא מצד העולם הזה שהוא עולם המורכב רק מצד עולם העליון הפשוט. ולפיכך צוה לאכול מצה לחם עוני שהוא לחם הפשוט שהרי אין בו דבר רק עצם פשוט כי לשון מצה בא על דבר שהוא פשוט. כמו שנקרא העור שהוא פשוט דלא מליה ולא קמיה ולא עפיץ והוא עור פשוט בשם מצה. דמיון זה כ"ג משמש בכל ימי השנה בבגדי זהב וביום הכפורים בבגדי לבן לפני ולפנים. והו' בשביל שהוא קונה מדרגה עליונה שהרי היה נכנס לפני ולפנים. יש לו להסתלק ממדרגות עולם הזה שמדרגתו אינו פשוט. ולכך יש לו לשמש בכל השנה בבגדי זהב בחוץ. אבל כשנכנס לפני ולפנים יש לו לשמש בבגדי לבן לפי מעלת המדרגה שנכנס לשם כי בגדי לבן הם פשוטים. והו' פי' הכתוב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים. כי מה שהיו יוצאים בחפזו בלי המשך זמן מורה שיצאו במדרגה ובמעלה עליונה. והפעל שבא משם נעשה בלי זמן. לא בדברים המבעיית שכל פעולתם בהמשך זמן. אבל כאן היה גאולתם שלא בטבע. וי"ל היה בחפזו בלי זמן. ולכך ראוי לומר: לחם עוני הוא לחם הפשוט מבי.

וזהו שאמרו ו"ל כפרק ערבי פסחים לחם ייני שעונין עליו דברים הרבה. פי' שהמצה

זההם. דהו' ליה למכתב מה המלוא הזאת כי מנא ליה לכן החכם הזה שהמלוא היא עדות שאלי הוא חוק בלבד. אבל מתחר שחולל ומחלק בין מלוא למלוא לומר על אחת שהיא עדות ועל אחת שהוא חוק ואחת שהיא משפט. אי אפשר לומר רק שהוא מדבר בחכם שידע כי יש מלוא שהיא עדות שלא בזה רק להעיד על דבר כמו שאמרנו. ויש מלוא שהיא חוק כמו שמלות הפסח דוקא זה ולא בקר בן שמו ולא בן שמים. ודבר זה חוק שאין טעם בדבר. ויש שהוא משפט כמו כל ערל לא יאכל. כי זה הקרבן ראוי לישאל דוקא. כי חותם הוליא וזהו משפט. ומאחר שמהלך בין מלוא למלוא ח"כ חכם גמור הוא. ומזה יש ללמוד דאף אם הוא תלמיד חכם גמור וידע המלות החקים והמשפטים לרין לספר ביציאת מלרים. והכתוב שאמר כי ישאלך בנך מחר דמשתע לשון שאלה. שדוקא איירי במי שאינו יודע כל המלוא וחלוו יש להשיב. היינו שהוא קודם להשיב לו ממה שספרו חכמים עלמס. דהכי אמרינן בפרק ערבי פסחים חכם בנו שואלו ואם אינו חכם חששו שואליו ואם לאו שואל לענאו ואפילו שני ת"ח שידעין בהלכות פסח שואלין זה לזה מה נשתנה ע"כ. הרי כי שאלת בנו יותר עדיף כי כל אשר בא ספור יז"מ לפרסם נסים ונפלאות שעשה הקב"ה יותר עדיף. ולכך לבנו שאינו יודע המלוא לגמרי יותר מזה להשיב חלוו שואל פרסום יותר להודיע לו כל הדברים השייכים ליציאה. אבל תלמידי חכמים שכבר יודעים ענין הפסח אין כל כך פרסום כיון שכבר ידעו כל ענין הפסח. ומכל מקום גם הם לריכים לספר ביציאת מלרים שאע"ג שידע המלוא מלוא לספר ולדבר מזה צפה שזה פרסום יותר. ולכך אף ת"ח יש לו לשאול מה נשתנה הלילה וכו'. והשתא בקרא שלמדנו שיש להשיב לבן החכם והיינו הקרא של והיה כי ישאלך בנך מחר ללמוד גם כן כי שני חכמים או כל חכם חייב לספר ביציאת מלרים חפילו הוא ת"ח כמו שאמרנו למעלה. ואין זה אסמכתא רק גלוי מלתא ללמד דקרא של כי ישאלך לאו דוקא בצן איירי רק כל חכם נמי חייב לספר ביציאת מלרים. ובדאי קרא דישאלך בנך מחר איירי בליל חג המלות כמו קרא של והגדת לבנך ביום ההוא צעצור זה. דאיירי בליל חג המלות שחייב להגיד לבנו יציאת מלרים. וכך הוא צעלמו חייב לספר ביציאת מלרים אפילו הוא תלמיד חכם כמו שאמרנו למעלה. אע"ג דמכילתא לא אמרו רק שחייבים לעסוק בהלכות פסח. אין זה קשיא דגם הלכות הפסח הוא יציאת מלרים שהרי מה שאמר פסח זה שאנו אוכלין. ובין מלוא ומורו הם הלכות פסח והם יציאת מלרים וכל זה ברור ונכון:

דברי נגידים

וזהו על דרך שאמרו חכמים ז"ל חשב לעשות מצוה ונאנס הקב"ה מחשב לו כאלו עשאה. ולשנה הבאה כאשר נקוה שנהיה בארץ ישראל נעשה פסח כהלכתו. ומפני שיש שתי סבות המעכבות. כי אף אם נהיה בארץ ישראל אם יש עלינו שעבוד מלכיות א"א לנו לבנות בהמ"ק ולעשות הפסח. לכן אמר שיש עוד עכוב שני. השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין. וכאשר יסתלק מעלינו שני המעכבין. עובד שאין אנו בארץ ישראל ועבד בני בית הבחירה או נעשה הפסח כהלכתו. ואמר השתא הכא השתא עבדי. כלשון ארמי ולשנה הבאה הוא לשון הקדש כי השנה הבאה יתכן יותר להקרא בשם שנה מלשון שנוי שהשנה חוזרת. ושנה העומדת יתכן יותר להקרא בשם שתא. שאפשר לפרש השתא מלשון התלמוד השתא אתינא. מלשון עכשיו. שאין לומר השנה הכא השנה עבדי שאלו נזכה עוד בשנה הזאת להיות בני חורין בא"י. ולפיכך השתא אין משמע כל כך פירושו בשנה הזאת רק לעת עתה:

שהמצה מתפרסם על ידה יציאת מצרים. כי היא תורה על אופן היציאה כדכתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות כי בחפזון יצאת מארץ מצרים וכו'. לכך ראוי לספר ההגדה על המצה. ומפני שלפי מדרש הזה קשה דהוי ליה למיכתב לחם עניה מהו לחם עוני. לכך דרשו גם כן מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ומה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה וכו'. ובמדרש הזה נמי לא סגי דא"כ לכתוב לחם עני. אלא תרומיהו שמעינן מיניה:

כל דצריך ייתי וכו'. נקט תרי לישני האחד לאותן שהם רעבים שיבאו ויאכלו לחם עוני. וזהו כל דכפין ייתי וכו'. ואם אינו רעב אך הוא צריך לצאת ידי חובתו בפסח ואין לו. כל דצריך ייתי ויפסח. פי' יעשה סדר הלכות פסח. ומפני שזכר סדר הלכות פסח אומר שיהיה מרוצה ומקובל אל הקדוש ברוך הוא מה שאפשר לנו לעשות. ואם יהיה אפשר לנוכל לעשות הפסח נעשה גם כן. ועכשיו שלא נוכל לעשות יהיה מרוצה ומקובל אל הקב"ה כאילו עשינו.

הגדה של פסח

[אחר אמירת הא לחמא לא יעמיד הקערה עם כל מה שעליה על השלחן רק יתננה לאחד מבני ביתו לסלקה מן השלחן. ומוזנין כוס שני ושואל הבן מה נשתנה ואם אין לו בן ישאל אחד מב"ב הסמוכים על שלחנו או בתו או אשתו וכשואין כל זה ישאל את עצמו]

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שפך כל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה. הלילה הזה כלל מצה: שפך כל הלילות אנו אוכלין שאר ירקנות. הלילה הזה מרור: שפך כל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת. הלילה הזה שתי פעמים: שפך כל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין. הלילה הזה כללנו מסבין:

נגידים

פתיחה לאמירת ההגדה

דברי

שאז היה משמע שהיתה ההוצאה במקרה שכך קרה שנעשה טובה זאת לישראל שלא כוון הפועל אל הפעולה. כי יש שני פועלים, האחד הוא פועל במקרה והשני הוא פועל בעצם. הפועל במקרה למשל זה הכית שהוא נשרף ובא ממר וככה את השרפה. הממר פועל

תנן בערבי פסחים מתחיל בנגות ומסיים בשבת ודורש כל הפרשה כולה מארמי אובר אבי. וקאמר בגמרא מאי בנגות. רב אמר מתחלה עובדי ע"ז. ושמואל אמר עבדים היינו וכו'. ופי' כי אין ראוי להתחיל בשבת מיד מבלי שיספר תחלה הנגות.

סדר הגדה של פסח

[מחזירין הקערה עם כל מה שעליה על השלחן. יגלה פרוסת המצה ואומרים עבדים היינו]

**עֲבָדִים הָייְנוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם
בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֵרוֹעַ נְמוּיָה. וְאֵלֹנוּ לֹא הוֹצִיא הַקְדוֹשׁ**

דברי נגידים

גם כן מנגנות הנגף. ולא פליגי רק איזה יותר גנות. ודבר שהוא יותר גנות ראוי שהיה התחלה. ואפשר לומר דאף לרב דאע"ז דעיקר הגנות הוא מתחלה עובדי ע"ז היו וגו'. יש להתחיל בעבדים היינו לפרעה במצרים. מפני שראוי להתחיל לספר קודם הטובה שעשה הקב"ה עם ישראל שבשביל זה ראוי לספר ביציאת מצרים. וכל הדברים עד מתחלה עובדי ע"ז ששם הוא מתחיל לספר הגנות הם הקדמה למה אנו חייבין לספר ביציאת מצרים. נמצא כי ההגדה הזאת היא בין לרב ובין לשמואל כסדר לגמרי:

וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֵרוֹעַ נְמוּיָה. אלו שני דברים ביד חזקה ובזרוע נמויה יש לפרש כאשר הכה הקב"ה אותם היה זה ביד חזקה ר"ל בכח גדול. ובזרוע נמויה שהיה זרוע שלו נמויה עליהם. כלומר שהמכה נמשכה עליהם זמן מה. ובאלו שני דברים הוציא הקב"ה את ישראל על ידי המכה הגדולה וגם על ידי המשך המכה. כי פרעה בסור המכה מעליו היה שב לחטא ולפיכך לא היה אפשר להוציא אותם כי אם על ידי המכה והמשך המכה שאז היה נותן להם רשות ללכת. ואף במכת בכורות שהיתה המכה ברגע אחד בחצי הלילה היה לה המשך ובשביל המשך המכה יצאו ישראל. ובמדרש קומו צאו מתוך עמי אמרו לו וכי נגבים אנחנו. בבקר אנו יוצאים. אמר להם הרי כל מצרים מת שנאמר כי אמרו כלנו מתים. אמרו לו ומבקש אתה ללכות מעליך המכה אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה. התחיל לומר לומר לשעבר הייתם עבדי פרעה אבל עכשיו הרי אתם עבדים של הקב"ה ע"כ. הרי כי בשביל שהיתה המכה נמשכת ונתיירא פרעה שע"י המשכת המכה יהיו כולם מתים לכך שלח לישראל ממצרים. וזו ובזרוע נמויה שהיה זרוע נמויה עליו. כמו מי שמכה אחד וזרוע נמויה עליו שיחזור ואם לא יחזור יכה אותו עוד: **וְאֵלֹנוּ** לא הוציא הקב"ה את אבותינו וכו'.

פ"י שלא תאמר שאף שהיתה ההוצאת

על

פועל הכבוי והוא פועל במקרה שלא היה מכין לכבות. השני פועל בעצם ובכוונה בגוף מי שרואה ביתי נשרף ומכבה אותו. זה פועל בעצם כיון שהיה כוונתו הראשונה שהוא הכבוי מפני השריפה. לפיכך אילו היה מספר הטובה לישראל מבלי הגנות היה אפשר לחשוב כי במקרה באה הגאולה. לכך יתחיל קודם הגנות ויאמר בשביל הגנות שהיה לישראל. הקב"ה עשה עמכם מה שעשה והפעולה היה נמשך אחר הגנות. וזהו פועל בעצם שהיה מכין על המעשה שעשה בשביל ישראל להציל אותם מן הגנות. וכאשר תבין עוד תדע כי השבח שקודם לו גנות יותר שבה כמו שתראה כי היום קודם לו הלילה. וזה מפני כי השלימות אינו נמצא בהתחלתו בעולם הזה. וכאשר יגיע לנמצא שלימות מה. אי אפשר מצד חסרון המקבל שיהיה לו בתחלתו מדרגה עליונה האלהית. לפיכך המעלה האלהית יוקדם לה גנות ולבסוף יעלה אל מעלה האלהית. ולכך דבר זה מורה על המעלה האלהית אשר היה להם תחלה גנות. ואחר כך היה הקב"ה מעלה אותם אל מדרגה האלהית. ומעם מחלוקת שלהם כי לדעת רב מתחלה עובדי ע"ז הוא הגנות. וזהו גנות דבק בנפש. כי בודאי שאין הנוף מקבל פחיתות הע"ז כי אם הגשמה. ומעמו של רב שחשב גנות נפש גנות יותר כי הגנות אשר דבק בנפש גורם אכזרין. כי הנפש אשר תצא מן הקדושה תלך לאכזרין כדכתיב והאכזרתי את הנפש וגו' ומפני שהוא מביא העדר גמור ראוי להיות נחשב זה גנות יותר. ושמואל סובר שהגנות אשר הוא דבק בנף הוא יסר. שגנות שלו גנות נמצא ונראה עתה. ולפיכך עבדים היינו הוא עיקר הגנות. גם כי הגנות דבק יותר בנף במה שהגוף הוא בעל חיבור וגנות דבק בו. אבל הנפש אע"ז שהגנות בנפש מביא לידי העדר בסוף. אין זה דרך גנות כמו שהוא בנף. שהגנות שייך כי במה שהוא נוף שפל בעצמו. ובודאי עשה הקב"ה לישראל שניהם שהציל אותם מגנות הנפש ומגנות הנוף גם כן. שהיו מתחלה עובדי ע"ז יהיה להם גנות הנפש ואח"כ הציל אותם

בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. הֲרִי אֲנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ
מִשְׁעֲבָדִים הָיִינוּ לַפֶּרֶעַה בְּמִצְרַיִם. וְאֶפִּילוּ בְּלָנוּ חֲכָמִים
בְּלָנוּ נְבוֹנִים [בְּלָנוּ זְקֵנִים] בְּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה. מִצֹּה
עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת
מִצְרַיִם הֲרִי זֶה מִשְׁבַּח:

דברי נגידים

על ידי הקב"ה אפשר שיכולה להיות ההוצאה
על ידי אחר בדורות הבאים. אין זה כן.
שאם לא עשה הקב"ה את הדבר הזה
שהוציא אותם ממצרים היינו אנו ובנינו ובני
בנינו משועבדים. וכך פירושו ואלו לא הוציא
הקב"ה את אבותינו ממצרים בעצמו. היינו
משועבדים לעולם. ומה שלא היו יכולים
לצאת כי אם על ידי הקב"ה הוא דבר
עמוק. והוא על דרך שארז"ל בפ"ק דתענית
שלשה מפתחות לא נמסרו לשליח. מפתח
של חיה ושל גשמים ושל תחית המתים.
ומייתית התם קרא לכל אחד ואחד שהקב"ה
הוא הפותח. דכתיב גבי מטר יפתח ה' לך
את אוצרו. וגבי חיה ויפתח ה' את רחמה.
וגבי תחיה בפתחי את קברותיכם. שזה מורה
שכלם דברים יוצאים אל הפעל אחר שלא
היו בפעל. הגה שלשת הדברים האלו
יוצאים מן הכח אל הפועל ואין המוציא אותם
לפעל רק מי שהוא בפעל לגמרי. וזה השי'
בעצמו שהוא בפעל הגמור. ואין דבר במציאות
שהוא יציאה לפעל כמו דבר זה כי חיה היא
יציאה לעולם כריאת האדם. וכן התחיה היא
יציאה לפעל לחיים אחר המות. וכן המטר
הוא פרנסת העולם שבו תלוי חיות האדם.
ולפיכך באלו דוקא כתב לשון פתיחה כי אלו
דברים נחשבים יציאה לפעל. אבל צמיחת
העצים ושאר חיות אינם הריה שלימה. ומפני
שאין הריה שלימה אינם בפעל גמור כי דבר
שאינו נשלם אינו נחשב מן המציאות שהוא
הפעל. וראוי שיהיה שלימות העולם הזה מה
שהוא יוצא לפעל מן השי' בעצמו שהוא
בפעל הגמור והוא המוציא הכל אל הפעל.
ולפיכך כל אחד יש לו פתיחה בפני עצמה
שהוא היציאה אל הפעל על ידי השי' בלבד.
וכאשר היו ישראל במצרים והוציאם הקב"ה
אל הפועל להיות יוצאים מרשותם. הרי היו
דומים בודאי לעובר הגולד כדאיתא במדרש.
והיו ישראל היוצאים נחשבים עם גולד
מתחדש עתה. לכן לא יאפשר יציאתם רק

ואפילו כלנו חכמים וכו'. נקט ד' דברים
כי הידיעה נקנית בד' דברים אלו.
הראשון הם מושכלות ראשונות. כמו שידוע
האדם ששני הפכים לא יתקבצו בדבר אחד
בענין אחד. וכמו שהכל גדול מן החלק. וזה
נקרא חכמה. השני הם מושכלות שניות. מה
שידוע האדם דבר ומוציא דבר מתוך דבר.
וזה נקרא גבון כמו שאמר איזהו גבון המבין
דבר מתוך דבר. והם המושכלות השניות.
הידיעה הג' מה שיקנה האדם על ידי נסיון
שנסה פעמים הרבה כאשר עשה דבר פלוני
אירע כך וכאשר אכל עשב פלוני היה מחמם
לו וכאשר אכל עשב פלוני חיה מקרר לו.
וזה נקרא בעל נסיון שקנה הידיעה בכח
הנסיון. ודבר זה הוא בזקנים שבשביל
זקנותם קנו הדברים ועמדו עליהם. כי לנסיון
צריך זמן רב עד שעומד עליו מבח נסיון.
ויש ידיעה נקנית מצד המקובלות שמקובל
אצלו מפי איש נאמן ועליו סומך בזאת
הידיעה. וזה הקונה מצד התורה שמאמין
בדברי משה רבינו ע"ה אשר נקרא נאמן של
הקב"ה. ולפיכך אמרו ואפילו כלנו חכמים
כו' זכר ד' דברים חכמים נבונים זקנים יודעי
התורה. כנגד ארבע מדרגות שנקנה בהם
הידיעה. כך יש לפרש לפי הגירסא שלנו.
אמנם עיקר הגירסא כאשר מצאתי ואפילו
כלנו חכמים ואפילו כלנו נבונים ואפילו כלנו
יודעים את התורה. ול"ג ואפי' כלנו זקנים
וזאת הגירסא אמתית. שבודאי נקט ג'
דברים אלו כנגד ג' דברים שאמר הכתוב
אצל בצלאל ואחלוא אותו וגו' בהכמה ובתבונה
ובדעת

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה
וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵנֵי בֶרֶק
וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ תַּלְפִּילָה עַד שֶׁבָּאוּ
תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע
שֶׁשׁ שְׁחִירִית:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה חֲרִי אֲנִי כִּבְּן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא
זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יִצְיָאָה מִצְרַיִם בְּלִילוֹת עַד שֶׁדִּרְשָׁה
בֶּן זֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכּוֹר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ תִּיָּד תִּיָּמִים. כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ

דברי נגידים

כי אחר שעל דעת החכמים חייב להזכיר
יצאת מצרים לימות המשיח בקריאת שמע.
מזה אנו למדין שגם לענין ספור הנסים
בלילה שהוציאנו נהיה הייבים לספר אף
לימות המשיח, וזה מורה על המדרגה
העליונה שאף לימות המשיח לא ישבח
מאתנו יציאת מצרים:

עַד שֶׁדִּרְשָׁה בֶּן זֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכּוֹר
וְגו'. וְאֵע"ג דֵּהָא קְרָא כְּתִיב בַּפֶּסַח
שֶׁנֶּאֱמַר וּזְבַחַת פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ צֵאן וּבְקֹר.
כך פירשו שעל ידי פסח יהיה ניכר יום
היציאה כל ימי חייו. שאם לא יזכור בפסח
ואפילו אם יזכור יציאת מצרים בקריאת שמע
כיון שעיקר הוא יום היציאה אין זה זכירה.
אבל עכשיו שזכור היציאה על ידי פסח יש
זכירה אל יום יציאתו כל ימי חייו כאשר
יזכור יציאת מצרים בק"ש. ומדרכתיב כל
ימי חייך דרשו שאף בלילות חייב להזכיר
אבל חכמים דרשו ימי חייך העולם הזה כל
ימי חייך להביא לימות המשיח. וא"ל למה
לא דרשו חכמים גם כן כל ימי חייך להביא
הלילות כמו ר"א. ולמה מסתברא ל"ל לר"א
יותר לרבות הלילות ולחכמים לרבות ימי
המשיח. ונראה דר"א סובר שיש להזכיר
יציאת מצרים בלילה מצד עצם המכה שבה
בלילה דוקא. וביום מצד היציאה שהיתה
ביום. ולכן ראוי להזכיר ביום ובלילה.
אמנם חכמים סבירי להו דאע"ג שהמכה
היתה בלילה יש להזכיר ביום דוקא. כי
עיקר הגאולה היה ביום ומחמת זאת הגאולה
שיצאו ביום היתה המכה בלילה. א"כ נמשך
הכל

ובדעת. כי החכמה היינו המשיג את הדברים
הנמצאים בלבד וזהו חכם. אמנם המוציא דבר
מתוך דבר וזה נקרא תבונה כאשר ידוע. אמנם
הרעת הוא היודע אמתת הדברים כל אחד
בגדרו זה נקרא דעת. ולפיכך אמר כאן
ואפילו כלנו יודעים את התורה. כי התורה
תקרא תורת אמת שמלמדת לנו דעת
באמתות הנמצאים. וזה הפירוש הוא נכון:
מעשה כ'. הביא כאן מעשה זה להודיע
איך היו מחבבים החכמים לספר
ביציאת מצרים. ומה שהוצרך לומר שהיו
מסובין בבני ברק. שלא תאמר כי לא לשם
מצוה של הלילה הזה היו מספרים כל
הלילה ביציאת מצרים רק בשביל תלמודם
שהיו רוצים ללמוד. לכך אמר שהיו מסובין
בבני ברק ואם היו לומדין היו לומדין בבית
מדרשם. וכדי שלא יקשה לך איך היו מונעין
את השנה מעיניהם ביום טוב. אמרו שלא
היה צער להם כי מחבוב המצוה היה הזמן
קצר להם מאוד שלא הרגישו עד שעלה עמוד
השחר. וכל כך הזמן קצר להם עד שלא
היו משערים שעלה עמוד השחר ובאו
תלמידיהם ואמרו כבר הגיע זמן קריאת שמע:
אמר ר' אלעזר כ'. הביא זה המאמר
אחריו אע"ג שאין מאמר זה מדבר
בספור היציאה בפסח רק בכל לילה ולילה
בקריאת שמע מכל מקום זכר אותו כאן איך
החיוב גדול בספור היציאה. שהרי לדעת
החכמים חייב להזכיר כל יום ויום. ולדעת
ר' אלעזר חייב לזכור בכל יום ובכל לילה.
ומכל שכן בליל זה שהוא זמן היציאה. ועוד

הַלֵּלוּת. וַחֲבָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֵּךְ הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֵּךְ לִהְיֹא לְיָמֹת הַמְּשִׁיחַ:

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם. בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ הוּא. בְּנִגְדֵי אַרְבָּעָה בָּנִים דְּבִרָה תּוֹרָה. אֶחָד חָכָם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שְׂאִינֵנו יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל: חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הַעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאֵף אֶתָּה אֹמֵר לוֹ בְּהִלְבוֹת הַפֶּסַח. אֵין מַפְטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֶפִּיקוֹמֵן:

דברי נגידים

שוראה שינוי ראוי לו לשאול ואם אינו שואל חסר מן הידיעה. והג' הוא שפוחת מן הידיעה שאע"פ שהוא רואה שינוי אינו שואל עליו. וזה חסר בודאי ונקרא שאינו יודע לשאול. אמנם יש הפך החכם כמו שהחכם מתחכם בידיעה יתירה ותוספת. כך יש כנגדו חכם להרע לשאול דברי מינות. וזהו ג"כ בודאי תוספת כי כל מינות הוא דבר תוספת רע שהוא חכם להרע. וזה נקרא רשע פי' רשע בחכמה להתחכם בדברי מינות. שכל אשר נוסה לרע נקרא רשע. לפיכך אלו ארבעה בנים כוללים כל חלקי הבנים ואין עוד אחר זולת אלו. אם מי שהוסיף בחכמה. ואם השלם בידיעה. ואם הפחות בחכמה. ואם אשר הוא הפך החכם. שזה חכם באמת להשכיל. וזה להרע בדברי מינות. ולכך מקרים החכם ואח"כ הפך שלו שהוא הרשע כי ההפכים יש להם ידיעה אחת. כי מן הטוב ניכר אותו שהוא רע שהוא הפכו. ואח"כ זכרם בסדר:

אמנם מה שזכרה התורה שאלת החכם בכל המצות ושאלת הרשע דוקא אצל פסח ושאלת התם אצל עריפת פסח חמור ושאנו יודע לשאול אצל מצה. לפי שכל אחד זכרה התורה במקומו הראוי לו. כי מי שאינו יודע לשאול מפני שאינו יודע דבר. על כרחך המצוה מוטלת עלינו לעוררו בזה ולזכותו במצות ספור יציאת מצרים. ולכך קבעה התורה זה אצל מצה שאו המצוה לפרסם יציאת מצרים כמו שדרשו על ואמרת אליו. בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. והתם שהוא שואל מעצמי ואינו

הכל אל היציאה ביום. וכל זה בשאר ימות השנה שאין הזכירה בעת אשר היה הנס. ולכך ראוי להזכיר יציאת מצרים דוקא ביום ולא בלילות שהכל היה בשביל יציאת היום. אבל בליל היציאה שהוא זמן הנס ועל זמן הנס קבעה התורה הספור. וראוי שיש להזכיר יציאת מצרים בלילה שהוא זמן הנס:

ברוך המקום וכו'. מקשים בזה למה נתן השבח במקום הזה על נתינת התורה שכנגד ר' בנים דברה תורה. ופירוש המאמר הזה הוא שהביא כמה גדולה יציאת מצרים עד שהתורה הגם שדרכה בכמה מקומות שלא להאריך בכמה דברים שהם גופי המצוה. כאן לא קצרה מלהשיב לכל אחד ואחד תשובה בפני עצמו. וכפל הדבר לומר ברוך המקום ברוך הוא לתוספת ברכה. ברכה לפני הזכרת שמו. יתברך וברכה אחריה. וכן אחר כך ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא. כדאיתא במדרש הוזהר דאורייתא וקוב"ה חר הוא:

כנגד ר' בנים דברה תורה וכו'. בענין הר' בנים צריך להבין למה דוקא המספר ארבעה. וגם למה אמר חכם ורשע ולא צדיק ורשע. ועוד דלמה מקדים הרשע להתם. אבל ביאור ענין זה הוא כי הבנים נחלקים דוקא לד' חלקים. כי יש בן שמוסיף בחכמה ומדע בעבור שהתחכם לדעת דברים שאינם לפניו. והוא מתחכם עליהם וקנה חכמה. וזה נקרא חכם בעבור שקנה חכמה. השני שאין בו תוספת ואין בו מנעת וזה חכם שאינו מתחכם בידיעה יתירה רק לשאול על הדברים כאשר יראה שינוי. וזה מגדר תמימות הידיעה שאינו מוסיף ואינו גורע. שכל מה

**דָּשַׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵבֶרָה הוּאֹת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא
לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַבֶּדֶל כָּפַר בְּעֶקֶר.
וְאָף אֶתֶּה הִקְהֶה אֶת שִׁנּוּי וְאָמַר לוֹ בְּעֵבֶר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי
בְּיָצְאִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֵלֹו הָיָה שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:**

דברי נגידים

יראה שואל שאלו מצות הם עבודה אל הש"י והוא אינו רוצה בעבודה וכופר בה ומצד הוזה שואל. ולפיכך קבעה התורה שאלת כל אחד במקומו הראוי. מ"מ למדנו שלא כתבה התורה שאלת הבנים רק משום ליל היציאה שהוא מחייב לספר ביציאת מצרים. ודבר זה תלמוד מן האיני יודע לשואל שהוא תולה במגיד בלבד ולא בשואל. שיש להגיד לו בליל היציאה, אבל מי שהוא שואל הוא ברשות עצמו לשואל והוא שואל במקום אשר נראה לו לשואל. הרי שאין המצוה להשיב רק בליל פסח שאז חייב לפרסם יציאה מצרים:

וְעוֹד יֵשׁ לְדַקֵּק בְּסֹדֵר הַתְּשׁוּבָה לַהֲרֹג בָּנִים שֶׁהֲרִי הַתּוֹרָה לֹא נִתְּנָה כִּךְ הַתְּשׁוּבָה לִבְנֵי הַחֹכֶם כָּלֹל. אֵלֹא הַתְּשׁוּבָה הִיא וְאִמְרַת לִבְנֵי עֲבָדִים הֵינּוּ לִפְרָעָה בְּמִצְרַיִם וְיִצְיָאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בִּיד חֲזָקָה. וְיִצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה. וְכַאֲן נִתֵּן תְּשׁוּבָה אַחֶרֶת שְׂאִינָה בַּתּוֹרָה כָּלֹל. וְגַם שְׂאִין מִבֶּן כָּלֹל תְּשׁוּבָה זוֹ מֵה דִּנְקָם הִלְכָה זוֹ דּוּקָא דְאִין מִפְסִידִין אַחֵר הַפֶּסַח אִפְיֻקֻּמִּין. וְכֵן קְשִׁיָּא אֵצֶל הָרִשֶׁע דְּבִפְרִשְׁתָּ בֹא הַתְּשׁוּבָה עַל מֵה הָעֵבֶרָה הוּאֹת לָכֶם הִיא וְאִמְרַתִּים זִכָּה פֶּסַח וְגו'. וְהֵינִי הַתְּשׁוּבָה הַכְּתוּבָה וְנִתֵּן לְרִשֶׁע תְּשׁוּבָה אַחֶרֶת הַפֶּסַח בְּעֵבֶר זֶה שֶׁנִּכְתַּב בַּתְּשׁוּבָה שְׂאִינִי יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל. וְעוֹד קְשִׁיָּא מֵה חֲסָא שְׂאִינִי יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל לִכְתּוּב אֵצֶל בְּעֵבֶר זֶה עָשָׂה ה' לִי וְלֹא לוֹ. וְכֵן קְשִׁיָּא מֵה דְּרִישִׁין לָכֶם וְלֹא לוֹ דִּה"נ נִדְרֵשׁ אֵצֶל הַחֹכֶם אֲשֶׁר צוּה אִתְּכֶם וְלֹא לוֹ. וְעוֹד קְשִׁיָּא דְלִמָּה אֵצֶל הַחֹכֶם וְאֵצֶל הָרִשֶׁע נִקְטָ בַּתְּשׁוּבָתִים וְאָף אֶתֶּה וְלֹא אֵצֶל הַתָּם וְשֹׂא"י לְשֹׂאֵל:

אֲמַנָּם דַּע כִּי כוֹנֵן הָרוּרִשׁ כִּךְ הִיא. שְׁמָה שֶׁהֵינִי הַתְּשׁוּבָה הַכְּתוּבָה אֵצֶל שְׂאֵלֹת הַחֹכֶם שֶׁהֵינִי עֲבָדִים הֵינּוּ לִפְרָעָה בְּמִצְרַיִם הוּא מִשּׁוֹם שֶׁזֶה הַפֶּסַח בְּלִבְדִּי אֵינִי עֵיקֶר הַתְּשׁוּבָה לַהֲתַכֵּם. כִּי הַחֹכֶם שׂוֹאֵל וְדוֹרֵשׁ וְחוֹקֵר לִדְעַת מֵה הֵמָּה הָעוֹדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צוּה ה' הוּא שְׂרוּתָה לַהֲתַכֵּם

ואינו שואל רק כאשר יראה שינוי ואם לא יראה שינוי אינו שואל. לפיכך קבעה התורה שאלתו אצל פטר חמור שיראה דבר יוצא מן ההקש והשכל לערוף בהמה בחנם וזה שינוי. ושואל על השינוי מה זאת. ולפיכך אנו צריכין לעשות ג"כ שינוי בליל פסח כדי שיראה התינוק שהוא תם וישאל. ולכך קבעה התורה שאלת התם אצל עריפת פטר חמור. ואין הדבר מה שכתב כי ישאלך בנך וגו' מחובר אל עריפת פטר חמור דוקא. רק ר"ל כאשר יראה בנך שינוי מה במצות פסח ומצוה ומרור כמו שראינו שינוי זה של עריפת פטר חמור ויאמר מה זאת וגו' ואמרת אליו וגו'. והיא תשובה לתם כאשר ישאל על מצות פסח מצוה ומרור ג"כ כמו שהוא תשובה לעריפת פטר חמור. אבל הבן החכם אין צריך אליו שינוי ובלא שינוי הוא שואל. ולפיכך קבעה התורה שאלתו בכל המצות. כי החכם שואל על כל מצוה לדעת למה צוה הש"י אותה. ואלו קבעה התורה השאלה על מצות פסח מצוה ומרור היה שאלתו דוקא על מצוה זאת מה שרואה דבר מיוחד בה. ואין ענין זה שאלת החכם שאינו שואל על השינוי כלל. וקבע שאלת הרשע על הפסח מפני שהפסח הוא עבודה אל השם ית' כדכתיב והיה כי תבאו אל הארץ ושמרתם את העבודה הזאת. והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם וגו'. הרי הוא שואל על העבודה וכופר בה. וכאשר הוא שואל בליל פסח על המצות של פסח הוא שואל מצד שהמצות הם עבודה אל הש"י והוא אינו רוצה בעבודה. ולפיכך אלו ד' בנים מחולקים בשאלתם בליל היציאה. החכם שואל מצד החכמה שבו על המצוה מצד שהיא מצוה בלבד לא מצד שהיא מצוה זאת בלבד כמו שהתבאר. והתם הוא שואל על הדבר שהוא רואה בו שינוי בלבד. ולפיכך שאלתו על מצות פסח מצוה ומרור כאשר יראה שינוי מה שאנו אוכלים בליל זה כולו צלי או כולו מצוה או כולו מרור. והרשע שואל כאשר

הגדה של פסח

תָּם מָה הוּא אֹמֵר. מָה זֹאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹק יָד
הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים:
וְשֵׁאִינוּ יוֹדְעֵי לְשֹׁאֵל אֶת פֶּתַח לֵו. שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בֶּעָבוֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי
מִמִּצְרַיִם:

דברי נגידים

בן החכם עורנו ילד הוא. שאח"כ כשיגדל
ישאל לאביו ויבקש ממנו שיודיעהו מה צוה
לו הש"י עליו ועל ורעו אחריו עד עולם.
ודי בזה למבינים לבל יעקמו עוד כוונת
הדורש בפירושים דחוקים. אבל הרשע
בלעג ידבר מה העבודה הזאת לכם. כלומר
למה לכם זאת. ומה תועלת יגיע לכם מזה.
הרי שהוא מוציא את עצמו מן הכלל שאינו
רוצה לעסוק בעבודה הזאת מפני קלות
ערכה בעיניו. וזהו שאמר גם אצלו ואף
אתה. כלומר כמו שהוא מתחוק ומוסיף
ברשעתו ללעוג בן אחרים העושים העבודה
ורוצה להיות חוטא ומחמיא גם לאחרים. בן
גם אתה תוסיף לו על התשובה הכתובה
בתורה אצלו שהוא הפסוק ואמרתם זבח
פסח הוא לה' והקדה את שניו ואמור לו
עוד גם הפסוק הכתוב אצל שאינו יודע
לשואל ותדרוש לו מדה כנגד מדה. לי ולא
לו. תחת מה שאמר לכם ולא לו, וזהו
כוונת הדורש באמרו ואף אתה. כלומר גם
אתה תוסיף עליו דברים מלבד הכתובים
אצלו. אבל בתם ובשאי"ל לשואל לא אמר
ואף אתה כי אין צריך להוסיף כלל אצל
רק שיאמר להם התשובה הכתובה אצלם.
וכיון שהאינו יודע לשואל הוא לא רחוק
הרבה ממדרגת הרשע. אף שלא הגיע
עוד אליו להיות גם מחמיא את אחרים
ללעוג מעבודתם. אבל הלא גם הוא כיון
שאינו שואל כלל על המצות נראה שאין
לו שום שייכות אל המצות. ועל כן
שפיר שייך אליו זו התשובה בעבור זה
עשה ה' לי בצאתי ממצרים. לעוררו
בחשקות ליקח חלק במצות האלו ולהבינו
שבח גדול יש להן שבעבות היתה הנאולה.
ואם ישמע מוטב ואם לאו יאמר לו
גם כן בדיוק הזה שיאמר לרשע. לי ולא
לך. אלו היית שם לא היית נגאל. ועתה
נתבאר לך ענין האירכה בנים בטוב טעם
ודעת:

להתחכם בחקי התורה ומצותיה להבינם
כראוי. ואם נשוב לו המעשה אשר קרה
הגלות והנאולה הלא זאת הוא יודע מכבר.
אלא דכוונת התשובה הכתובה בתורה אצלו
היא נמשכת עד אחר הפסוק ויצונו ה' לעשות
את כל החקים האלה ליראה את ה' וגו'.
וכל החקים האלה הוא כולל ומרבה כל
הלכות הפסח הן הכתוב בתורה והן המקובלות
בעל פה הכל ילמדו כיון שחכם הוא. הן
לחכם ויחכם עוד. והחקים של הלכות
הפסח הלא המה עיקר התשובה לבן החכם
שצריך ללמדם ולהחבימם. ועבדים היינו
שהזכיר בתחלה הוא רק התחלת התשובה
וסיבת העבודה של הלכות הפסח. לומר
שבשביל סיבה זו נתן הקב"ה לנו כל החקים
האלו. וזהו שאמר הדורש ואף אתה אמר לו
כהלכות הפסח. מפני כי זה החכם רוצה
להוסיף בחכמה לדעת חקי הלכות הפסח.
לכך אל תהי מונע בר ממנו רק אף אתה
תעשה כמו שעשה הוא ולמדו ואמר לו
כהלכות הפסח. פי' כל הלכות פסח כמו
שבא הרמז ע"ז בהפסוק ויצונו ה' לעשות
את כל החקים האלה. ולזה נקט הלכה זו
דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. כי זו
הלכה האחרונה השייכת לקיום המצות עשה
של אבידת הפסח. כלומר שער הלכה
האחרונה תלמדו ועד ככלל. וההפירוש
הוא ברור ונכון מאד. ומה שאמר החכם
אשר צוה ה' אלהינו אתכם. אין זה הוצאה
מן הכלל כמו הרשע באמרו לכם. כי
אירבה הלא הוא מודה שהש"י צוה המצות
וכלל עצמו בקבלת עול מלכותו ית"ש
באמרו ה' אלהינו. ומה שאמר אתכם ולא
אותנו הוא כי החכם בחכמה ידבר כאשר
הוא האמת. שכל מצות התורה צוה הש"י
להאבות שיצאו ממצרים והם קבלו על עצמם
ועל ורעם אחריהם עד עולם. ולפיכך
הוצרך לומר אתכם. כי הפסוק ידבר
להאבות שהם נצטוו על המצות בעת שזה

הגדה של פסח

יכול מראש חדש. תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא יכול
מבעוד יום. תלמוד לומר בבעבור זה. בבעבור זה לא אמרתי
אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך :

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועבשו קרבנו המקום לעבודתו.
שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי אלהי ישראל
בעבר הנחם ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור
ויעבדו אלהים אחרים : ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנחם
ואוליך אותו בכל ארץ פנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק
ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת
אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים :

ברוך שומר הבטחתו לישראל. ברוך הוא. שהקדוש
ברוך הוא חשב את הקץ לעשות כמה שאמר

דברי נגידים

הרי שלשה פעמים הוחזק לברר ולבחור דבר
מדבר עד שנעשה שלשה פעמים טפה
קדושה וברורה שאין בה פסולת. ולפיכך
ויעקב ובניו. כלומר שכל בניו היו נבחרים
אין בהם פסולת ושלשה פעמים זה אחר
זה נתבררו. ואחר שזכר גנות גופני כמו
שאמר עבדים היינו לפרעה במצרים הוזכר
גם כן גנות נפשי שבשניהם היה גנאי
להם בין כנפש ובין בגוף. והקב"ה העלה
אותם כן הגנות אל השבח והעלוי. וסה
שאמר ויעקב ובניו ירדו מצרים אע"ג דלקמן
פי' שהיה יעקב אנוס על פי הרבור והוי
לו לכתוב ויעקב ובניו הוריד למצרים. אין
זה קשיא. דודאי היה נזירת הקב"ה שיבא
יעקב ובניו למצרים אבל נתן הקב"ה סבה
טובה לבניו כדי שירד למצרים בכבוד
בשביל יוסף ומרצון נפשו :

ברוך שומר הבטחתו לישראל. יודיע לנו
בוה כי אותה הכבחה שהבטיח
הקב"ה את אברהם לעשות הקץ גרם שלא
יוכלו שונאיו לנו כמו שלא יכלו לאבותינו.
וכל זה הוא מקושר שמתחיל בגנות וקאמר
אחריו וא"ל למה לא נאבדו ח"ו ישראל
כאשר היו עבדים לפרעה. אחר שכ"כ היו
בשעבוד הקשה וסי הוא השומר אותם.
וקאמר ברוך שומר הבטחתו לישראל שהקב"ה
היה מחשב הקץ לעשות. ובוה היו נשמרים
שהקב"ה חשב את הקץ לגאול אותנו ואם היו
נאבדים

יכול מראש חדש. כבר בארנו שגאולה
היתה בסדרגה קדושה אלהית שהיא
למעלה מן הזמן. ולזה ראויים היו להיות
ננאלים בחדש הראשון כמה שהוא ראשון
דוקא. ובמדרש איהא משבחר הקב"ה
בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים.
משבחר ביעקב ובניו קבע ראש חדש של
גאולה שבו ננאלו ממצרים. וכו' קבל יעקב
הברכות. ובו עתידין להגאל. ובו נולד
יצחק ובו נעקר ע"ג המזבח. ובורסו לישראל
שהוא ראש להשועה שנאמר החדש הזה
לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי
השנה ע"כ. מזה מוכח שהגאולה הלזיה
בראש החדש ברנע הראשון שאין שייך עוד
בו צירוף והמשך הזמן. ולפיכך דורש יכול
מראש חדש תתחיל מצות הספור של יציאת
מצרים. וע"ז אמר כי לא כן הוא כי אם
עיקר מצות הספור בשעה שנגמרה הגאולה
כפועל כפוש :

מתחלה עובדי ע"ז. הכתוב בא להגיד
איך קרב הקב"ה את ישראל
ובחר בהם. ואילו לא היו גם שאר האומות.
מה שייך בזה בחירה בדבר שאין שם אחר.
אבל בודאי היו שם אחרים והקב"ה בחר
בהם. וזה כי היה אברהם והרחם וכתר הקב"ה
באברהם. והיה יצחק וישמעאל ושאר זרע
אברהם ובחר הקב"ה את יצחק. ונתן ליצחק
את יעקב ועשו ובחר הקב"ה ביעקב ובניו.

הגדה של פסח

**לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שְׁנֵאמַר וַיֹּאמֶר
לְאַבְרָם יְדֹעַ תִּדְעַ כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם
וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר
יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִּי וְאַחֲרָיו כֵּן יֵצְאוּ בְּרַכְּשׁ גָּדוֹל:**

דברי נגידים

והעיקר נמשך הכל. שאם נמצא חסרון בנפש ימשך החסרון גם כן אל הנמשכים ממנו. לפיכך דעתם ו"ל כי במראה הזה הראה הקב"ה לאברהם הכל כי הוא היה שרש הכל. ולכן נרמז בוה כל הגלויות. לא גלות מצרים בלבד אלא אף שעבוד כל המלכויות כמו שדרשו ו"ל וגם לרבות שעבוד שאר מלכויות. ולא היה אפשר העונש להתקיים כאברהם. כי נאמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול. ואם היה אברהם בכלל יורדי מצרים היו ישמעאל ועשו ג"כ בכלל וגם אשר יעבדו. ולכן לא גזר הקב"ה רק על זרע יעקב שירדו למצרים. שכבר נבדלו עשו וישמעאל כן יעקב ובניו. נמצא אע"ג שהעונש בא בשביל אברהם לא היה אברהם יורדי מצרים מטעם זה כדי שלא יהיה נתינת הארץ רק אל זרע יעקב. וסובר ר' אבהו שאברהם היה ראוי לעונש בשביל שאז לא היה בוסח עוד בה' לגמרי שהרי עשה אנגריא בת"ח ולקחם למלחמה מיראתו. ואלו לקח הראוי למלחמה אין זה חטא שאין מומכין על הנפ. אבל לקח ת"ח מורה שהיה ירא והיה לו לבטוח בו יתברך ולא ליקח למלחמה אשר אין ראוי ליקח. ולפיכך נשתעבדו בניו ד' מאות שנה שיראו גבורותיו אשר עשה ובוה יקנו אמונה שלמה. ושמואל סובר דאין לומר שאז היה אברהם ח"ו אינו בוסח בו יתברך שהוא מציל את אוהביו שזה רחוק לומר במה ספק שהיה בוסח. אבל החטא שאמר במה אדע. ואין זה מעוט במהון כל כך כי דבר זה לתת לו הארץ שהיא כהנה. שם לא יזכה מצד סודת הדין. ולפיכך שאל אות ואמר בכה אדע. ולכך היה זרעו בגלות ד' מאות שנה וקנו האמונה שלמה כדכתיב ויאמינו בה' וגו'. ור' יוחנן סובר דגם זה בראש המאמינים שהוא אברהם ששאל אות לא

נאכדים ח"ו לא היתה זו הגאולה שהקב"ה היה מחשב תמיד לעשותה. וכן לנו ג"כ עומדת זאת ההנשחה כי בברית בין הבתרים הראה לו הקב"ה כל המלכויות עד הגאולה האחרונה:

שנאמר ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. פירוש הכתוב שהקב"ה גזר על זרע אברהם נירות ועבדות וענוי. הנירות במה שהם ברשות אחר וזה בודאי אינו טוב שיהיה זרעו ברשות אחר. והעבודה שיהיו עובדים לאחרים. וזה בודאי הוספת יותר שאחר שהיו ברשות אחרים יהיו משועבדים לאחרים גם כן בכל השעבוד כדרך העבד שהוא משועבד לאדון שלו. ואחר כך נתוסף עליהם הענוי שהוא יוצא מן גדר המשועבדים. כי סתם אדם אינו משעבד עבדו בענוי. נמצא כי נגזר על זרע אברהם שלש נירות זו אחר זו. נירות עבודה וענוי. ובשלשה דברים הוחזק גלוהם. וכן לידת יצחק עד שמתו השבטים היה נירות. ומן מיתת השבטים היה שעבוד עד שנולדה מרים והתחיל הענוי. וזה היה פ"ו שנים קודם צאתם. ולכך נקראת מרים על שם המרירות:

אמנם יש לנו להתבונן על מה חרי האף הגדול הזה שאמר לו הקב"ה כך. ויובן זאת בפרק ארבעה נדרים. אמר ר' אבהו מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו מאותם ועשר שנים מפני שעשה אנגריא בת"ח שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו. ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקב"ה שאמר במה אדע. ור' יוחנן אמר שהפריז על מדותיו של הקב"ה מלהביא גרים תחת כנפי השכינה שנאמר הן לי הנפש והרכוש קח לך. הרי ג' דעות בענין זה וכולם הלי הדבר בחטא אברהם (*) מפני כי מן השרש

הגדה של פסח

(יכסה המצות ויקח הכוס בידו ויאמר)

**וְהָיָא שְׁעִמְדָּה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ • יִשְׁלַא אֶחָד
בְּלֶבֶד עֶמֶד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתָנוּ • אֶלָּא שְׁבֹכֵל
דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתָנוּ • וְהַקְדוּשָׁה
בְּרוּךְ הוּא מְצִילָנוּ מִיָּדָם :**

(יעמיד הכוס ויגלה המצות)

**צֵא וְלִמַּד מִה בִּקְשׁ לָבֵן הָאֶרְמִי לַעֲשׂוֹת לִיעֲקֹב אֲבִינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא
גָזַר אֶלָּא עַל הַזְכָּרִים וְלָבֵן בִּקְשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַכֵּל. שְׁנַאמַר אֶרְמִי**

דברי נגידים

ועברום נגד שהפריו על מדותיו של הקב"ה וחטא במדת הדין. לכן בא הדין של עבודה על זרעו מסרת הדין. וכן מה שחטא שלא הכנים גרים תחת כנפי השכינה ובשביל זה היה הענוי. כי עיקר הענוי מה שהיו צוררים את ישראל בשביל שהיו ישראל בהכרח לאמונה. וזה בא בשביל שלא הכנים תחת כנפי השכינה ולכן היו נשארים בכחות מתנגדים לישראל: **והיא** שעמדה. מוסב על מה שאמר קודם ברוך שומר הבטחתו לישראל. זו ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם שלא יוכלו שונאיו לנו. וע"ז אומר כי ברית ההבטחה היא היא שעמדה לא לבד לאבותינו אלא אף לנו וכמו שדרשו על הפסוק וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי. וגם לרבות וכו'. ומה שנוהגים כזה להנביא הכוס הוא בשביל שזה הכוס הוא נגד והצלתו. נקרא כוס ישועת ההצלה. ויש לנו להראות שישועה זו היא גם לנו בהמירה. ע"ש הכתוב כוס ישועה אשא וגו'. כי בכל דור ודור וכו' והקב"ה מצילנו מידם. הרי לך מעם ברור ונכון למנהג הזה:

צֵא וְלִמַּד. כלומר ראה ולמד כמה גדולה ההבטחה והברית בין הבהרים. כי המיד היו עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה לא נתן להם לכלותנו. ויש להתבונן איך הניח מה שרצה עשו לעשות ליעקב שהוא מבואר בכתוב התחיל בלבן הארמי מה שלא נתבאר כל כך בכתוב. ועוד שאין הרעה נותן שיהיה שונא לבן אל יעקב מבלי סבה כלל שהיו הבנים בניו והבנות בנותיו עד שיאמר כי לבן בקש לעקור את הכל. ויותר אמרו עליו ממה

שאמרו

לא יתכן לומר. רק שלא הכנים גרים תחת כנפי שכינה *) וזה היה כבוד להש"י שגרים באים להתגייר ולהאמין בו יתברך והוא התעצל שיקנו הבריות אמונה בו יתברך ולא הקפיד על האמונה. והש"י רצה שיהיה שמו נודע בכל העולם ויאתמו בו. ולפיכך נשהעברו בניו ד' מאות שנה ואח"כ יצאו בנסים ונפלאות עד שגרים הרבה באים להתגייר ולהאמין בו כדכתיב וישמע יהוה וגו'. וכן ברחב הזונה ועל זה נאמר שמן הורק שמך על כן עלמות אהבך. הרי שלשה דברים אלו כלם מניעים אל האמונה. ועתה לא יקשה לך וכי כ"כ שקול החטא זה של אברהם להביא עונש גדול על זרע אברהם. כי בודאי מצד עצמו ראוי שיהיה מתפרסם מציאות הש"י בעולם. כי מה היה נחשב העולם אם לא נודע ונתפרסם מציאותו ית' בעולם. רק שצריך חטא מה להוציא הדבר אל הפעל. ראין שעבוד וצרה בלא חטא. ודבר כזה אין צריך רק חטא מעט וקטן להכריע. ודבר זה מבואר מאד למבין. וכאשר תבין דברי חז"ל המצא שכנגד אלו נ' דברים בא העונש שנאמר כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. הוכיח נ' דברים גירות עבודה וענוי. כי הגירות הוא מפני שפגם בת"ח. ומדת ת"ח וסדר הגרים **אולם** היא שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וכי יגור אתך גר. וכן כללו רז"ל בברכה ביהר ועל זקני עמך בית ישראל ועל פלישת סופריהם ועל גרי הצדק. ומפני שחטא בכבוד חכמים נגזר על זרעו גירות. וכן

הגדה של פסח

אֲבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיֵּגֶר שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל
עָצוּם וְרַב: וַיֵּרֶד מִצְרַיִם אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר. וַיֵּגֶר שָׁם. מִלֵּמֶד שְׁלֹא
יֵרֶד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לְגֹר שָׁם. שְׁנֵאמֹר וַיֹּאמְרוּ
אֵל פֶּרַעַה לְגֹר בְּאֶרֶץ פֶּאֶנּוּ כִּי אֵין מִרְעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעִבְדֶּיךָ כִּי
בְּבֶר הָרָעַב בְּאֶרֶץ פֶּנֶנֶן וַעֲתָה יֵשְׁבוּ נָא עִבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן.
בְּמַתִּי מֵעַט כְּמָה שְׁנֵאמֹר. בִּשְׁבָעִים נֶפֶשׁ יֵרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִם
וַעֲתָה שְׁמִיךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ כְּבוֹכְבֵּי הַשָּׁמַיִם לָרֹב: וַיְהִי שָׁם לְגוֹי.
מִלֵּמֶד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִצְיָנִים שָׁם: גָּדוֹל עָצוּם כְּמָה שְׁנֵאמֹר. וּבְגִי

דברי נגידים

כתב ארמיהא ביד אבי כי לא אבדו ח"ו. רק
נקרא איבד כמו שיקרא האבן מכשול אע"ג
שלא נכשל בו אדם רק מוכן הוא למכשול.
כך מוכן היה לכן לאבדו של יעקב אם לא
שעזרו הקב"ה. ואף שהיה לו להוכיח תחלה
שהצילו הקב"ה מלבן ואח"כ וירד מצרימה.
אין זה קשיא. כי מביא כאשר אמר וירד
מצרימה. נלמד שהצילו מלבן. ודבר פשוט הוא:
וַיֵּגֶר שָׁם מִלֵּמֶד שְׁלֹא יֵרֶד לְהִשְׁתַּקֵּעַ. פִּי
שֵׁאִילוּ יֵרֶד לְהִשְׁתַּקֵּעַ חֵם וְשִׁלּוּם הָיוּ
מִבְּמִלֵּי הַגְּאוּלָּה כִּי כָל זְמַן שֶׁלֹּא הָיוּ רַק כְּמוֹ
גֵרִים לֹא הָיוּ רְאוּיִם לְיִחוּת נִשְׁאָרִים. כִּי הֵגֶר
הוא כמו אורח נוטה ללון ולמחר יוצא. כך
היו ישראל במצרים שלא ירד יעקב להשתקע
ובשביל כך זכו לגאולה. וכדי שלא תאמר
כִּי הֵם יֵרְדוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ. והא דכתיב וַיֵּגֶר שָׁם.
שֵׁלֹא קִבְּלוּ אוֹתָם מִצְרַיִם רַק כְּמוֹ גֵרִים אֲבָל
יִשְׂרָאֵל מִחֻשְׁבָּתָם דִּירַת קֶבֶעַ. לִכְךָ מֵבִיא
מִקְרָא זֶה לְגֹר בְּאֶרֶץ פֶּאֶנּוּ וְגו'. דְּמוּכָה מִזֶּה
שֶׁגַּם הֵם לֹא הָיוּ מִחֻשְׁבָּתָם רַק לְהִיּוֹת כְּמוֹ
גֵרִים וְלֹא יֵרְדוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ:

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי מִלֵּמֶד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִצְיָנִים
שָׁם. פִּי כִּי לֹא הָיוּ בְּמִלִּים יִשְׂרָאֵל
אֲצֵל הַמִּצְרַיִם לְהִיּוֹת נִקְרָאִים בְּשֵׁם מִצְרַיִם
אֶלָּא מִצְיָנִים וּמִסְמָנִים. כִּי צִיּוֹן מִלְּשׁוֹן סִימָן
כִּי כָל רוֹאֵם הָיוּ מִכִּירִין יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁם בְּפִנִּי
עֲצָנָם עַד שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים עֲלֵיהֶם אֵלּוּ עַם
יִשְׂרָאֵל. וְאֵם הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִלִּים אֲצֵל מִצְרַיִם
לְהִיּוֹתָם נִקְרָאִים בְּשֵׁם מִצְרַיִם ח"ו לֹא הָיוּ
רְאוּיִם לְגְאוּלָּה. יֵעָן כִּי שָׁם מִצְרַיִם הָיוּ
נִקְרָא עֲלֵיהֶם. וְרַק מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִסְמָנִים
בֵּין הַמִּצְרַיִם וְהָיוּ עַם בְּפִנִּי עֲצָמָם. רְאוּיִם
הָיוּ לְהוֹצִיא אוֹתָם מִתּוֹכָם מֵאַחַר שֶׁלֹּא

נִתְחַבְּרוּ עִם הַמִּצְרַיִם:

גָּדוֹל עָצוּם כְּמָה שְׁנֵאמֹר וּבְגִי יִשְׂרָאֵל פְּרוּ
וַיִּשְׁרְצוּ וְגו'. וַיֵּשׁ לָךְ לְהִתְבּוֹנֵן בְּמָה
שְׁנֵאמֹר

שֵׁאִמְרוּ עַל פֶּרַעַה שִׁפְרָעָה לֹא הָיָה כּוֹנֵנָתָה רַק
עַל הַזְכֵּרִים וְזֶה אָף עַל הַבְּנוֹת. וְמָה רָאוּ
רו"ל עַל כָּכָה לְהַגְדִּיל כָּל כֵּךְ מִחֻשְׁבָּת
לָבֵן. וְעוֹד שֵׁאִמְרוּ שִׁפְרָעָה לֹא רָצָה לְעַקֹּר
רַק הַזְכֵּרִים בְּלִבָּהּ. וְהַכְּתוּב אֵימֹר אֲמַר אוֹיֵב
אֲרֻדָּף אֲשִׁיג אֲחַלֵּק מִשְׁמַע שְׂרָצָה לֵאבֹד אֶת
הַכֹּל. דַּע כִּי בְמֵאִטֵּר הָיָה גָלוּ דְבָרִים הַרְבֵּה
מֵאִד. כִּי הָיָה לְיִשְׂרָאֵל מִתְנַגְּדִים לֹא כְּמוֹ
שֶׁאֵר מִתְנַגְּדִים שֶׁבָּאוּ בִשְׁבִיל סָבָה. אֲבָל הָיָה
לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל שׁוֹנָאִים וְאוֹיֵבִים מִבְּלִי סָבָה.
וְכִי שֶׁהָיָה מִתְנַגֵּד לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹתֵר מִבְּלִי סָבָה
הָיוּ לָבֵן וּפֶרַעָה. כִּי לֹא עָשׂוּ מֵאוּמָה לְפֶרַעָה
וְגֹר עַל הַזְכֵּרִים. אֲבָל מָה שֵׁאִמְרוּ פֶּרַעָה
אֲרִיק חֲרָבִי וְכו'. זֶה לֹא הָיָה מִבְּלִי סָבָה כִּי
חֲשַׁב שִׁיִּשְׂרָאֵל בּוֹרְחִים וְרָצָה לְהַחְיִירָם. וְאֵם
לֹא יִחֲוֶהוּ יַעֲשֶׂה עִמָּהֶם מִלְחָמָה וְאֵין זֶה מִבְּלִי
סָבָה. וְכֵן הַשְׁנָאָה לָבֵן הָיָה גַם כֵּן מִבְּלִי
סָבָה כִּי לֹא עָשָׂה לוֹ יַעֲקֹב רַק מִיּוֹבֹת גְּדוּלוֹת
וְדִרָה אַחֲרָיו. וְמָה שֵׁאִמְרוּ לָבֵן הַבְּנוֹת בְּנוֹתֵי
וְהַכְּנִים בְּנֵי. הָיָה כְּאִשֶּׁר הִפֵּךְ הַקַּב"ה
מִחֻשְׁבָּתוֹ בַּחֲלוּם הַלֵּילָה וְאִטֵּר הַשְּׁמֵר לָךְ וְגו'.
וְאֵם לֹא הוֹחֵרוּ לֹא הָיוּ אוֹתָן הַבְּנִים בְּנֵי וְלֹא
הַבְּנוֹת בְּנוֹתָיו. וְמָה נִלְמַד שִׁרָצָה לְעַקֹּר אֶת
הַכֹּל זְכָרִים וְנִקְבּוֹת. מָה שֵׁאִין כֵּן בַּעֲשׂוֹ
שֶׁחָשַׁב לְהִרְגוֹ אֶת יַעֲקֹב הָיָה זֶה בִּשְׁבִיל סָבָה
שֶׁלֵּקָה בִּרְכָתוֹ. וּלְפִיכָךְ זָכַר אֵלּוּ שְׁנֵים בְּלִבָּהּ
וְלֹא אַחֲרֵים. וְכֵאֲשֶׁר הַעֲמִיק בְּדַבָּר הָיָה הַמִּצָּא
מִקּוֹר הַשְׁנָאָה. שִׁישׁ לָךְ לְדַעַת הַשְׁתַּלְשְׁלוֹת
קְדוּשַׁת יַעֲקֹב בְּמִדְהַגְתּוֹ וְהַשְׁתַּלְשְׁלוֹת לָבֵן
וּכְמָה שֶׁהָיָה דְּבַק וְשֶׁהָיָה הַהֲפֵךְ אֶל יַעֲקֹב.
וּמִצִּד שֶׁהָיוּ שְׁנֵי הַפָּכִים בִּיחָד לְנִכְרִי לָבֵן הָיָה
רוֹצֵה לֵאבֹד אֶת הַכֹּל. וְטַעְמָה הַכְּתוּב עַל
לָבֵן כֹּאֲלִי אֲבֹדוּ לִיעֲקֹב וְהוּא דָּבָר נִסְתֵּר מֵאִד.
כִּי סֵאֲחָר שֶׁהָיָה לָבֵן מִתְנַגֵּד אֶל יַעֲקֹב בַּעֲצָם
וְהוּא הִפְךָ לוֹ אֵין מַעֲשֶׂה יוֹתֵר מִזֶּה. רַק
שֶׁהַקַּב"ה לֹא נָתַן לִיעֲקֹב לֵאבֹדוֹ ח"ו. וְלֹא

הגדה של פסח

יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ אֹתָם:
וְרַב כְּמֶה שְׁנָאמֵר. רַבְּכָה כְּצֻמַּח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיד וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבּוֹאִי
בְּעֲדֵי עֲדִיִּים שְׂדִים נִכּוֹנוּ וַשְּׁעָרֶךָ צִמַּח וְאַתְּ עָרוֹם וְעָרִיתָ:

דברי נגידים

והו"ל למכתב באשר יענו כן יפרה. כי לשון רבבה פירושו יותר מאחד. ולזאת פירושו שהיו יולדות ס' בכרם אחד כי היו נגד כל יום יום מימי השבוע רבוי. והיו עשרה שנקרא רבוי אבל הפרטים לא נקראים רבוי. ולמאן דאמר שהיו כמו הקנים רצה לומר שלא היה להם גדר וגבול כלל רק שהיו פרים ורבים דרך רבוי כמו הקנים שהם גדלים בלי גדר וגבול. שכל כך היה ברכתם באה מן מדרגתם העליונה עד שלא היה גבול ושיעור לברכתם. ואולי יקשה לך איך היה דבר זה שיהיה אשה אחת מולידה ששים והרי הולד יוצא מצורת אדם להיות באצבע או פחות או יותר. דע הפירוש כך הוא שלא היה להם מניעה מצד כח ההולדה. רק שכח תולדתם היה גדול מאד עד שהיה ראוי להיותם ששים אלמלא לא היה מונע מצד אחר מה שאי אפשר להיות שיעור גדלם כך. והלשון שהיתה יולדת ס' בכרם א' פירושו שהיתה יכולה ללדת כך על פי כח התולדה שלה:

וְרַב כְּמֶה שְׁנָאמֵר רַבְּכָה כְּצֻמַּח הַשָּׂדֶה
נִתְתִּיד. פ'י כמו שהצמח אינו יוצא צמח אחר צמח אלא ניצצים כאחד. כך היו מתרבים כאחד. כי ורב מגזרת הכפולים כמו רבבה שהוא גם כן מגזרת הכפולים. ונראה כי אלו ג' דברים שזכו ישראל. עם גדול. עצום. ורב. הוא בזכות שלשת אבות. כי גדול הוא בשביל אברהם ועליו נאמר ואעשה אותך לגוי גדול לפיכך זכו להיות בנים גדולים. ועצום הוא בזכות יצחק שנאמר לו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד והיו ועצום. ורב בזכות יעקב שהראה כי הוליד י"ב שבטים תקיפים מה שלא היה בכל האבות. וכתוב בו ואל שדי יברך אתה ויפרך וירבך. ומן האבות אשר הם כמו שרש נמשך אל הענפים שלשה דברים אלו. וזה מובן לחכמים איך אלו ג' דברים באו מן האבות אל ישראל. (וכן זה **):

וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבּוֹאִי בְּעֲדֵי עֲדִיִּים וְנָ:
 פירוש

שאמרו ז"ל בב"ר ובני ישראל פרו וישרצו כל אחת ואחת ילדה ששה בכרם אחד. וי"א שנים עשר. פרו שנים וישרצו שנים וירבו שנים ויעצמו שנים במאד שנים מאד שנים ותמלא הארץ אותם שנים. וי"א ששים בכרם אחד. ואל תתמה שהרי עקרב שהוא מן השרצים מולדת ששים. ר' נתן אומר ותמלא הארץ אותם. כחושים של קנים ע"כ. ויש לתמוה למה ילדו ששה דוקא לא פחות ולא יותר. וכן למאן דאמר ס' מעמא מאי. שלא נוכל לומר שדבר זה במקרה שיהיו יולדות כך בלי סבה. כי סבה המקרית אינה תמידית ודבר זה תמיד היה. ויש לפרש כי כתיב כאשר יענו כן ירבה וכן יפרוץ. ולפי שהיו מענין אותם ששה ימים רצופים בלי שום הפסק ובשבת היו נוחים. כדאיתא במדרש שבא משה לפני פרעה ואמר וכי אפשר לבני אדם שיעשו מלאכה תמיד בלי הפסק ולא יהיה להם מרגוע בינתים. אמר לו לך בחר לך יום אחד שלא יהיו עושים שנת מלאכה ובחר משה ביום השבת. וכיון שנתו הקב"ה שבת על ידו אז שמח פמנתת חלקו שבחר לחלקו יום השבת במצרים. והוא שתקנו ישמח משה במתנת חלקו ע"כ. ואם כן לא עשו מלאכה רק ששה ימים. ואע"ג שבוה הזמן לא נולד משה עדיין. מ"מ כיון שאח"כ לא היו עומדים ישראל ז' ימים בעניו רק ששה ימים. לא היה נחשב רק לששה. ולפיכך נגד העניו של ששה ימים פרו ורבו ששה בכרם אחד. ולמ"ד י"ב היו יולדים. מפני שאף בלילה היו עושים ויש כאן משנה שכר שכיר לעבודת יום ולילה לכך היו מולידים י"ב נגד יום ולילה. ונראה לי כי אלו י"ב היו ששה זכרים ושש נקבות כי היום נקרא זכר והלילה נקבה. כי בלילה שולט המאור הקמן וביום המאור הגדול. וידוע שהמאור הקמן בשביל חולשת כח המאור דומה לנקבה. והשמש כח פועל (*). וכנגד זה היו מולידים זכר ונקבה זוג אחד. ולמ"ד ס' בכרם אחד דעתו כיון דכתיב וכאשר יענו אותו כן ירבה

הגדה של פסח

וַאֲעֲבֹד עֲלֶיךָ וְאַרְאֶךָ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאוֹמֵר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאוֹמֵר
לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי :

וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנֵנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה : וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ
הַמִּצְרִים כָּמָה שְׁנָאֵמַר. הִבָּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהִיָּה כִּי
תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׁנֵאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ :
וַיַּעֲנֵנוּ כָּמָה שְׁנָאֵמַר. וַיִּשְׁימוּ עָלֵינוּ שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנוֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם
וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֶת פָּתָם וְאֶת רַעְמֵסֶס : וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבֹדָה
קָשָׁה כָּמָה שְׁנָאֵמַר. וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךָ :

דברי נגידים

הערלה המבדיל בין הש"י ובין האדם*).
ואחר שהסיר פחיתות וגנות שלו אז יעבוד
לו בורא, וזהו דם פסח. שהפסח
הוא עבודתו לו יתברך ואז יהיו ראויים
להגאל. אבל שיהיה עובד עם פחיתות וגנות
שעדיין בו אין זה עבודה. לכך נתן להם
אלו ב' מצות. המילה והפסח. שאלו ב'
מצות הן התחלה לכל המצות. והן היסוד
של סוד מרע ועשה טוב :

וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים כָּמָה שְׁנָאֵמַר הִבָּה
נִתְחַכְמָה לוֹ וְגו'. דורש דבר זה על
וירעו מפני שהתחכמות לענות אותם מורה
על שהיו המצרים מתנגדים להם וחושבים
עליהם רע כמו מי שהוא מתנגד לאחר
תמיד חושב עליו רע. אבל ויענונו הוא
שנתנו עליהם עבודה. וע"ז מביא הקרא
וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם
וגו'. אמנם ויתנו עלינו עבודה קשה הוא
דבר זולת זה. והוא שהגדילו המלאכה יותר
מכשעור. לפיכך על ויתנו עלינו עבודה
קשה מביא הקרא ויעבדו כיצרים את בני
ישראל בפרך. שהיא מלאכה יותר מכזו של
אדם. וכנגד הג' תארים של ישראל. האחד
גדול. הב' עצום. הג' רב. נתנו עליהם ג'
דברים. כנגד רוב אמרו הבה נתחכמה לו.
כי ההתנגדות לאחר הוא המעטה אותו דבר
שהוא מתנגד לו. וכנגד שהיו עם גדול חשבו
לענותם. כי כל ענוי הוא שפלות מלשון עוני
הפך הגדלות. וכנגד שהיו עצומים חשבו לתת
עליהם עבודה קשה המשכרת כחם ורוחם :

ונצחק

פירוש הכתוב שישראל שבאותו הדור
אע"ג שהיו בשעבוד גדול מאד ועושים
לכנים. היו בעלי גוף נקי וטהור. וזהו בעדי
עדיים כי העדי מקשט את הגוף לכך היו
נקיים ומקושטים בגופם ויפים מאד. ושערך
צמח. פי' כי ישראל שבאותו הדור היו דור
שלם. כי כאשר הגיעו ישראל לששים רבוא
היו אומה שלמה. וזהו שדים נכונם ושערך
צמח. כי כאשר שדים נכונם והשער צמח
בבריאתה מקטנותה להיות עומדת על שלימות
הגוף שלה. וכך עמדו ישראל על שלימותם
אשר ראויים להיות נכנסים תחת כנפי השכינה.
ואת ערום ועריה. פי' שעדיין לא היה להם
לא מצות ולא תורה שהם קשומ נפש אדם
כמו שהמלבוש כבוד הגוף. וראויה הכלה
להיות נכנסת תחת החופה על ידי קשום
מלבושים. וכך עשה הקב"ה לישראל כאשר
היו ערום ועריה מתורה ומצות. נתן להם
הקב"ה תורה ומצות ואח"כ היתה השכינה
מתחברת לישראל בשכון שכינתו ביניהם.
כדרכיב. אחר מתן תורה. עשו לי מקדש
ושכנתי בתוכם :

וַאֲעֲבֹד עֲלֶיךָ וְאַרְאֶךָ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ
וגו'. פי' שנתן להם שתי מצות.
מצות פסח ומצות מילה שיעסקו בהן. שהן
מצות אלהיות ובשביל זה יוכיז לגאולה כמו
שכתוב וגם את בדם בריתך שלחתי אסיריך
וגו'. ודוקא דם פסח ודם מילה. כי דם
מילה היא הסרת הערלה שהוא פחיתות
וגנות האדם. ואין דבר גנות ופחיתות כמו

הגדה של פסח

וַנַּצַּעַק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יי אֶת קוֹלֵנוּ וַיֵּרָא אֶת עֲנִינוּ וְאֶת עַמְלָנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ :

וַנַּצַּעַק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר. וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שְׁוַעְתָּם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה: וַיִּשְׁמַע יי אֶת קוֹלֵנוּ בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹתָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב :

דברי נגידים

ילדים ולרחוק בדמם. ואז היו נאנחים ויועקו ותעל שועתם אל האלהים. כי אחר זה אינו כלום עוד. ואין ויועקו אלא לשון קינה שנאמר זעק והילל בן אדם. ותעל שועתם כמו שנאמר ונפש חלל תשוע. וישמע אלהים את נאקתם. נאקת חללים כדכתיב ונאקת חללים תשוע. ועוד כתיב מעיר מתים ינאקו. ומה שכתוב ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כך פירושו כי ע"י השועה הזאת היא נאקת חלל עלתה אל האלהים גם שועתם מן העבודה. ובשביל שני דברים יחד דהיינו שועת חלל והעבודה שמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו. ואם לא היה נאקת חלל לא היה נורם שתכנס או צעקתם מן העבודה לפני האלהים. כי שועת חלל קרובה לכנוס לפניו יותר מן שועת העבודה. ועוד דע כי התפלה עד שתתקבל צריכה ג' דברים. האחד שצריך האדם לכוון דעתו בכל לבו. והשני שלא יהיו המקמרינים דוחין את תפלתו שאם יש מקמרינים תפלתו נדחה. והשלישי עת רצון לפני הקב"ה שישמע התפלה. נגד הראשון אמר ויועקו שהיו וועקין בכל לב. והשני שלא היו מקמרינים לתפלתם עד שנכנסה התפלה לפני הקב"ה. והיו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. שלא היו דוחים את תפלתם. והג' שהש"י שמע את נאקתם שהיה עת רצון. והיו כאן כל הג' סבות לקבלת התפלה וזה נכון: **וישמע ה' את קולנו כמה שנאמר. הוצרך להביא מקרא זה וישמע את נאקתם** לומר כי השמיעה היתה בזכות אבות כדכתיב ויזכור

וַנַּצַּעַק וּגו'. הביא הפסוק ויהי בימים הרבים לבאר כי היתה הצעקה כאשר מת מלך מצרים והיו יראים שיהיה גם המלך האחר מתנהג עמהם כך ולפיכך היו נאנחים. אבל אצל מלך הראשון היו מתיאשים וכדבר שהאדם מתיאש לא שייך יראה ואנחה. אמנם על דעת רז"ל אין פירוש וימת מלך מצרים רק שנצטרע. כי מצינו לשון מיתה אצל מצורע כדכתיב אל נא תהי כמת. ואומר בשנת מות המלך עווזיו וגו'. וכך אמרו רז"ל כיון שנצטרע אמרו לו החרטומים אין לו רפואה עד שיהיה שוחט מאה וחמשים ילדים בבקר ומאה וחמשים ילדים בערב ורוחץ שני פעמים ביום בדמם. כיון ששמעו ישראל גזירה זאת היו נאנחים ע"כ. ומה שהיו אומרים החרטומים לשחוט את בניהם ולרחוץ בדמם הוא כדי שיגמרו בישראל אכזריותם מה שאפשר. ואע"ג שהשליכו את קמניהם ליאור. זה שהיו זורקים הקמנים ליאור לא היה להם עמהם עסק. וזה שהיה רוחץ בדמיהם אין לך דבר כזה המורה על אכזריות גדולה כזו. שאע"ג שהדם אינו מרפא את המצורע. החרטומים ברוח המומאה שלהם נתנו לו זאת העצה. וכך אמרו לו החרטומים הנה בשביל זה צרעת באה עליך כדי לגמור בהם כל אכזריות מה שאפשר. והוא שתרחץ בדם שלהם. כי גדול הרחיצה בדם יותר מן שתית דם כי השותה אין עניו רואות רק זמן אחד אבל הרוחץ הוא מטייל בהדם. ולכך כאשר תעשה זה תהיה נרפא מצרעתך. ולפיכך היו נותנים העצה ליקח ג' מאות

הגדה שר פסח

**וַיֵּרָא אֶת עֲנִינוּ זֶה פְּרִישוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּרָא
אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: וְאֵת עֲמַלְנוּ אֱלֹ
הַבָּנִים כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֵּן הַיּוֹד הַיָּאֲרָה תִּשְׁלִיכֶנּוּ
וְכָל הַבֵּת תַּחֲיוֹן: וְאֵת לַחֲצֵנוּ זֶה הַדִּחַק כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם
רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲצִין אֲשֶׁר מִצָּרִים לוֹחֲצִים אוֹתָם:
וַיִּצְיָאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֹעַ נְמוּיָה וּבִמְזוּרָא גְדוֹלָה וּבִבְאִתוֹת
וּבִמְזוּפָתִים:**

דברי נגידים

עוד יותר חבור כי מי שידע הרבה מתחבר לגמרי עם הידוע אליו. שכל דבר שכלי יש לו חבור במושג. וכאשר התבונן בדברי אלהים חיים תדע כי אליו ד' דברים נפלאים מאד. שמיעה וזכירה ראייה וידעה לחבר אליו את ישראל בכל המדרגות:

וַיֵּרָא את ענינו זו פרישות דרך ארץ כמה שנאמר כ'. דרשו המקרא הזה וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו על פרישות דרך ארץ ועל הבנים ועל הלחץ. כי הענוי הוא העדר הטוב ואילו אמר ענותנו היה פירושו כמו ענותו בסבלותם. אבל ענינו פירושו עוני. והעוני הוא חסרון הטוב. ועמלנו פירושו דבר שהוא עמל בעינו ואין נפשו נוחה בו. ולחצנו הוא כשמצונו. לפיכך פירשו רז"ל כי העוני אי יפשר לפרש על העבודה. שאין זה נחשב עוני רק צער. אבל העוני הוא מה שהוא חסר טובה. וזהו שהיו פורשים מנשותיהן שגזרו עליהם לעשות מלאכה בשדה. בדכתיב ובכל עבודה בשדה. כדי להפריש אותם מנשותיהן שלא יהיו פרים ורבים. וזה נקרא עוני בודאי מצד חסרון הטוב והוא פרישות דרך ארץ. ואת עמלנו ג"כ א"א לפרש על העבודה כי העבודה בודאי שעבוד שהוא יותר מעמל. ולכך דרשו רז"ל ואת עמלנו אלו הבנים. פי' כאשר זרקו הבנים ליאור היה זה עמל בעיניהם. וזה נקרא עמל שנפש האדם אין יכולה לסבלו. והלחץ הוא כשמצונו. ועתה יהיה כאן ג' דברים. ענינו. עמלנו. ולחצנו. הראשון הוא חסרון דבר. השני יותר מחסרון שהוא עמל שקשה לסובלו. השלישי הוא לחץ ודוחק יותר גדול עד שהוא רוצה לרחות את מציאותו ולאבדו:

וַיִּצְיָאֵנוּ ה' וגו'. כבר אמרתי המעם למה לא היתה התוצאה לישראל כי אם

ויותר אלהים את בריתו ולא היתה בזכותם של ישראל. וישמע ה' את קולנו הזכיר השם המיוחד. ובפסוקיו שמע וגו' נאקתם הזכיר שם אלהים. והמעם מפני שבקול שייך השם המיוחד כי השם המיוחד הוא אלהי יעקב אשר נאמר עליו הקול קול יעקב והבן זה מאד. אבל שם אלהים נאמר אצל נאקתם כי נאקת חלל נשמע במה"ד. לכך נאמר אלהים, ועוד צריך להבין מדר כל הקרא שהוא וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. הרי ארבעה דברים ובכל אחד זכר השם ולא כלל ארבעתן יחד והוא דבר גדול. לרמוז שהיו ישראל מושגחים במעלה גדולה אחר שהיו נעזבים וקרבם אליו ודבק אליו בכל ארבע המדרגות. השמיעה היא ראשונה וידוע כי השמיעה אינה רק הסרת הפרגוד והמחיצה שהיה מבדיל בין הש"י ובין ישראל ואז עלתה צעקתם לפניו. ואח"כ הזכירה שזכר הרבה אבל אין עוד ענין זה דבוק נמור. כי זכירה נקרא רק שזכר הדבר אע"ג שאין ידוע לו לגמרי, אבל הראיה היא דביקות יותר מצד שנגלה לפניו הדבר כמו שהוא. ומ"מ לא הבא הראיה רק על דבר שהוא בחוץ. אבל הידיעה השכלית תבא על דבר פנימי שידוע לו לגמרי כאשר הוא בנגלה ונסתר. וזהו חבור נמור. ולכך אמר באחרונה וידע אלהים כי אין דבר חבור יותר מן הידיעה. והרמב"ן ו"ל רמז פ' זה"ב דרך מור גדול. והנה נגלה לפניך דברים אלו וכאשר הבין כי לשון זכירה נאמר בלשון עלה כמו עלה בזכרוננו. והראיה בלשון הבטה והשקפה שהוא מלשון המכה על דבר בכח ויורד עליו. ומה הבין תהפך שיש בין זכירה לראיה. כי ראיה יותר חבור לדבר מן הזכירה. אבל הידיעה

הגדה של פסח

וַיִּצְיָאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם לֹא עַל יְדֵי מִלָּאךְ. וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף. וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. אֲלֵא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכֹחוֹ וּבְעֲצָמוֹ. שְׁנֵאמַר וְעַבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הִזָּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אָנִי יְיָ: וְעַבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הִזָּה. אָנִי וְלֹא מִלָּאךְ. וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. אָנִי וְלֹא שָׂרָף. וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אָנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ. אָנִי יְיָ. אָנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:

דברי נגידים

לישראל. וזהו פועל של הויה, או שהוא פעל בהפסד כמו המלאך שהכה במחנה אשור כי בזה שהרג מחנה אשור נצלו ישראל. והרי לך בענין זה ג' דברים. ויציאת ישראל שלא ע"י הקב"ה אפשר לומר ע"י ג' אלו או שהיה המלאך מוציא את ישראל ביד חזקה והיה פועל הגאולה. או שהיה מחריב ושורף את מצרים ובשכיל כך יצאו או שהיה זה ע"י הטבע דהיינו על ידי מערכה שמים ודבר זה מבעי. וכנגד הראשון אמר לא על ידי מלאך שפעל היציאה על ידי פועל הויה. ולא ע"י שרף לפעול היציאה על ידי הפסד מצרים. ולא ע"י השליח שהוא טבע מנהגו של עולם שלפעמים אומה אחת ישפלה עולה. וזה נקרא שליח. שהטבע הוא שליח של הקב"ה לפעול בעולם הזה כל דבר. ופירוש זה נכון:

אמנם יש כזה עוד דבר נפלא ועמוק. דע כי המלאך הזה הוא מיכאל בןמיטרי מלאכ"י ככתוב הנה מלאכ"י ילך לפניך וכתוב כי אם מיכאל שרם. ושרף זה הוא גבריאל ואלו שני המלאכים מיכאל של מים וגבריאל של אש ולפיכך נקרא שרף ועליהם נאמר עושה שלום במרומיו שהעמיד מיכאל מים וגבריאל מאש ואין האחד כוויק את חברו. והנה המים והאש הם שני הפכים בפעולתן. ויש פעולות בעולם נמשכות מן מדת המים ויש מן מדת האש. ולא תמצא כח הכולל הכל וזאת השם יתברך. כי כל המלאכים זה ממונה על זה וזה מסונה על זה, אבל השם יתברך הוא הכל. אמנם ימצא מלאך אחד שאינו פועל פרטי והוא כולל יותר משאר מלאכים אבל החלוק גדול מאד מאד בין מלאך זה ובין הבורא הפועל, כי כללות שלו בכח קטן יותר. נמצא כי מלאך שרף נבדלים לגמרי מן הבורא הפועל. כי כל אחד פועל רק דבר פרטי. והענין השלישי שהוא המלאך שאינו פרטי ואמנם כחו קטן בפעולה

ע"י הש"י. וראוי לכאר עוד הסבה למה היה זה ההוצאה מיוחדת לו. וזה כיון שהש"י בעצמו רצה בישראל שיהיו ישראל לו לעם ולהיות יוצאים מרשותן של מצרים ולהיות לו יתברך לעבדים. ודבר שהוא מיוחד לו ית' ראוי שיהיה הש"י בעצמו הפועל. ולא שיהיה דבר זה ע"י אחר. א"כ הש"י בודאי הוציא אותם ולא אחר כלל. ועוד כי איך אפשר לומר שיהיה מלאך פועל ההוצאה. כי הלא ישראל היו תחת רשות מצרים לגמרי ואין מלאך נוגע ברשות מלאך אחר. שהיה למצרים ג"כ מלאך. וכיון שנתנם ברשות מצרים תחת כח מצרים אין מלאך נוגע ברשותו כי אם הקב"ה בעצמו שאין שום כח ומלאך נחשב אצלו. והוא אלהי האלהים שיכול להוציא ישראל מתוך רשותם:

אמנם יש לדקדק במאמר זה שאמר ועברתי אני ולא שרף וכו'. דמניין דבר זה לדרוש. וי"ל דהוקשה לו דהוה ליה למכתב ועברתי להכות מצרים ולעשות שפטים ולא יכתוב ועברתי בארץ מצרים והכיתי. דהא אין כל אחד ואחד דבר בפני עצמו. שהרי ההעברה היתה להכות ולעשות שפטים. וכן בפרשה שאחר זאת כתוב ועבר ה' לנגוף את מצרים ולא כתוב ועבר ה' וינגוף מצרים. לפי שהעברה היתה לנגוף. ולכן רש"י וכו'. מרכתיב ועברתי. והכיתי. אעשה. למידרש ועברתי ולא מלאך והכיתי ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח. והא דצריך לכל אחד ואחד טעם בפני עצמו. פירוש דבר זה כי הפעל אשר הוא בעולם נחלק לב' חלקים או שהפעל הוא בדרך הטבע ובמנהגו של עולם. או שהוא שלא בטבע והוא פועל נסיי. ופועל נסיי נחלק לב' חלקים. האחד או שהוא פועל הויה וע"י אותה הויה נעשה מה שרצה כמו שנתן הכין והבאר

הגדה של פסח

**בִּיד חֻקָּה זוֹ הַדָּבָר . כָּמָה שְׁנָאֵמַר . הִנֵּה יָד יִי הִיָּה בְּמִקְנֶה אֲשֶׁר
בְּשִׁדָּה בְּסוּסִים בְּתַמּוּרִים בְּגִמְלִים בְּבִקְרָ וּבִצְאָן דָּבָר כָּבֵד מְאֹד :
וּבְזֹרַע נְמוּיָה זוֹ הַחֶרֶב כָּמָה שְׁנָאֵמַר . וַחֲרָבוֹ שְׁלֹפָה בִּידוֹ נְמוּיָה עַל
יְרוּשָׁלַיִם : וּבַמּוֹרָא גְדוֹל זוֹ גִלְדֵי שְׂכִינָה כָּמָה שְׁנָאֵמַר . אִזְּ הַנִּסָּה
אֱלֹהִים לָבוֹא לְקַחַת לֵו גֹי מִקָּרֵב גֹי בְּמִסּוֹת בְּאִתּוֹת וּבְמוֹפְתִים
וּבְמִלְחָמָה וּבִיד חֻקָּה וּבְזֹרַע נְמוּיָה וּבַמּוֹרָאִים גְּדֻלִים כָּל כָּל אֲשֶׁר
עָשָׂה לָכֶם יִי אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ :**

דברי נגידים

עושה בו האותות . למה יחשב לרבר בפני עצמו בשביל שהביא עליהם המכה . דע כי המאמר הזה הוא ענין גדול מאד מאד כחכמה שדרשו הכתוב הזה ויוציאנו ה' ממצרים ביד חוקה ובורוע נמויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתיים על החמשה מיני מכות שבאו עליהם . שיש מכה שבאה מן הפעולה במקבל רק שהשי' מסלק עצמו מן הנמצא . ועי' הנמצא נעדר . כי כל הנמצאים קיומם בו יתברך וכאשר הוא מסתיר פניו מהם אז יקבלו העדר ואינם נמצאים . ולפיכך הדבר הוא בא מחמת סלוק העילה מן הנמצאים ובוה הם נעדרים . וזה שאמר על הדבר ביד חוקה . כי קיום הנמצאים בהשגחתו ית' נקרא כח חוקת היר . כמו גבור גדול שידו חוקה להחזיק ולהטוֹחַ בה בנין גדול הנמשה לנפול . ובהסרת ידו אך רנע נופל הכל . ויש מכה שהוא כח פועל לגמרי במקבל . וזה שאמר ובורוע נמויה זו החרב . כי חרב הוא כח פועל במקבל המכה וזה נקרא חרב . אבל גלוי שכינה הוא דבר ממוצע שאינו כמו החרב שהוא כח פועל במקבל ואינו כמו הדבר שאינו כח פועל במקבל כלל . כי גלוי שכינה שהוא המורא לא היה ע"י שהיה פועל בהם . שלא היתה השכינה פועלת היראה בהם רק שמצד גלוי שכינה כלבד התחדש ממילא מורא למקבל . ומ"מ יש כאן פועל שמניע מסנו יראה אל המקבל . ואין זה פועל גמור בעצם . כי לא היה פועל היראה . וזה כמו ממוצע בין הדבר ובין החרב . דומה מצד מה שיש כאן פועל ומצד מה שאין כאן פועל . משל למלך גדול שבא למקום א' ובני אדם אשר שם מקבלים המורא . נחשב המורא שקבלו ואשר התפעלו שלא היה זה מן המלך רק כאילו מעצמו היה . שהרי הוא לא היה פועל המורא בעצם אלא שהם התפעלו בכואו לשם . ומ"מ מצד מה נחשב

ולפיכך נקרא שליח . כי שלוחו כמותו בענין הכללות . אבל מפני שהוא שלוחו הוא קטן במדרגה . שהגדול שולח את הקטן . ואצל החכמים ידוע כי השליח הזה מטטרו"ן שמו בגימטריא שד"י . ואמר עליו הכתוב הנה אנכי שולח מלאך וגו' כי שמי בקרבנו . וקראו אותו החכמים שד"י קטן . ועליו נאמר נער הייתי גם וקנתי . ולפיכך אסר ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך שלא היתה היציאה בכח חלק האחד ממדת המים . ולא על ידי שרף בכח חלק השני ממדת האש . ולא על ידי השליח בכח שהוא ג"כ כללי אבל כחו בקטנות . כי אם על ידי הקב"ה בעצמו הכולל הכל . ומה שאמר אני ה' אני הוא ולא אחר הוא ענין נפלא למבין שרמו בכאן על אלהים אחרים שלא היתה ההוצאה על ידי אלהים אחרים . ואמר אני ה' כלומר הוא השם המיוחד שאליו היו מקריבין שעיר הפנימי . ולא אחר שאליו מקריבין השעיר שעלה עליו הגורל לעזאזל שנקרא אלהים אחרים . שברא השי' זה הכח להוציא לפועל גזירת הדין ולפעול פעולות זרות . ואינם בכלל סדר מציאות העולם כמו המזיקים והשרים אשר אין פעולתם נמשכת לשרר המציאות . וזה הפירוש עמוק מאד :

**בִּיד חֻקָּה זוֹ הַדָּבָר . וּבְזֹרַע נְמוּיָה זוֹ הַחֶרֶב
וּבַמּוֹרָא גְדוֹל זוֹ גִלְדֵי שְׂכִינָה וּבְאִתּוֹת
זֶה הַמִּסָּה וְכו' . וּבְמוֹפְתִים זֶה הָדָם וְכו' . הִנֵּה
בַּמַּאֲמָר הַזֶּה יֵשׁ לַתּוֹמָה מְאֹד עֲלִיו אֵיךְ חֶבֶר
הַכְּתוּב הַדְּבָרִים הָאֵלֶּם יַחַד הַדָּבָר וְהַחֶרֶב וּגְלוֹי
שְׂכִינָה וְהַמִּסָּה וְהָדָם . וְעוֹר לְמַה מוֹכִיר
הַדָּבָר מִכָּל שְׂאֵר הַמִּכּוֹת . וְכֵן מִכַּת הָדָם .
וְכֵן מַה שְׁאֵמַר וּבְזֹרַע נְמוּיָה זוֹ הַחֶרֶב . אִיזֶה
חֶרֶב הִיָּה בַּמִּכַּת מִצְרַיִם . אִם הוּא מִכַּת
בְּכוֹרוֹת קִשְׁיָא לְמַה זָכַר הַמִּכָּה הַזֹּאת אַחֵר
מִכַּת הַדָּבָר וּלְפָנֵי מִכַּת הָדָם . וְכֵן מַה שְׁאֵמַר
וּבְאִתּוֹת זֶה הַמִּסָּה . אַע"ג שֶׁהַמִּסָּה הִיָּה**

הגדה של פסח

**יְבֹאֲתוּת זֶה הַמָּטָה כָּמָה שְׁנָאֹמֶר . וְאֵת הַמָּטָה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֲתוּת : וּבְמוֹפְתִים זֶה הָדָם כָּמָה שְׁנָאֹמֶר
וְנִתְּתִי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ :**

[באמירת דם ואש ותמרות עשן ובאמירת העשר מכות וסמיניהם נוהגין לשפוך כל שחוא סן הכוס
בכל מכה וכל סימן לתוך כלי פחותה ולשפוך לתוך וחסרון הכוס ימלא ביין]

דָּם . וְאֵשׁ . וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן :

דָּבָר אֲחֵר בְּיַד חֻקָּה שְׁתִּים . וּבְיָרוּעַ נְטוּיָה שְׁתִּים . וּבְמוֹרָא גְדוֹל

דברי נגידים

שהוא עץ יפעל כך וכך אבל השינוי אשר
הוא במקבל הפעולה שאמר ראה דבר חדוש
שנעשה בו. דבר זה נקרא טופת. ואין בכל
מכות שינוי במהפעל שיאמר דבר זה נעשה
בו חדוש כמו הדם שנעשה סן המים. דם.
שהרי הוא בריאה שאינה בדרך הטבע אבל
שאר מכות שהיו המים שורצים צפרדעים אין
כאן חידוש במהפעל שהרי כל יאור דרך
להשריץ צפרדעים. וכן דרך כל ארץ להשריץ
כנים. וכן הערוב כבר היו בעולם החיות
הדורסות אלא שצריך להביאם על מצרים.
וכן דבר וכן השחין וכן הכרד וכן הארבה.
והחשך אע"ג שאין גיל להיות חשך בעולם
מ"מ אין החשך רק העדר האור. ולפיכך
אין שינוי זה אל המהפעל רק שצריך סבה
שיבא חשך לעולם דהיינו דבר המבטל האור.
ומכ"ש מכת כבורה אינו כלל שנוי במהפעל
רק שצריך סבה פועלת את מיתה הבכורות.
לפיכך לא תמצא מכה שהקרא מופת רק דם
שהוא שינוי במהפעל. והש"י במצרים פעל
שינויים על ידי שני דברים אלו. שהרי אין ראוי
שיהיה המטה פועל צפרדעים ובנים וברד
וארבה וחשך והיו המטה פועל דברים אלו.
לכך אומר ובאותות זה המטה. זה השינוי
שמצד הפועל. ושינוי השני שמצד המהפעל
שהיו סן המים דם קרא מופת. ואחר
שהוכיח הכתוב שבאו המכות עליהם בכל הג'
אופנים שהם מצד הפועל בלבד ומצד המהפעל
בלבד וכעד שניהם ביהר. אומר גם כן
שעשה הקב"ה נסים וגפלאות במצרים
באותות ובמופתיים. אותות זה המטה הוא
השינוי שמצד הפועל שהיה פועל במטה
דברים נפלאים שאין ראוי בטבע. ובמופתיים
זה הדם. הוא השינוי שמצד המהפעל שנסחנה
להיות דם. והו' פ' המאמר כאשר הבין
אמתה דברים אלו :

ד"א ביד חוקה שתיים וכו'. הנה כאשר
העין בפסוק תמצא מה' מכות הראשונות

שהמלך פועל המורא. כי כאשר נגלה לשם
באה מאתו המורא. ומה שא"ל ביד חוקה זו
הדבר. אין הפ' יד החוקה הוא הדבר בלבד
אלא הדבר וכל אשר ממינו. וזרוע נטויה זו
החרב וכל אשר ממינו. ובמורא גדול זו
גלוי שכינה וכל אשר ממינו. והכוונה בזה
שכל המכות שבאו על המצרים היו בענין
אלו הג' דברים. או שהגיע להם הפסד מצד
כי הש"י סלק עצמו מהם והיו לאפס מיד.
או על ידי שהיה פועל בכוח בהם. או ע"י
דבר ממוצע בין שניהם שהיו ממילא מקבלים
הפעולה סן הש"י. וזהו כמו גילוי שכינה
שהיו מהפעלים ממילא מגלוי השכינה.
ועדיין אין כאן זכר אות או מופת כי אפשר
ויכול להיות הכל בדרך הטבע כי אין הדבר
וההרב וגלוי השכינה יציאה מן הטבע כלל :
והנה אומר עוד ובאותות זה המטה
ובמופתיים זה הדם. ובאור הדבר
הזה בענין אות ומופת דכתיב בקרא ונתן לך
אות או מופת. וכספרי בפרשת ראה ונתן
לך אות. בשמים וכן הוא אומר והיו לאותות
ולמופתיים. או מופת. בארץ. וכן הוא אומר
אם יהיה מל על הגוה לבדה ועל הארץ
חורב ויעש ה' כן כלילה ההוא וגו'. ולפי
זה קשיא מה שאמר כאן ובאותות זה המטה
אע"ג דאין זה אות בשמים. אבל יש לך
לדעת כי כל שינוי אשר נראה בפועל נקרא
אות. כגון שיאמר הנה הפועל הזה יפעל כך
וכך וה' נקרא אות. והשינוי אשר הוא
במהפעל שיאמר כי דבר זה מתפעל כך וכך
נקרא מופת. ומפני זה אמרו חז"ל כי אות
בשמים ומופת בארץ. ופ' כי השמים הם
פועלים ואינם מתפעלים. והארץ מתפעלת
ואינה פועלת. וכאשר יהן אות בשמים
שהיו פועלים כך וכך יקרא זה אות. והארץ
שהיא מתפעלת אם יש שינוי בה זה נקרא
מופת. ולכך המטה שהוא פועל השינוי נקרא
אות. שהרי נראה בו שינוי בפועל כי מטה

הגדה של פסח

שְׁתִּים. וּבִאֲתוֹת שְׁתִּים. וּבִמְנֻפְתִּים שְׁתִּים: אֱלֹהֵי עֵשָׂר מִכּוֹת שֶׁהָיָא
תְּקַדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצֵּרִים בְּמִצְרַיִם. וְאֵלֵינוּ הֵן:

דָּם. צִפְרִידַע. כְּנִים. עֲרוֹב. דְּבַר. יִשְׁחִין. בָּרַד. אֲרָפָה.
חִשָּׁךְ. מִפֶּת בְּכוֹרוֹת:

רַבִּי יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סִמָּנִים:

דְּצ"ךְ. עַד"ש. בֶּאֱח"ב:

דברי נגידים

ומזוונות יחד. וכאשר תבין זה תבין למת
במכות הראשונות לא היה מחוק לבו ואילו
במכות האחרונות היה הקב"ה מחוק לבו.
שכל עוד שלא הגיעו המכות למדרגת האדם
היה פרעה מחוק לבו מעצמו וגובר על המכה
עד שחין שהוא באדם עצמו. ואע"ג שהכנים
היו גם כן באדם, אין זה באדם לגמרי שררי
הכנים באו מן הארץ. אבל השחין התחלתו
בזרם, ומאז לא היה יכול לעמוד. ואם לא
היה הקב"ה מחוק לבו היה שולח מיד את
ישראל. והתבאר לך היטב מדרש זה:

רַבִּי יְהוּדָה הֵיךְ נוֹתֵן בָּהֶם סִמָּנִים דְּצ"ךְ
עַד"ש בֶּאֱח"ב. ויש לדרקק מה חידש
רבי יהודה בסימן הזה. ובדאי שרבי יהודה
נתן לסדר שלהם סדר ראוי בכונה מיוחדת.
וזה שראה כי היה מכת הדם בהתראה ומכת
צפרדע בהתראה ומכת כנים בלא התראה.
ואח"כ חזר לסדר הראשון מכת ערוב
בהתראה ומכת דבר בהתראה ומכת שחין
בלא התראה. ואח"כ חזר לסדר הראשון
מכת ברד בהתראה ומכת ארבה בהתראה
ומכת חשך בלא התראה. ומכת אחרונה
שהיא מכת בכורות ג"כ בהתראה. ולסדר
הזה נתן סימן דְּצ"ךְ עַד"ש בֶּאֱח"ב. ועדיין
צריך עיון למה באו המכות שתיים בהתראה
ואחת בלא התראה. דע כי כאשר רצה
הקב"ה להביא המכות על המצרים בקטנה
התחיל ובגדולה כלה. שכבר אמרתי לך כי
התחלת המכות הם למטה במדרגה. שאלו
התחיל במכה האחרונה היה שולחם מיד.
ולכך התחיל במכה שהיא למטה במדרגה.
והנה מציאות הארץ והמים וכל התחתונים
היו מציאות אחת. עד חלל העולם שהוא
ממוצע בין הארץ והשמים שהוא מציאות
שני. והשמים אשר הם למעלה מחלל העולם
הוא מציאות שלישית. נמצא כי המדרגות

לא היה הקב"ה מחוק לבו. ואילו ב'ה' מכות
האחרונות היה הקב"ה מחוק לבו. שמוזה תראה
כי ה' מכות אחרונות הן כפולות על הראשונות.
וכאשר בא עליהם כפל מכות לא היו יכולים
לעמוד והיו שולחים את ישראל. לכך כאשר
הגיע לה' אחרונות נאמר ויחוק ה' את לבו.
וכאשר תענין תמצא שהמכות היו כפולות
לגמרי שהרי המכה הראשונה מן ה' ראשונות
היתה דם. מכה ראשונה מן האחרונות
היתה שחין. שאין השחין רק תוספת דם.
ואין חלוק כיניהם רק שהמכה הראשונה מן
ה' ראשונות היא בתחתונים. והשחין הוא
בעליונים שררי האדם הוא התחלת העליונים
מפני שיש בו הנשמה מן העליונים. המכה
השנית מן ה' הראשונות צפרדעים. שרץ
הבא מן המים בתחתונים. והמכה השנית מן
ה' האחרונות ברד שהוא מן מים העליונים.
כדאמרין בפרק קמא דתענית ובבראשית
רבה ב' בראשית שהמטר מן מים העליונים.
וכן הברד בודאי מן מים העליונים. שאין
ברד רק מטר שנקפא. מכה שלישית מן
הראשונות כנים והם שרץ הארץ בתחתונים.
ומכה שלישית מן האחרונות ארבה מן
העליונים כי הארבה הוא שרץ העוף מעופף
בשמים. שנאמר ועוף יעופף על פני רקיע
השמים. מכה רביעית מן הראשונות ערוב מן
חיות הארץ שבתחתונים. ומכה ד' מן האחרונות
חשך שהוא מניעת האור הבא ממזרות
העליונים. המכה החמישית מן הראשונות הוא
הדבר למטה בבחמות הארץ. ומכה ה' מן
האחרונות מכת בכורות נטילת נשמת האדם
שהוא מן עליונים. הרי לך ה' מכות הראשונות
נגד ה' מכות אחרונות. מן התחתונים ומן
העליונים. ומפני שהעליונים והתחתונים
מתחברים זה לזה דרשו ביד הוקה שתיים
ובזרוע נמויה שתיים כי המכות מצורפות

הגדה של פסח

רבי יוסי הגלילי אומר. מנין אתה אומר שֶׁלְקוֹ הַמִּצְוִים בְּמִצְוֵי עֶשֶׂר מִצְוֹת
וְעַל הַיָּם לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִצְוֹת. בְּמִצְוִים מָה הוּא אוֹמֵר. וַיֹּאמְרוּ הַחֲכָמִים
אֵל פֶּרַע אֲצַפֵּעַ אֱלֹהִים הוּא. וְעַל הַיָּם מָה הוּא אוֹמֵר. וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּם
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יי בְּמִצְוִים וַיֵּרָא הָעָם אֶת יי וַיֹּאמְינוּ בַּיְיָ וּבְמֹשֶׁה עֲבָדָיו:
מָה לְקוֹ בְּאֲצַפֵּעַ עֶשֶׂר מִצְוֹת. אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְוִים לְקוֹ עֶשֶׂר מִצְוֹת. וְעַל הַיָּם
לְקוֹ חֲמִשִּׁים מִצְוֹת:

רבי אליעזר אומר. מנין שֶׁכָּל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִים
בְּמִצְוִים הֵיחָד שֶׁל אֲרָבַע מִצְוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וְזַעַם
וַעֲרָה מִשְׁלַחַת מַלְאכֵי רָעִים. עֲבָרָה אַחַת. וְזַעַם שְׁתֵּים. וַעֲרָה שְׁלֹשׁ. מִשְׁלַחַת
מַלְאכֵי רָעִים אֲרָבַע. אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְוִים לְקוֹ אֲרָבָעִים מִצְוֹת וְעַל הַיָּם לְקוֹ
מָאתַים מִצְוֹת:

רבי עקיבא אומר. מנין שֶׁכָּל מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל
הַמִּצְוִים בְּמִצְוִים הֵיחָד שֶׁל חֲמִשׁ מִצְוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ
עֲבָרָה וְזַעַם וַעֲרָה מִשְׁלַחַת מַלְאכֵי רָעִים: אֶפֶס אַחַת. עֲבָרָה שְׁתֵּים. וְזַעַם שְׁלֹשׁ.
וַעֲרָה אֲרָבַע. מִשְׁלַחַת מַלְאכֵי רָעִים חֲמִשׁ. אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְוִים לְקוֹ חֲמִשִּׁים
מִצְוֹת. וְעַל הַיָּם לְקוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַים מִצְוֹת:

ס' נירסת המהר"ל

דברי נגידים

כך על פרעה שאינו נכנס לביתו להתרת
בו כי אם כאשר יפגע בו. ובשניה הוסיף
למשול עליו ולבוא אל ביתו ולהתרת בו.
ומכל מקום כיון שהיה מורה בו היה יכול
לומר אין אני חפץ במכתך רק להכניע.
ובשלישית היה מכה אותו בלא התחיל
לנמרו וזה יותר ממשלה עליו. וכן כאשר התחיל
במדרגה השניה המכות שהם בחלל העולם
חזר להתחיל הסדר במדרגה השלישית שהיה מביא
עליו מכות שבאות מלמעלה חזר עוד לסדר
הראשון כאלו מתחיל מחדש. וזה שכתב רבי
יהודה בהסמין שנתן דצ"ך עד"ש באח"כ.
והוא פירוש נכון מאד:

רבי אליעזר אומר מנין וכו'. ענין רבי כל
מכה לד' וה' מכות יתבאר במעט.
למשל המכה לאחר במקל. שבכלל הוא מכה
אחת. ובפרשיות נסתקף מזה פרוק יגיד
וחמים ומורסא או שחין. וכן אפשר לימר
באלו המכות שבמצרים ועל הים שכל מכה
כללה ד' או ה' פרטים. כי נגמיה הרבה
שנים בהם. ובהם הבין פירוש דבריו ר'
אליעזר דר' עקיבא לאמיתו:

במה

הן שלש התחתונים והעליונים והחלל
ביניהם סמוצע בין שניהם. והאדם הוא בחלל.
שם משבנו ושם ישיבתו. והנה שלש מכות
הראשונות דם צפרדע כנים היו בתחתונים.
כי הכנים עיקר מושבם בעפר הארץ כמו
הצפרדע במים. ומכת ערוב דבר שחין לא
היה בתחתונים כלל כי אם בשוכנים בחלל
העולם. כי הערוב מן החיות רעות השוכנים
בחלל העולם. ודבר בבהמות ושחין לאדם
ולבהמות הכל כבעלי חיים שהם בחלל
העולם. ושלש אחרונות היו בשמים. כי
הכרד מן השמים כדכתיב בקרא. והארבה
הוא עוף יעופף ברקיע השמים. והחשך שלא
ישמש למצרים מאורות השמים. דבר שלש
מכות האחרונות בשמים. ואחר כך מכת
בכורות היא על הכל שהיו היא לנשמת
האדם. שהנשמה יש לה מעלה יותר מן
השמים. לפיכך יש סדר מיוחד למכת דם
צפרדע כנים. וסדר מיוחד למכת ערוב דבר
שחין. וסדר מיוחד למכות כור ארבה חשך
בכורות. לכך אמר הכתוב בסדר ג' מכות
הראשונות. במכה הראשונה השבם. שלא
הרשו ללכת אל ביתו כי אם כאשר יצא
פרעה המיטה. שזה מורה שאין לו רשות כל

הגדה של פסח

במה מעלות טובות למקום עלינו:

- אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים.
- אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם.
- אלו עשה באלהיהם ולא הרג את כבוריהם.
- אלו הרג את כבוריהם ולא נתן לנו את ממונם.
- אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את היס.
- אלו קרע לנו את היס ולא העבירנו בתוכו פחרקה.
- אלו העבירנו בתוכו פחרקה ולא שקע צרינו בתוכו.
- אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרפנו במדבר ארבעים שנה.
- אלו ספק צרפנו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן.
- אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת.
- אלו נתן לנו את השבת ולא קרפנו לפני הר סיני.
- אלו קרפנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה.
- אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל.
- אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית המקדש.

דברי נגידים

אותם עד שהגיעו למדרגה הקדומה היותר עליונה. ולכך היו גם כן חמש עשרה מעלות מעוררת הנשים עד עזרת ישראל. כי יש לדעת כי מדרגת הנשים היא המדרגה היותר שפלה נוטה אל החמרות. ובין המעלה החמרות ובין המעלה הנברלת מ"ו מעלות. לפיכך כאשר ירדו מן המעלות הפכו פניהם אל המקדש ואמרו אנו ליי"ה ענינו. כלומר אבותינו היו הולכים אחר הדברים השפלים והיו משתחווים לחמה וכיוצא בזה מן הדברים הגשמיים. ואנו ענינו ליי"ה שאנו הולכים אחר הקב"ה המתעלה על כל המעלות. ואלו מ"ו מעלות נחלקות לג' חלקים. חמש הראשונות כולן מדברות במה שהגיע לישראל ביציאתם מן השפלות שהיו עבדים למצרים. ואין כאן התעלות רק שהוציאם ממצרים שלא יהיו עבדים למצרים. וחמש מעלות האמצעיות הן התעלות שהיו ישראל מתעלים במה שגששה להם נסים. וחמש מעלות אחרונות הן תכלית התכונות והדבוק בו יתברך לגמרי. ולפיכך ה' מעלות הראשונות הוציאנו ממצרים ועשה בהם שפטים ועשה באלהיהם והרג את כבוריהם ונתן לנו את ממונם. כל זה בענין היציאה כלכל. שעד כאן היה להם ביציאתם ממצרים. וחמש האמצעיות מדברות בדמעלות שהגיע לישראל אחר היציאה. והתחלתו היא

במה מעלות טובות. קראם מעלות טובות. כי כל אחת ואחת מעלה נוספת. כמו המעלות שכל אחת ואחת גבוה יותר מן הראשונה כך היו אלו המעלות כל אחת ואחת נוספת מעלה ומדרגה עד שהגיעו אל תכלית המדרגה האחרונה שהיא ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו. וכלן הן מ"ו מעלות. וחשבון זה אל תאמר שהיה במקרה כלל. כי החשבון ומספר זה נמצא שהיה מעוררת נשים לעזרת ישראל מ"ו מעלות. והן נגד מ"ו שיר המעלות בספר תהלים. והורה שהוא עולה חמשה עשר ימים עד תכלית מלאכה. שכל זה ראינו שהתעלות הוא מ"ו מעלות ולא יותר. והוא נגד יום י"ה שעולה חמשה עשר המספר. וזה כי בשם י"ה ברא בו שני עולמים העולם הזה והעולם הבא. שנאמר כי כיה ה' צור עולמים. ומאחר שבשם הקדוש הזה ברא שני עולמים תוכל לדעת כי המעלות מגיעות עד מ"ו ולא יותר. כי בכח השם הזה ברא הכל לפיכך עליו העולם עד חמשה עשר. ולכך כל עליו והתעלות הוא עד חמשה עשר. כי כל עליו דומה לעליו העולם. ולכך גם כאן היו מ"ו מעלות שהעלה הקב"ה אותם עד המעלה המ"ו שהיא ובנה לנו בית המקדש. שהיו המקדש קודש בורא במעלה הנברלת. נמצא שהעלה

הגדה של פסח

עַל אַחַת בָּמָה וּבָמָה מִזְבֵּחַ כְּפֹלֶה וּמִכְפֹּלֶת לְמָקוֹם עָלֵינוּ. שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם.
וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים. וְעָשָׂה בָּאלֹהֵיהֶם. וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. וְנָתַן לָנוּ אֶת
מִצְוָתָם. וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם. וְהָעִבְרָנוּ בְּתוֹכוֹ בַּחֲרָבָה. וְשָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ.
וּסְפַק צָרֵינוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהֵאכִילָנוּ אֶת הַזֶּמֶן וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשִּׁבְתָּה.
וְקָרַנּוּ לִפְנֵי הַר סִינִי. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתִּיָּדָה וְהַכְּנִיסָנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה
לָנוּ אֶת בֵּית הַתְּפִלָּה. לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

[עד כאן אמרים בשבת הגדול]

דָּבָן נִמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח
לֹא יֵצֵא יָדֵי חֻבָּתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן.

פֶּסַח. מִצָּה. וּמִזְרֹר:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שִׁבִּית הַמִּקְדָּשׁ קָיָם עַל שׁוֹם מָה.

דברי נגידים

מאומה יחידה למי שהוא אחד: ולכך היה כל עבודת קרבן הזה בענין אחדות. כי היה מצוה לאכול אותו על כרעיו ועל קרבו. שאין ראוי שיהיה הקרבן הזה מחולק. כי הקרבן שהוא מחולק אינו אחד. וכן בבית אחד יאכל. כל הענין הזה שאסור לחלק הקרבן לשתי חבורות או שאסור לאכול אותו בשני מקומות. דפלוגתא דתנאי היא במסכת פסחים, כל הדבר הזה הוא כדי שיהא מעשה הקרבן ואכילתו בענין האחדות. וכן שה תמים בן שנה. מפני כי בן שנה הוא אחד בשנים, ואם היה ב' שנים היה יוצא מן האחדות. ודוקא שה ולא עגל כי שה לדקות נחשב אחד לגמרי. ואמרו ז"ל שה פזורה ישראל, למה נמשלו ישראל לשה מה שה אם הוא לוקה באחד מאבריו כולו מרגיש. אף ישראל אחד חוטא וכולם מרגישים. שהרי עכן היה אחד וחטא וכל ישראל היו מרגישים. וכיארור הדבר הזה כי השה לרקות טבעו אינו בעל חומר גם ועב. כי דבר שהוא חמרי כמו השור והחמור או הדבר שהוא דומה לו יש בו ענין חמרי. והחומר אין בו ענין האחדות. אבל השה טבעו דק ויש לו מזג דק ואינו חמרי. ולכך אם נלקה באחד מאבריו כולו מרגיש. וכך ישראל בעבור שיששראל הם רחוקים ממדרגת החומר, ומדרגתם היא מדרגה רוחנית אלהית. לפיכך אחד חוטא וכולם לוקים. ומצותו בזכר ולא בנקבה כי האחדות הוא מן הצורה והתחלקות הוא מן החומר, ומפני שהזכר יותר נחשב צורה מן החומר לכך הפסח אינו בא רק מן הזכרים

קריעת ים סוף והעבירנו בתוכו כהדבה ושקע צרינו בתוכו וספק צרכנו במדבר והאכילנו את' המן, אמנם חמש אחרונות כולן מדברות במצות אלהיות. והיו הנצואות על דביקתם לגמרי בו יתברך שאין אחריהן עוד מעלה. כי לפני הר סיני ונתן לנו את התורה והכניסנו לארץ ישראל ובנה לנו בית המקדש. כל חמש האחרונות מדברות במצות קדושות אלהיות שעל ידן אנו דבקים בו לגמרי. והתחלת חמש האחרונות הוא השבת. שאין ספק שהשבת במה שהוא אות ברית בין הש"י ובין ישראל הוא התחלת החבור והדבוק בו יתברך. ובית המקדש באחרונה שהיתה שכינתו בתוכם והיו החבור לגמרי, והבן הדברים האלו.

פֶּסַח שהיו אבותינו אוכלים וכו' על שום שפסח וכו'. הנה צוה הש"י מצות הפסח כי מאחר שלא היו ישראל אפשר להיות נצולים מן מכת בכורות כי אם ע"י שהם נחשבים עמו וחלקו של הקב"ה. צוה להם להקריב קרבן. כי באיזה ענין הם שלו ומה הם צריכים לו. כי אם להקריב לפניו לעבוד לו ובעבודה הם שלו. ולכך לא הגיע להם מכת בכורות כלל, ומפני כך נקרא הקרבן הזה פסח כתרומתו חיים שהוא לשון רחמנות. וכיארור ענין זה שכיון שהם חלקו של הקב"ה הוא מרחם וחס על אשר לו שלא יאבד, ומפני שהש"ת לקח ובוחר בישראל בפרט מכל האומות להיותם שלו. מורה בזה שהוא יחיד שכיון שהוא יחיד בוחר באימה יחידית, וזאת העבודה היא עבודה

הגדה של פסח

על שום שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים. שנאמר
ונאמרתם זבח פסח הוא ליי אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים
בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויאמר ה' העם וישתחוו :

[ישול הפרוסה בידו ויאמר]

מצה זו שאנו אוכלין על שום מה. על שום שלא הספיק בצקם
של אבותינו להחמין עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים
הקדוש ברוך הוא ונאלם. שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו
ממצרים ענות מצות פי לא חמין פי גורשו ממצרים ולא יכלו
להתמהמה וגם צדה לא עשו להם :

דברי נגידים

אותם מצרים היתה בחזק יד כמו שכתוב
בכל מקום אצל יציאת מצרים חזק הפעולה.
כי בחזק יד הוציאנו ה' מצרים. וכל דבר
שהוא פועל בחזק יד פועל במהירות כח
שהוא למעלה מן הזמן. ולפיכך כתיב וכוז
את היום הזה אשר יצאתם מצרים כי
בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמין.
פירוש כי החמין נעשה בעכוב זמן והנאולה
נעשה בלי זמן מפני שהוציא אותם בחזק יד
ולכך לא יאכל חמין כליל הוציאה רק מצה.
כדי שיקנו ישראל מעלה זאת שיפדה ה' אותם
בחזק יד. וכן צוה להם לאכול הפסח בחפז
שהוא מהירות. והכל כדי להתרבה במדה
שכמנה החזק יד להוציא אותם במהירות
בזה הכח עומד למעלה מן הזמן. וזהו שאנו
אומרים מצה זו שאנו אוכלים על שום שלא
הספיק זכו. פי' כיון שלא הספיק בצקם של
אבותינו להחמין אם כן נראה כי בחזק יד
הוציאנו ה' במהירות בלי זמן. ולפיכך יש
לנו לאכול מצה שנעשית במהירות. ופירוש
זה פשוט מאד. והנה לכל הפירושים המצה
היא חירות גמור והמרור בידאי מורה על
השעבוד. ולכך יש לומר עוד מעט כמה
שצוה לנו לאכל הפסח על הצות ומרורים.
כי הפסח הוא מורה על מדרגה שאנו עם
אחד אל השם יתברך שהוא אל אחד כמו
שהבאר למעלה. וזן מדרגה עליונה הזאת
נמשך לנו המצה ונמשך לנו המרור. שהיא
החרות והשעבוד. כי לפי ערך מדרגת
המעלה כי ערך דקדוק מרת הרין כמ"ש
ומבינו נשערה מאד. ולכך המצה והמרור
מן התורה עם הפסח דוקא. אבל כאשר אין
פסח אף כי המצה היא החירות ומי שיש לו
החירות יש לו שעבוד ג"כ. מ"מ אין נמשך

וכן אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי
אם צלי אש. כי הבשול במים או בשאר משקין
חלקיו מתפרדין ע"י הבשול. אבל צלי אש
מכח האש אדרבה נעשה הבשר אחד כי
האש מוציא הרוטב ונעשה הבשר קשה
ואחד. וכן אמר ממנו זה לאכול אותו נא
אלא כאשר הוא צלי אש שהבשר מתקשה
מכח האש. וכן ועצם לא תשכרו בו. שאם
היה שובר העצם בפסח היה זה חילוק
ופירוד דבר שאין צריך לאכילה. כי אע"ג
שהוא אוכל הבשר שהוא ראוי לאכילה. אין
זה חילוק ופירוד מפני שהוא עומד לאכילה.
אבל שבירת עצמות אין זה לאכילה ונקרא
שבירה ופירוד ודבר זה לא יתכן בפסח.
ומה שאמרה תורה לאכול הפסח על מצות
ומרורים הוא להוציא מלבן של אפיקורסים
האומרים כי מן האהר לא יבא רבוי. רק
מכח אחד יבא דבר אחד בלבד. ולפיכך
כאשר יראו הרבוי בעולם יאמרו שההתחלות
הן יותר מאחד. ולכך אמרה תורה כי הקרבן
הזה שהוא לאל אחד יתברך ויתעלה יהיה
קרבן נאכל על מצות ומרורים. כי המצה
מידה על החירות והמרור הוא מורה על
השעבוד. כי מאתו שהוא אחד יבא החירות
וגם הפכו שהוא השעבוד. שהוא המוחץ
והוא הרופא. כי אדרבה מפני שהוא אחד
הוא הכל שהרי אין זולתו ולפיכך מאתי
באו ההפכים. כי ראוי שיהיה ממנו הכל.
כי ההפכים הם הכל ואין חוץ מהם. והבן
זה מאד כי הם דברים עמוקים :

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה וכו'.
יובן ע"פ מה שבארנו למעלה בפירוש
הא לחמא עניא שמצה מורה על החירות.
ובדרך הזה יש לפרש עוד כי הנאולה להוציא

הגדה של פסח

[יסול המרור בידו ויאמר]

מְרֹרֶז זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם שְׁמֵרְרוּ הַמִּצְוִים אֶת
חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בַּמִּצְוִים. שְׁנֵאמַר וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבוּדָה קָשָׁה
בְּהִימָר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עֲבוּדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבוּדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ
בָּהֶם בַּפֶּרֶךְ :

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיִּיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם. שְׁנֵאמַר
וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם :
לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּאֵל תִּקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִמִּצְרַיִם אֲלֵא אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל עָמָהֶם.
שְׁנֵאמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לְאֲבוֹתֵינוּ :

[תחכה המצות ותגביה הכוס באמריך לפיכך. כי זה הכוס נקרא כוס התצלה שהוא נגד והצלתי. ותכוין
ליתן תורה להקב"ה על שהציל אותנו מחמשת דברים הרעים האלו שהם עבדות. גזל. אכילת אפלה. שעבוד]
לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים לְהוֹדוֹת לַהֲלֵל לְשַׁבַּח לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדָּר
לְבָרֵךְ לְעֲלֶה וּלְקַלֵּם לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל

דברי נגידים

זֶה מִזֶּה וְכָל אֶחָד דָּבָר בְּפָנֵי עַצְמוֹ. וְלִכְךָ אִף שָׁמַּם
בּוֹמֵן הוּא הַמַּצָּה כֵּן הַתּוֹרָה. הַמִּרְרוֹר אֵינוֹ אֵלָּא
דְּרַכְנֵן בּוֹמַה"ו. שְׁהָרִי אֵין לוֹ מִצִּיאוֹת כַּעֲצָמוֹ
רַק שְׁהוּא מַפֵּל עִם הַפֶּסַח. וְדִבְרִים אֵלוֹ
אִמְתִּים וְזִכְרוּרִים מֵאֵד :
בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיִּיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ.
פִּי' שְׂכַל אֲדָם חַיִּיב שִׁירָא עַצְמוֹ כְּאִלוֹ
הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם. וַיֵּשׁ לוֹ לְשַׁבַּח לְפָאֵר
וְלִרוֹמֵם לַהֲקַב"ה עַל זֶה כְּמוֹ שְׁמַסִּים לְפִיכָךְ
אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים לְהוֹדוֹת לַהֲלֵל וְגו'. וְלִכְךָ
מִיֵּהִי קָרָא בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי וְלֹא כְּתִיב
לָנוּ כְּאִלוֹ הוּא הִיָּה הַיּוֹצֵא. אֲבָל לִקְסֵן אִמֵּר
לֹא אֶת. אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבָּד גָּאֵל וכו'. ר"ל כִּי
הַיִּשׁוּת הוּא שְׁהוֹצִיא הָאֲבוֹת וְהַבְנִים יַחַד
וּפְרִיֵשׁ דָּבָר זֶה שְׁהַקְב"ה גָּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל
בְּכָללוֹת שְׁלֵהֶם. כִּי כְּאִשְׁרֵי גָאֵל הַקְב"ה אֶת
יִשְׂרָאֵל הִיָּה הַגְּאוּלָּה לְשֵׁם כָּלל יִשְׂרָאֵל
שְׁלֹא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל כְּרִשּׁוֹת מִצְרַיִם. וְלִפִּיכָךְ
הִיָּה הַגְּאוּלָּה לְבָנִים כְּמוֹ לְאֲבוֹת. שְׁאֵלוֹ הִיָּה
רוֹצֵה הַקְב"ה שִׁיְהִי גְּנָאִלִים הַדּוֹר שִׁיִּצְאוּ
מִמִּצְרַיִם וְאֵלֵיהֶם בְּלִבָּד הַבֵּישׁ. אוֹ לֹא הִיָּה
הַגְּאוּלָּה רַק אֵל אוֹתוֹ הַדּוֹר בְּלִבָּד. אֲבָל
הַקְב"ה הִיָּה רוֹצֵה לְגָאֹל אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָלל
וְלִפִּיכָךְ אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל עָמָהֶם :
לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים וכו'. הַגִּירָסָא שְׂמַצְאֵתִי
בְּסִדְרֵי אֲשַׁכְנו הַנִּכְוֵנָה אֵלֵינוּ מֵאֵד הִיָּה
לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים לְהוֹדוֹת לַהֲלֵל לְשַׁבַּח
לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדָּר לְבָרֵךְ וְלַעֲלֶה וּלְקַלֵּם לְמִי

הגדה של פסח

הַנְּסִים הָאֵלֶּיךָ. הוֹצִיאֵנוּ מֵעֲבָדוֹת לַחֲרוֹת. מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה. מֵאֵפֶל לְיוֹם טוֹב. [מֵאֵפֶל לְאֹרֶה] וּמִשְׁעָבוֹד לְגִאֲלָה. וְנֹאמַר לְפָנֶיךָ הַלְלוּיָהּ :

דברי נגידים

בפעל. וזהו שאמרו ר"ל שבאשר היו ישראל במצרים היו נחשבים כעובד במעי בהמה. ובאשר יצאו נחשבו כעובד הנולד. וע"ז יאמר שיצאו מאפלה לאורה. ר"ל שלא היה להם מציאות בפעל וזהו האפלה. ואחר כך יצאו לאורה להיות להם מציאות בפעל לפי שנתהוו לעם להשם ית'. אבל סדר הגדה כמו שמצאתי בנוסחות לא זכר רק ארבע אשר אמרנו ושניהם אמת ואין בהם קשיא :

חייהם בעבודה קשה וגו'. ומשעבוד לנאולה הוא הרביעי והוא כמו כל מלך המשעבד בעמו. ואף מזה הוציא אותם שלא יהיו משועבדים כלל. אמנם בערבי פסחים במשנה הנירסא היא מאפלה לאורה משעבוד לנאולה הוסיף עוד אחד על אל"ד ד' דברים. והכוונה בזה לרבותינו ז"ל כי כאשר היו במצרים תחת רשות אחר היו דומים כמי שהוא עומד באפלה ויש הפסק בינו ובין השמש. כך כאשר היו במצרים היו כאלו לא היו נמצאים

למודים

דין ברכת ההלל

כאן החזקת טובה בלב כי לבו בל עמו. אבל רבנן קבעו שיקרא הלל בפה כמו שאנו מצרכין על מקרא ההלל ח"ע"ג שאינו מבין מה שאומר כי קריאת הלל הוא חיוב של מלוא. ועוד ח"ע"ג שאנו חומרים לפיכך אנו חייבים היינו להלל להקד"ה על הכס. ואין החיוב בליל זה דוקא רק כל זמן שגרה. אבל רבנן תקנו ההלל בליל הילולא. לכך יש לצרף על חמירת ההלל שתקנו חכמים. וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל וכן הוא המנהג. וכדאי הוא לסמוך על דבריו. ומכל שכן שהסוגיא של הירושלמי דברכות מסייעו כמו שהביא הר"ן ז"ל. ח"ע"ג שהר"ן ז"ל דחה הריאש של הירושלמי אין הדברים צריכים ואין כלל מקום להחריך. וזה שאמר למה אין מצרכין על ההלל שהרי מלוא לספר ביציאת מצרים והיה לנו לצרף על המלוא הזאת. וגרסה כיון דעיקר הדבר הוא מחשבת הלל דלריך להבין מה שאומר ואל"כ לא היו מידו. וכיון שהעיקר הוא בלב לא שייך ברכה אלא במלוא שיעקר שלה היא במעשה. ומצרכין אשר קדשנו על המעשה הוא העיקרי ולפיכך אין מצרכין על ההלל. ובתלמוד תורה חנו מצרכין לעסוק בדברי תורה כיון שכל עסק שיש בו בת"ת הוא מלוא ח"ע"ג שאינו מבין מה שאומר רק שגורם בפה בלבד הוי נמי מלוא. ולכן הברכה לעסוק בדברי תורה. וכן חנו מצרכין על מקרא מגילה ולקרא את ההלל שהקריאה הוא עיקר בין שיבין או שלא יבין שכן תקנו חכמים לקרא את ההלל ולקרא את המגילה ואפילו אינו מבין ולפיכך יש בזה ברכה. והרשב"א ז"ל מירץ דכיון שאין שיעור לדבר שאפי' אמר דבר אחד מספור יציאת מצרים כפי כך לא תקנו ברכה על זה. ואין זה דבר מספיק דמה צריך שיואל בספור אחד וכי בשביל כך לא יברך. אלא כמו שאמרנו דלא סגי ח"כ מבין הדברים אשר יספר :

לשון

הלל

זה נחלק לשנים. קודם הסעודה ואחר הסעודה. והטעם כדי שיהיה נאמר ההלל על פסח והמלוא ויהיה ההלל כולל האכילה לפניה ולאחריה וזהו ניכר שנאמר ההלל על פסח. ואילו היה נאמר לפניו או לאחריו הכל לא היה נראה שההלל הוא על הפסח. ועכשיו לנו אכילת מלוא במקום פסח ולפיכך יש לחלק ההלל קודם הסעודה ואחר הסעודה. וכיון שכן ראוי לעשות אין האכילה הפסק ולפיכך יש לנו לצרף בתחלת ההלל כי הסעודה אינה הפסק כיון שכן היא המלוא שיהיה ההלל נאמר על הפסח ומלוא. אין כאן הפסק כלל. דלא גרע מן צביל למורא דלא הוי הפסק כיון דלריך להאכיל לבהמתו קודם שאכל. ולפיכך נראה לצרף בתחלה. וכן הוא המנהג והוא נכון. דכיון דתקנו רבנן להפסיק בסעודה הזו רבנן דלא הוי הסעודה הפסק וא"כ למה לא יברך עליו בתחלה. ועוד שכל מלוא שהתחיל בה אין השיחה הפסק כמו שכתב הטור ח"ה"ה ופ"ג לא שאל. והר"ן האריך בזה בפרק ערבי פסחים עיין שם. ורצו האר"ן אמר שאין לצרף על ההלל צביל פסחים שאינו מלוא כיון שאמר לפיכך אנו חייבים להודות להלל לשבח וכו'. שפירשו הוא שהאנו חייבים מעצמנו להלל לשבח לאחר. כיון שהוא כאלו אנו יאנו ממלוא. וכמו שהם קראו הלל בשביל הכס בלבד כך יש עלינו ליתן שבח והלול להקד"ה. אבל אין זה ראיה דח"ע"ג שאנו חייבים מעצמנו. גם כן אנו מלוא על פ"ה. שאם לא נלמדינו על זה ח"ע"ג שאנו מחויבים מזה סדרת הלל לא היה השכר כל כך גדול כמו עתה שאנו חייבים להלל. ועוד שחיוב ההלל הוא שאמר רב האי גאון אינו אלא בלב להיות מחזיק טובה למי שעשה לנו נסים ונפלאות. ומלוא לפ"ז דמי שאינו מבין מה שאמר אינו לריך לומר ההלל שהרי אינו מבין ההלל. ואין

הגדה של פסח

יְבֹרַךְ אֱתֵהוּ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַצִּוֵּנוּ לִקְרֹא אֶת הַהֶלֶל:
הַלְלוּהָ הַלְלוּ עַבְדִּי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מִעַתָּה
וְעַד עוֹלָם: מִמְּזֹרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבֹאוֹ מְהֵלֵל שֵׁם יְיָ: רָם עַל
כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כִּי אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיהַי לְשָׁבֶת:
הַמְּשַׁפִּילִי לְרֹאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מַעְפָּר דָּל מֵאֲשָׁפוֹת יָרִים
אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם גְּדִיבִים עִם גְּדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֶקְרֶת הַבַּיִת
אִם הַבָּנִים שְׂמִיחָה הַלְלוּהָ *

דברי נגידים

כבודו. פירשו שלא האמר מאחר שכבודו
למטה. מצד השפלות שיש בתחנונים הנה
כבודו ח' אינו שלם, לכך אמר על השמים
כבודו. שאין מצטרף כבודו אל התחנונים.
מ' כה' אלהינו המגביהי לשבת וכו'. הסיף
חמשה יודין המגביהי המשפילי מקימי
להושיבי מושיבי. ונראה כי מפני שהי' ד'
בסוף הוא המשך המלה שצריך להמשיך
האות. וכדי לחלק בין אלו חמשה דברים
אשר בין מגביהי ובין משפילי ובין מקימי
וגין להושיבי ובין מושיבי באו חמשה יודין.
כי בהמשך התיבה נעשה חלוק בנייהם
בלשון. ובא לומר כי אלו הפעולות הן
מחולקות. כי מגביהי לשבת הפך משפילי
לראות. כי מגביהי לשבת ר"ל שכל הנמצאים
הגבוהים והרמים בשמים הם תחת רשותו
והוא מגביהי לשבת עליהם ולהשיג עליהם.
ועם כל זה אינו עווב את הפחותים. והוא
משפילי לראות גם להנבירים השפלים אשר
בארץ. אחר כך יאמר כי הוא יתברך בסדר
מציאות שלהם על חלוקי הנהגות שהן הסדר
ודין ורחמים ולפיכך אמר מקימי מעפר דל
שהקב"ה מקים מעפר דל. והוא במשפט כי
למה יהיה הדל כל כך שפל עד הארץ:
ולפיכך כאשר מקים אותו הוא במשפט
ובמדת הדין, אבל דבר זה מה שהוא מאשפות
ירים

הַלְלוּהָ הַלְלוּ עַבְדִּי ה' הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'.
היה די שיאמר הַלְלוּ עַבְדִּי ה' אֶת
שֵׁם ה'. אלא שר"ל מצד שהם עבדי ה' ראוי
להם להלל. כמו העבד אשר הוא מהלל
לאדון שלו במה שמיטיב עמו. ועוד יוסיף
בהלל להלל את שֵׁם ה'. כלומר בהילול
המיוחד לשמו יתברך ולפיכך חלק אותו לשנים:
ידי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. ההחיל
אחר כך לספר שבח הקב"ה ככל שלש
עולמות (**). יהי שם ה' מבורך מעתה ועד
עולם. הוא עולם העליון כי לכך כהב מעתה
ועד עולם. כלומר עד עולם שהוא עולם
הבא. וראוי להבין לשון יהי שהוא לשון
עהיד והוא רמז על עולם הבא. ואח"כ נגד
עולם השני אמר ממזרח שמש עד מבווא
מהלל שם ה'. כי מצד התנועה הזאת שהיא
התנועה ממזרח עד מערב מורה על המניע
בכחו הנותן התנועה למתנועע. לפיכך
ממזרח שמש עד מבווא מהולל שם ה'.
כי אחר שיש כאן מתנועע אין מהנועע בלא
מניע. ומצד זה הוא מהולל בעולם השני.
השלישי וזכר הלול שלו במה שהוא רם על
כל גוים. שאע"פ שהם אומות מחולקות הוא
יתברך רם על כלם והכל הוא עושה בהם
כרצונו. הנה זכר באלו שלשה עולמות כל
שבח ושבח לפי הראוי לו. על השמים

הגדה של פסח

**בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעֹז: הִיְתָה יְהוּדָה לְקֶדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל
מִמְּשָׁלוֹתָיו: הֵימָּה רָאָה וַיֵּנֶם הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּב לְאַחֲזֹר: הַתְּהִימִם רָסְדוּ כְּאֵילִים
וַנִּבְעֹת כִּבְנֵי צֶאֱן: מִהַ לָּךְ הֵימָּה כִּי תִצּוֹם הַיַּרְדֵּן תִּסַּב לְאַחֲזֹר: הַתְּהִימִם תִּרְקְדוּ**

דברי נגידים

בא להם העניו של מצרים. כי הצורות
נוכרות זו על זו ומתנגדות זו לזו. ולכך
נאמר לאברהם בברית בין הבתרים ידוע
תדע כי גר יהיה דרך וגו' ועבדום וענו
אותם. הזכיר שני דברים עבודה ועניו.
עבודה מצד ענין החומר ועניו מצד ענין
הצורה שהיו מצרים גוברים עליהם. וכנגד
אלו שני דברים אמר הכתוב בצאת ישראל
ממצרים בית יעקב מעם לוועו שיצאו ישראל
ממצרים בשני חלקיהם בשם יעקב ובשם
ישראל: ובאשר יצאו ממצרים או נעשה
ישראל להקב"ה לעם. למען היות יהודה
שהוא ראש וגו' לישראל לקדשו. כי מאחר
שהוכרח שבט יהודה למלכים הנה הוא
לקדשו למשוח ממנו מלכים בשמן קדש.
והקדושה הזאת מורה על קדושה אלהית.
ואמר לשון נקבה היתה יהודה. ר"ל שהיתה
יהודה לשבט יתברך כאשר שהיא מקודשת
לבעלה כך היתה יהודה מקודשת לשמו.
שקדושתו של יהודה שמקבל הקדושה מן
השם כמו הנקבה שמקבלת הקדושה מן הבעל.
ישראל ממשלותיו. שממשלתו של הקב"ה
על ישראל. כי נקרא אלהי ישראל בפרט.
ומאחר שהיתה היציאה הזאת בדרך שני
מן מנהגו של עולם. וכל הדברים הנעשים
שלא במנהגו של עולם הם יותר במדרגה
ובמעלה מן הדברים אשר נעשו במנהגו של
עולם. לכן נזכרים כל אלו הדברים כפולים.
להורות מדרגה על מדרגה שהיתה היציאה
למעלה במדרגה מן מנהגו של עולם.
והבן זה:

וְכֵּן שאמר הים ראה ויננס הירדן יסוב
לאחור אע"פ שלא היו ישראל אצל
הירדן. פירשו ר"ל כיון שלקה בברתה שהוא
הים שפחתה לקה עמה. ודבר זה נתבאר
למעלה אצל ויבקעו הים. ויבקע הים לא
נאמר אלא ויבקעו הים. וזה שאמר הים
ראה ויננס הירדן יסוב לאחור. ומה שזכר
ההרים רקו כאילים נבעית כבני צאן יותר
ממה שזכר שאר הנמצאים. בא לומר שלא
היתה היציאה בענין טבעי רק הכל יוצא מן
הטבע. והיה פועל הקב"ה נסים ונפלאות
אם באילו הנמצאים הרחוקים מן קדושתו
יתברך כמו הים והירדן שנוטים לצנן החומר
והם רחוקים מן הצורה. הים מצד שהמים

מים אביון להשיגי עם נדיבים. הוא על
צד החסר. כי מצד הדין די לו שאינו אביון
והוא כמו שאר בני אדם. אבל מה שהוא
משיב אותו בין נדיבים והו חסד נמור.
ולפיכך המשך הו"ד מורה שיש חילוק
ביניהם זה מצד הדין והו מצד החסד. אמנם
גד הג' שהוא הרחמים אחר משיב עקרת
הבית אם הבנים שמחה. והו אינו חסד ואינו
דין. כי אינו חסד שהרי כל אשה נבראת להיות
לה בנים כסבע. ואינו דין כי זו שאין לה בנים
אין זה שפלות רק שאין לה הברכה מה שהיא
לשאר נשים. והנהגה הזאת כלולה קצת
מסדת הדין קצת מסדת החסד והוא הרחמים.
וכאשר שיש מדות הקב"ה מנהיג עולמו
דכתיב אני ה' עושה חסד משפט וצדקה
בארץ. לכן עושה חילוק ביניהם בהמשך
היורדן לרמוז שיש חמשה חלוקי דברים שבהם
ישלם ההנהגה האחד שהוא המנהיג לשבת
שיושב בגבהי מרומים להנהיג כל הנמצאים
העליונים. השני כי אינו עוזב את הפחותים
והשפלים והו המשפילי לראות. ואת כל
רואה כל אשר בשמים ובארץ. ואחר כך זכר
שלוש מדות שבהן הקב"ה מנהיג עולמו והוא
החסד והדין והרחמים כמו שהתבאר. וחותם
הללויה כדי לסיים בהלל. הלל בתחלה והלל
כמה מורה לך שאין בכל מעשיו רק הלל:
**בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְעֹז: הִיְתָה יְהוּדָה לְקֶדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל
מִמְּשָׁלוֹתָיו: הֵימָּה רָאָה וַיֵּנֶם הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּב לְאַחֲזֹר: הַתְּהִימִם רָסְדוּ כְּאֵילִים
וַנִּבְעֹת כִּבְנֵי צֶאֱן: מִהַ לָּךְ הֵימָּה כִּי תִצּוֹם הַיַּרְדֵּן תִּסַּב לְאַחֲזֹר: הַתְּהִימִם תִּרְקְדוּ**

הגדה של פסח

בְּאֵלִים נִבְעוֹת כִּכְנִי צֶאן: מִלְפָּנֵי אֲדֹנָי חוּלִי אֶרֶץ מִלְפָּנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: הַהִפְכִי
הַצֹּר אֲנִי מִיָּם חֲלָמִישׁ לְמַעֲנֵנוּ מִיָּם:

[צריך להגביה חכום ולומר ברכה זו על הכוס]

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ
מִמִּצְרַיִם. וְהִנֵּינֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה לֶאֱכֹל בּוֹ מִצֵּה וּמְרוֹר. כֵּן יְיָ
אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִנִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרֵים הַבָּאִים
לְקִרְאָתָנוּ לְשָׁלוֹם. שְׂמֵחִים בְּבִגְנֵן עֵרֶךְ וְשִׁשִּׁים בַּעֲבוּדָתָהּ. וְנֹאכֵל
שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפִּסְחִים [כמוצאי שבת אומרים מן הפסחים ומן
הזבחים] אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחַ לְרִצּוֹן. וְנוֹדֶה לָךְ שִׁיר הַדָּשׁ
עַל גְּאֻלָּתָנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גֹּאֲלֵי יִשְׂרָאֵל:

הִנְנִי מוֹכֵן וּמוֹשֵׁן לְקִיּוֹם מִצֵּת בּוֹ: הוּא פִּנְגֵד בְּשׁוֹרֵת הַיְשׁוּעָה שְׂאֵמֶר
הַקִּבְ"ה לְיִשְׂרָאֵל וְיִשְׁמְרֵם: זִכְרָם מִעֲבוּדָתָם:

[שורת ב' ו' ברכה*]

דב

בא על שני הטבע נמים שעשה בעולם.
וכבר אמרנו כי כל גם נעשה למעלה מן
הטבע והוא במדרגה שניה לכך נכפלו
הדברים. ומה שהוסיף וי"ו על למענו מים
שהיה לו לומר למעין מים ובא הו"ו להמשיך
הדבר להפסיק. וכך פירושו כי הוא יתברך
ההופך חלמיש למעין. לא שרצונו בזה
לעשות מעין להשקות הארמה. רק שמפני
קדושתו ורוסמותו הכל נטם ונעשה למים.
וכמו שאמרנו כי כל הנמצאים נעשים לפניו
לאפס. והבן הדברים:

אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים. פי'
ברכה זו הוא ליתן ברכה והודאה על ב'
מיני הגאולות שגאל אותנו ואת אבותינו ממצרים
כנוכר לעיל בביאור בכל דור ודור חייב אדם
לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים. כי
מגאולה שהיתה או לאבותינו כמצרים נהמשך
המיד גאולה לזרעם אחריהם בכל דור ודור.
וכיון שרוצה להזכיר זאת שעי" גאולת מצרים
יגאל הש"י אותנו לעתיד גם כן. אומר בשביל
זה שכמו שהנניענו אל הלילה הזה שבו גאלנו
וויכה אותנו לעבוד עבודה לאכול בו מצה
ומרור שצונו בשביל הגאולה. כן בוכה זה
יומשך לנו ישועה טכח גאולה מצרים שנוכה
לקיים מצות רגלים אחרים הכאים לקראתנו.
כלומר אשר יהיו בשביל הגאולה העתידה
לבא במהרה בימינו אמן:

גרסינן

הם בלתי צורה. כי המים אין להם שלימות.
ובן ההרים בעלי חומר גם אין להם יחוס אל
הש"י בעבור קדושתו של הקב"ה שהוא נבדל
מן החמרי. ומה שאמר מלפני אדון חולי
ארץ מלפני אלוה יעקב. פי' מלפני האדון
הבורא ית' תחיל הארץ. כי מאחר שהוא
אדון אין משותף יחד האדון עם זה שהוא
אדון לו. ולפיכך הארץ אין עמידה לה עם
מדרגת האדון שלה. ואמר עוד מלפני אלוה
יעקב שהוא קדוש נבדל מן החומרי. כמו
שאמר והקרישו את קדוש יעקב. ולפיכך
הזכיר אלהי יעקב לפי שנקרא אלוה יעקב
על שם הקדושה. והבן זה מאד:

ההופכי הצור אנם מים חלמיש למענו
מים. כלומר מפני קדושתו הופך
הצור החזק אל אנם לעשות ממנו אנם מים.
שהוא דבר נטם כמו המים. וכל זה מפני
שלא יוכלו הנמצאים לעמוד מפניו והצורים
החזקים נהפכו מפניו למים. כי כאשר יאמר
על דבר שיהפך חזקו והקפו ללא דבר.
נאמר. ויהי למים. כדכתיב ויטם לבב העם
ויהי למים. ובשביל זה היה הים בורח
וההרים רקדו כאילים שלא יכלו לעמוד מפני
קדושתו. ושני היודי"ן הנוספות חולי
ההופכי באו לחלק בין פעולה לפעולה. כי
חלוק יש בין אשר מחולל את הארץ ובין
אשר ההופך הצור לאנם מים. וכל הדברים
הנזכרים במזמור זה הם כפל כי מזמור זו

הגדה של פסח

רחצה [נוטלין לידים כדין לסעודה וגם מברכין ברכת על נטילת ידים . כראמרינן שם בנמרא דכיון דבעי למימר אגדתא והלילא אסח דעתיה ונגע . וע"כ אין יוצאים בנטילה ראשונה שלצורך טבול תירוקת . דדוקא לענין ברכה לא חשיבא אגדתא והלילא היסח הדעת אבל לענין חשש נגיעה שפיר חשיבא היסח הר"י דשאני חשש נגיעה במקום שצריך נטילה מחשש הפסק]
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים :

מוציא [יגביה המצות כסדר שהניחן הפרוסה בין שתי השלימות ויברך ברכת הטוציא]
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ :

מצה [יניח מצה השלישית להשמש מידו וישרך על הפרוסה עם העליונה ברכת על אכילת מצה]
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה :
[יבצע כית אחד מן השלימה שבירו ועוד כית מן הפרוסה ויאכל ב' הכותיים ביחד בהסיכה]

לשון דיני ברכת המצות ומספרן ואכילתן למודיים

זה לא יתכן דאם יאכל משלימה תחילה כדי בלחות אכילה יאל ידו מלא ח"י שלח היתה לחם עוני וח"כ חין ויולא חו צמה דבעין לחם עוני דהיינו פרוסה שהרי כבר יאל ידו מלא מן השלימה . ועיקר מלות לחם עוני הוי בכוז מלא שולא צו . ואין לומר דחובל משתיין כהחד דהא קו"ל דכל מודי דליחא בזה אחר זה גם צבת אחת חינו . וכיון שאם אוכל מן השלימה ואח"כ מן הפרוסה חינו מקיים מלות לחם עוני . ח"כ כשיאכלם צב"ח כמו חינו מקיים מלות זה ומה שגלפסע"ד חומתי לדיוח . אכל מ"מ במקומות שנתפסע המנהג כפסק העור לברך על שחיט ולחלול מבתיין חין רחוי לשטות המנהג משום שיש לפרש דהא דקאמר בגמרא שמניח פרוסה ברוך השלימה וצונו . פי' צונו מאיזה שיראה או משתיין או מאחת מהן . דהא חינו מפורש מאיזה יצא אלא דקאמר סתמא וצונו וע"כ יש לפרש פירושו מאיזו שיראה :

ולענין מספר המלות שצריך להניח לצורך הסדר רב אלפס פסק דדי לו צב" מלות . ואחר היתן ישאר לפניו פרוסה ושלמה . דח"צ דבשאר ימים טובים בעין לחם משנה שהרי קעם הלחם משנה הוא מפני תוספת עומר שמלאו ביום הששי ומסתמא צו"ס כמו הוי אותו תוספת שהרי לא היה יורד מן צו"ס דלחיתא במירילחא . מ"מ כפסח אחרא מלות לחם עוני וגרעא פלגא וסגו בפרוסה ושלמה . והר"ש הקשה ע"ז דמ"ס פסח משאר יו"ט . ופסק דבעין לחם משנה כמו בשאר יו"ט ולריך צ' שלימות מלבד הפרוסה של לחם עוני . ואינו נוהגין כדברי הר"ש ולוקחים ג' מלות כדי שצעת ברכת המוציא יהיה מונח צ' שלימות משום לחם משנה . ומזה הכ' השלמה מניחים לעשות ממנה מלות הכריכה זכר למקדש כהלל : **בלע** מלה ולא לעסה יאל דאכילה קריא . בלע פרוז לא יאל דבעין קעם מריחות וליכא . אכלו

גרסינן בכילד מברכין אחר רב הכל מודים בפסח שמניח פרוסה ברוך השלימה וצונו . מאי קעמא לחם עוני אחר רחמנא . ח"י אלא בשבת חייב לבצוע על שתי ככרות . ע"כ . הרי לפי סוגיא דמשעתא דיש ליקח הפרוסה המונחת בין השלימות ולברך עליה צ' ברכות המוציא ועל אכילת מלה ויאכל מן הפרוסה . דלענין מה דבעין לחם משנה סגי צמה שמניח גם השלימה על הפרוסה אליבא דרב אלפס דפסק שח"ג' מלות . דודאי לא בעין לחם משנה משלימות דוקא רק משום כבוד השבת בלבד . אבל צו"ס י"ל דכחו דלענין ברכת המוציא סגי להדור ברכה כשמניח עליו השלימה ה"נ לענין לחם משנה סגי צמה שמניח שלימה עם הפרוסה . ואליבא דשיטת הר"ש שצריך ג' מלות הרי מונחות לפניו צ' שלמות מלבד הפרוסה ללאת משום הדור של לחם משנה . אבל לענין לבצוע כית ראשון ללאת צו ידו אכילת מלה משמע מהסוגיא דמשעתא אליבא דכ"ע דצונו רק מן הפרוסה כדאמרינן מה דרבו של עני בפרוסה . ולענין הדור הברכה הרי מניח שלימה עמה או צ' שלימות . וכן לענין לחם משנה . אבל יש מפרשים לברך על השלימה המוציא ועל הפרוסה אכילת מלה ולאכול משתיין יחד דוקא . ולדינא חין כדאי להשיב דח"כ למה הכל מודים שמניח הפרוסה ברוך השלימה וצונו . למה מציא הפרוסה לברכת המוציא . דבשלמא אי צונו מפרוסה משום לחם עוני ומברך עליו גם המוציא . והשלימה לא בעין רק להדור של הברכה ושל לחם משנה . שפיר דמייח הפרוסה עם השלימה לצורך הברכה . אבל אם נאמר דצונו מן השלימה ומברך עליו המוציא למה מייח הפרוסה לצורך הברכה עם השלימה דהא לחם עוני לא צריך כלל לברכת המוציא . ויכול לברך על השלימה המוציא ולאכול ממנה ואח"כ לאכול מפרוסה שלה לשם לחם עוני . ועוד דגם

הגדה של פסח

מָרֹר [יקח כוית מרור וישבל בחרוסת וינער החרוסת מעליו כדי שירגיש חמירות ויברך ויאכל בלי חסיכה]
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרֹר :

כּוּרֵךְ [יקח כוית ממצה הג' ובורך בו כוית מרור. וא"צ לטבול המרור בחרוסת ואם רוצה לטבול חרשות בידו. ויאמר בן עשה חלל. ואח"כ אוכלים יחד בחסיכה]

וְכָר לְמִקְדָּשׁ בְּהֶלֶל. בְּזֶעֱשָׂה הַלֵּל בְּזֶמַן שִׁבְתָּ הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִים הָיָה בִּנְיָן פְּסַח מִצַּת וּמָרֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד. לָקִים מִה שֶׁנֶּאֱמַר עַל מִצּוֹת וּמָרֹרִים יֵאָכְלֶהוּ :

שֶׁלַחן עוֹרֵךְ [יאכל סעודה נאה לכבוד יום טוב. ומצד הדין אינו מחויב לאכל הסעודה בחסיכה. אבל הרוצה לאכל גם הסעודה בחסיכה יש בו משום מצוה של רשות. כמו באכילת מצה בכל ימי הפסח שיש בה משום מצוה של רשות. וכן מוכח בכמה דוכתין]

לשון רמזים

אכלו לחמאין ולא זבלבד שלא ישהה בין אכילה לאכילה כדי אכילה פרס והיינו שלא תהא מתחלת האכילה עד סוף האכילה שעור שיוכל האדם לאכול ד' זיגים שזהו שיעור אכילת פרס:

דיני המרור והכוור

מדינא נראה דלריך הסיצה בכריכה. אע"ג דאיכא מרור בהדיה ומרור ל"ז

הסיצה. אין זה קשיא דהא זכר למקדש עבדינן ובמקדש כיון דכתיב על מלות ומרורים ואכלהו א"כ הפסח עיקר. ועפל לגביה המלה והמרור. שכן משמע על מלות ומרורים ואכלהו. וכיון שהפסח שהוא זכר לחירות הוא השיקר ע"כ לריך הסיצה. ואע"ג דעתה אין פסח מ"מ זכר לפסח לריך. ועוד דודאי אע"ג דמרור לא לריך הסיצה מ"מ אי צעי אכיל ליה בהסיצה. וכיון דאי צעי אכיל ליה בהסיצה. ומלה מדויקא לריכה הסיצה א"כ חייב בהסיצה בשציל המלה ואין המרור מעכב עליו כיון דמני לאכול גם המרור בהסיצה:

בשור פסק שלא יפסיק בשיתח חולין עד שיעשה הכריכה כדי שהעלה ברכת מלה ומרור ג"כ לכריכה ע"כ. אבל יש להשיב על דבריו דכיון דאין רק זכר למקדש עבדינן לא צעי ברכה כלל. וכך מוכח בערצו פסהים דקאמר והשתא דלא חתמר הלכתא לא כמר ולא כמר מבין המלה ואכיל לה ומבין המרור ואכיל ליה והדר כרך מלה ומרור ואכיל ברכה זכר למקדש. ומשמע דמותר להפסיק ואינו מבין על הכריכה דאינה רק לזכר דאי איירי בדלא הפסיק פשיטא דלא יברך. אלא ע"כ דהכי קאמר שלא יברך כלל שאינם אלא לזכר בעלמא ואין לומר דמיירי בדיעבד. דהא עיקר מלה חתמא לאשמעין ולא איירי בדיעבד רק לכתחלה. אלא ודאי כמו שאמרנו:

אמר

מצות מרור הוא שישקע כוית ממנו בחרוסת ולא ישהו כחוכו דלא לבטל מעם מירוחו. ובענין השקיעה בחרוסת יש פלוגתא בגמרא דת"ק סבר שלא היה מלה אלא משום קפא. פי' שרף החזרת שהוא קשה והחרוסת מצטלו. ור"ל בר לזוק סבר שהוא מלה. ומפרש בגמרא מאי מלה ר' לוי אמר זכר לתפוח. ור' יוחנן אמר זכר לטיט. וביאור זה דר"א סבר חרוסת מלה כי המרור בא על שמררו את חייהם בעבודה קשה ומשום שאין דבר יותר קשה מן מלאכת הטיט לכך עושין במרור זכר לטיט שהוא החרוסת. ולמ"ד זכר לתפוח היינו לתחת התפוח עוררתיו. וענינו הוא כי המרור מורה על מדת הדין והלידה תלויה במדת הדין כמ"ס ויפתח חלוקה את רחמי ומרמז בחרוסת מן התפוחים שמדת הדין גרם להם דבר קוב הוא שהיו יולדות שלא בלער:

ומצות כורך היא ללכת ידי חובת הפלוגתא דפליגי הלל ורבנן בזמן שהיה פסח נהג. דהלל סובר שיש לאכול פסח מלה ומרור כאחד דכתיב על מלות ומרורים ואכלהו. ורבנן ס"ל זה צפני עלמו חזא צפ"ע. ולא אחמר הלכתא לא כמר ולא כמר ולכך עבדינן זכר למקדש כהלל לאכול מלה ומרור כאחד אבל בתחלה אין לעשות זה שיאכל מלה ומרור ביחד. דאחא מרור דרבנן ומצטל מעם מלה דאורייתא:

מדינא נראה שצריך לטבול הכריכה של מרור בחרוסת. דודאי כיון דלהלל לא היה

הגדה של פסח

צפון [יקח האפיקומן ויחלק לכל ב"ב כוית לב"א ויאכלו בהסיבה. ובדיעבד שאכלו בלא הסיבה יצא. ואחר האפיקומן אסור לאכול שום דבר רק יברך מיד כדי שישאר טעם המצה בפיו. ואם נאבד האפיקומן יאכל כוית ממצה שמורה אחרת. וקודם אכילת האפיקומן יאמר זה] **הגני מוכן ומוזמן לקום מצות אכילת אפיקומן. וזר למצות אכילת הפסח שצונו הקדוש ברוך הוא לאכל בזמן המקדש וכוונתו ע"י יין במהרה בלמינו עד עולם סלה:**

ברך [מוזגין כוס שלישי ומברך עליו על מוזג. ויטול ידיו למים האחרונים כדון. וקודם שיברך יאמר] **הגני מוכן ומוזמן לקום מצות עשה של ברכת המזון כמו שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את יי אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך:**

ויברך אלו זה תשלחן אשר לפני יי.

לשון דיני האפיקומן וברכת המזון למורים

כוס שלישי מברך על מוזג. ויש בני אדם שקוראים לאחד מצית אחר ללצר לזימון וחוזר לביתו ושותה כוס שלו צבית שאל. ומהג עמי ארלות הוא זה. לא מביעיה היכא שחלפרק לגמרי צבית אחר לברכת המזון כיון דכבר בירך חיך וחזר לאכול צביתו ולריך נטילה וברכת המזון צבית שחלפרק לזימון דהוה מוסיף על הכוסות. ואפילו לא שתי כוס ברכת המזון סוף סוף כבר הפסיק סעודתו בברכת המזון ואם כן הסעודה הראשונה יש לה שני כוסות לפני המזון וסעודה השנייה יש לה שני כוסות לאחר המזון ודבר זה לא תקנו חכמים. אלא אפילו אם רולס להפסיק רק עד שאמר נברך שאלנו דהוה ברכת הזימון ויחזור לאכילתו הנה מכנים עלמו במחלוקת הפוסקים דחליבא הכרע פוסקים הו זה הפסק גמור כמו שהארכתי בזה בספרי גבורות ה'. ולכן אף בשאר ימות השנה אין לו לעשות כך ומכש"כ צליל זה שיש לחוש לקלקל הארבע כוסות כמו שאמרנו. וע"כ המנהג הזה חיו הגון כלל ולריך לבטל אותו:

ויראה לו שכל היכא שאמר הכ לן ובכר אפי' בחלוצה הסעודה הפסיק בזה הסעודה שלו ואסור לו לחזור ולאכול לגמרי הסעודה. דתוהי עי"ז שתי סעודות ומתעקרה תקנתא דחכמים שחקו צ' כוסות לפני הסעודה וצ' לאחר. והנה תהיה לסעודה הראשונה צ' כוסות לפני ולסעודה האחרונה צ' כוסות לאחר. ומ"מ לעיני האפיקומן כ"ל שיטול ידיו ויברך המוליד לחם מן הארץ ויאכל כוית האפיקומן ואם

אחר הסעודה ויאכל כוית ממנה השמורה ונקרא אפיקומן מפני שאין להוליד אחרים מימי אכילה אחר המלה. וזהו אפיקומן שאין חומרים אחרים אפיקו מימי אכילה. וטעם זאת האכילה כדמוכה סוגיא דגמרא שהוא זכר למצות אכילת הפסח. דכמו שבמצות אכילת הפסח היה מלוא שישאר טעם הפסח בפיו ואסור היה לאכול אחר הפסח שום דבר כדי שלא יתבטל טעם הפסח. כך תקנו במלוא אכילת מלה שישאר טעם המלה בפיו אחר אכילת כל הסעודה. וע"כ אסור לאכול שום דבר אחר אכילת אפיקומן כדי שיהיה נשאר טעם המלה בפיו וכן מוכח בדברי התוס'. והרשב"ם פירש דמלה הנאכלת באחרונה היא כנגד המלה שהיתה נאכלת עם הפסח בזמן שבהמ"ק קיים ואחר אותה מלה שאנו אוכלים זכר למלה הנאכלת עם הפסח אין חיובין אחרים דבר. והרא"ש פירש שהאפיקומן הוא כנגד הפסח עלמו שהיה נאכל על השוצע באחרונה. גמלא שהמלה היא כמו בשר הפסח עלמו ולפיכך נתנו על אותה מלה כל דין הפסח. וגם דין זה נתנו עליה שלא יהיה נאכל אחרים שום דבר. והנך ב' פירושים מפרך פירושי כמו שביארתי בספרי גבורות ה'. אלא מחזורתא דלמורין דמלה שאנו אוכלים באחרונה חיוה לא במקום מלה שהיתה נאכלת עם הפסח ולא במקום בשר הפסח עלמו אלא שהוא רק זכר למצות אכילת הפסח. שכונו שבאכילת הפסח בזמן המקדש היה מנהג המלה שישאר טעם הפסח בפיו. כך בזמן הזה נוהגת מלה זו באכילת מלה שהיה נשאר טעם מלה בפיו. ומו לא מירי וכן דעת הר"ז ע"ל*.)

ברכת המזון

בשם זכרון ציומן ואומר המזכר הב לן ונברך: ואז בלי"א רבתי מיר ויעלען בענשיון

ועונין המסובין יהי שם יי מברך מעתה ועד עולם:

ואומר המזכר ברשות סרגן ורבתי נברה שאבכלנו משלו:

ועונין המסובין ברוך שאבכלנו משלו ובטובו חיינו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם הן את העולם כלו בטובו בן בן חסד וברחמים הוא נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ובטובו ונברך עמנו תמיד לא חסר לנו ואף יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הנדול כי הוא אל זן ומפגנס לכל ומטיב לכל ומבין מזון לכל בריותיו אשר ברא. פאמור פותח את ידך ומשביע לכל חיי רצון: ברוך אתה יי הן את הכל:

נודה לך יי אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ועל שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועל-בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדנו ועל חקך שהודעתנו ועל חיים חן

לשון למודים

וסעודה שיהי יש לה לאחרים. ולא כך תקנו חכמים שצריך להיות שמי כוסות לפני הסעודה וב' לאחרים. ועוד שתקנו להפסיק צאמלע הלל באכילה. והוא כמו שאמרנו כיון דבעי למיכל מלה בתוך הסעודה ויש לו לומר הלל על המלה שהיא זכר לגאולה לא הוי האכילה הפסק. אבל כשיאכל שמי סעודות בודאי הסעודה האחרת הפסק הוי. והיו דעת רב אלפס והוא טעם הגון. וע"כ נראה שיש להחמיר בנדרתו יותר מאלו אחר הב לן ונברך. ואפי' לא החזיל לאכול מלה צאמלע כל שנדרמו כולם בתוך הסעודה לא יאכלו. דהא טעמא משום שצריך שמי כוסות לפני הסעודה ושמים לאחרים ולכן אין חלוק לעולם צריך שתהיה סעודה אחת. ואפי' נדרמו קודם שאכלו האפיקומן אין להם לאכול עוד דהוי הפסק של סעודה שיהי ציון שמי כוסות האחרות. ודוקא נדרמו כולן לא יאכלו אבל אם מקלמן נדרמו יאכלו. ואם לא נדרמו רק נתגמנו אפי' נתגמנו כלן יאכלו. וכך חיתא התם ישנו מקלמן יאכלו כולם לא יאכלו. רבי יוסי ואומר נתגמנו יאכלו נדרמו לא יאכלו. והלכה כרבי יוסי דקאי רבא כותיה לפירוש רב אלפס ז"ל והעומדים בשעתו. ורבי יוסי חסידא קאי וקאמר דאם נתגמנו אפילו כולם יאכלו. ונדרמו הוא דאמרין דאם כולם נדרמו לא יאכלו. והרא"ש והרשב"ם פירשו דקאי חסידא וקאמר נתגמנו מקלמן דוקא יאכלו הכל נדרמו אפי' מקלמן לא יאכלו. והרמב"ן לא כתב כך ודבריו נראים:

ואם לא זכר עד שצריך ושהי כוס הג'. כל דכיון שציון כוס ג' וד' אסור לשמות כל שכן שאסור לאכול. כך יראה לי:

ואם ישנו כל בני חבורה אחר שהתחילו לאכול מלה צאמלע. לא יאכלו עוד דחשיב כמו היסח הדעת כך פסק הרשב"ם ז"ל והרא"ש ז"ל דהמנהג השנויה בסוף ערבי פסחים ישנו מקלמן יאכלו ישנו כולם לא יאכלו. ג"כ איירי במלה ציון הזה. ולפי דעתם וסברתם הולכים הרבה מן המפרשים שפירשו המנהג על המלה הנאכלת צאמלע שבה זכר לפסח או זכר למלה הנאכלת עם הפסח. וכן יראה מדעת רב אלפס ז"ל שהציון זאת המנהג בהלכות. והר"ם ז"ל פסק דלא שייך במלה האז טעמא דמלה הצאה צאמלע חיה לא זכר לפסח עמנו ולא זכר למלה הנאכלת עם הפסח יאלה שהוא זכר למלות אכילת הפסח שישאר טעם איה צפוי כמו שהיה צריך להשאר צפוס טעם הפסח צפוי. ולפיכך אין שייך למלה ענין זה דישנו מקלמן. ולי נראה שדעת רב אלפס ז"ל דהציון המנהג בתוך ההלכות. לא דסבירא ליה דמלה הצאה צאמלע זכר לפסח וכיון הפסח דין המלה. אלא שסובר בכל ענין היכא שישנו בתוך הסעודה לא יאכלו. וטעמא דמלתא שתקנו רבנן שמי כוסות לפני הסעודה ושמים לאחר הסעודה ולפיכך מיד שהפסיקו ושמים לאחר הסעודה מיד דהוי הפסק. שצריך לשמי כוסות אחרות מיד אחר הסעודה. ואם יאכל עוד הוי כמו סעודה הנחלקת לשמים. סעודה ראשונה יש לה כוסות לפני הסעודה

ברכת המזון

וְחֶסֶד שְׁחַנְנָתָנוּ וְעַל אֲכִילַת מִזֵּין שְׁאַתָּה יְיָ וּמִפְרִיָם אוֹתָנוּ תָּמִיד בְּכָר יוֹם וּבְכָל
עֵת וּבְכָל שָׁעָה :

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרֶךְ שְׁמֶךָ בְּפִי כָל חַי
תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד . בְּכָתוּב וְאֲכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּזֵּין :

רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ
וְעַל מִדְּבוֹת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ
עָלָיו . אֱלֹהֵינוּ אֲבִינוּ רִנְּנוֹ וְזִנְנוּ פִּרְנָסָנוּ וְכִלְכַּלְנוּ וְהִרְוִיחְנוּ וְהִרְנוּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
מִהֲרָה מְכַל צָרוֹתֵינוּ . וְנָא אַל תִּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לֹא לִידֵי מִתְנַת בְּשָׁר וְדָם
וְלֹא לִידֵי הִלּוּאָתָם כִּי אִם צִדִּיק הַמַּלְאָה הַפְּתוּחָה הַקְדוּשָׁה וְהַתְּרַבָּה שְׁלֹא
נִבּוֹשׁ וְלֹא נִכָּלָם לְעוֹדָם וָעֶד :

בִּשְׂכַת רְצִיָּה וְהַחֲלִיצָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוַת יוֹם הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ הַזֶּה
כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ . לְשִׁבְתֶּיכוּ וְלִנְחִיבֹי אֲהַבְתָּ בְּמִצְוַת רְצוּנָה .
וּבְרִצְוֹנָה הֵנִיחַ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שְׁלֹא תִהְיֶה צָרָה וְיָגוֹן וְאִנְחָה בְּיוֹם מְנוּחָתָנוּ . וְהִרְאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
בְּנִתְחַמֵּת צִיּוֹן עִירָךְ . וּבִבְנֵי יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְשְׁךָ כִּי אַתָּה הוּא בָּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבָעַל הַנְּחֻמּוֹת :
אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיִבָּא : וְיַגִּיעַ וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה . וְיִשְׁמַע וְיַפְקֵד וְיִזְכֹּר . וְכִרְוֵנוּ
וּמִקְדוּוֹנוּ . וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ . וְזִכְרוֹן מַשִּׁים בְּנֵי דָוִד עֲבָדֶךָ . וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַם עִיר קִדְשְׁךָ .
וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ גְּלוּמָה לְטוֹבָה . לַחַן וְלַחֲסָד וּלְרַחֲמִים וּלְחַיִּים טוֹבִים
וּלְשָׁלוֹם . בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה . בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קָדֵשׁ הַזֶּה . וְכִרְוֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה .
וּמִקְדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים . וּבְדַבַּר יִשְׁעֶךָ וּרְחֻמִּים חוּס וְחַנּוּן וְרַחֵם עָלֵינוּ
וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ . כִּי אַל חֲנוּן וְרַחוּם אַתָּה :

וּבִגְוִה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקִּדְשׁ בְּמִהֲרָה בְּיָמֵינוּ : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְּרַחֲמֵי
יְרוּשָׁלַיִם . אָמֵן :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל . אֲבִינוּ מִלְכָּנוּ . אֲדִירָנוּ בּוֹרְאָנוּ גֹאֲלָנוּ יוֹצֵרָנוּ .
קְדוֹשָׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רִנְּנוֹ וְזִנְנוּ הַזֶּה יִשְׂרָאֵל הַמְּלֶכֶךְ הַטּוֹב וְהַמַּשִּׁיב לְכָל יוֹם בְּכָל יוֹם .
הוּא הַיָּמִיב לָנוּ . הוּא מַשִּׁיב לָנוּ . הוּא יוֹמִיב לָנוּ . הוּא גִּלְגָּלוֹ הוּא גּוֹמְלָנוּ הוּא יִגְמְלָנוּ
לְעַד . לַחַן וְלַחֲסָד וּלְרַחֲמִים . וְלִרְנוֹת הַצֵּלָה וְהַצִּלָּה . בְּרָכָה וְיִשׁוּעָה . נִתְחַמֵּת פִּרְנָסָה
וְכִלְכַּלָּה וּרְחֻמִּים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב וּמְכַל טוֹב לְעוֹלָם אַל תִּחַסְּרֵנוּ :

גַּם כֹּאן לִרִיךְ הַשּׁוֹמֵעַ לַעֲשׂוֹת אֱמֵן כִּמוֹ אַחֵר ג' בְּרִכּוֹת הַרְאִשׁוֹנוֹת :
הַבְּרַחְמֵן הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד : הַבְּרַחְמֵן הוּא יִתְבָּרֶךְ בְּשִׁמְשִׁים וּבְאֲרָץ : הַבְּרַחְמֵן הוּא
יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים וְיִתְפָּאֵר בְּנוֹ לְעַד וְלִנְצַח נִצְחִים וְיִתְהַדַּר בְּנוֹ לְעַד וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים :
הַבְּרַחְמֵן הוּא יִפְרִינָסָנוּ בְּכָבוֹד : הַבְּרַחְמֵן הוּא יִשְׁבּוֹר עוֹל גְּלוּת מַעַל צִנְאָרָנוּ וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ
קוּמָמִיּוֹת לְאַרְצָנוּ : הַבְּרַחְמֵן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֻבָּה בְּבֵית זֶה וְעַל שְׁלֹחַן זֶה שְׂאֵבְלָנוּ עָלָיו :
הַבְּרַחְמֵן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנְּבִיא וְבוֹר לְטוֹב וּבִישׁוּר־לָנוּ בְּשׁוֹרֹת טוֹבוֹת יִשְׁוּעוֹת

ברכת המזון

וּנְחֻמָּת: הַרְחֵמֵן הוּא יִבְרַךְ [בחור הסמוך על שלחן אביו אומר אֶת אָבִי מוֹרִי וְאֶת אִמִּי מוֹרְתִי וְאֶת זֶרְעִם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם כָּמוֹ שִׁבְכָּךְ...]. אוֹתִי וְאֶת אִשְׁתִּי וְאֶת זֶרְעִי וְאֶת בֵּיתִי וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ. כָּמוֹ שִׁבְכָּךְ אֶת אֲבוֹתֵינוּ אֲבֹרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב כָּבֵל כָּבֵל כָּבֵל כָּל בֵּן יִבְרַךְ אוֹתָנוּ כָּלֵנוּ יַחַד בְּבִרְכָּתָךְ שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אָמֵן:

מִפְּרוּם יִלְמְדוּ עֲלֵינוּ זְכוֹת שְׁתֵּהא לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם וְנִשְׂא בְּרָכָה מֵאֵת יי וְצִדְקָה מֵאֵלֵהִי יִשְׁעֵנוּ וְנִמְצָא חַן וְשֶׁכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:

בִּשְׁנֵי הַרְחֵמֵן הוּא יִנְחִילָנוּ לְיוֹם שֶׁכָּלוּ שְׁכֵת וּמִנוּחָה לַחַיִּי הָעוֹלָמִים:
הַרְחֵמֵן הוּא יִנְחִילָנוּ לְיוֹם שֶׁכָּלוּ טוֹב:

הַרְחֵמֵן הוּא יִזְכֵּנוּ לְיָמוֹת הַמְּשִׁיחִת וְלַחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא. מְגִדֵּל יִשְׁעוֹת מְלִכּוֹ וְעֵשָׂה חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ לְדוֹר וּלְדוֹר עַד עוֹלָם: עֵשָׂה שְׁלוֹם בְּמִרְוִי הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן יי:

הֵנִי מוֹכֵן וּמוֹזֵן לְקִים מִצוֹת כּוֹס שְׁלִישִׁי שֶׁהוּא בְּנֶגֶד בְּשׁוֹרֶת הַיִּשְׁעָה שֶׁאִמְרַהּ הַקַּב"ה לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְאֵלִי אֶתְכֶם בְּזֶרַע נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדוּלִים:

[מברך ושונה בהסבה]

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַנֶּפֶץ:

[בין כוס שלישי לרביעי לא ישתח]

הַלֵּל-נִרְצָה [מוזגין כוס רביעי לכל המסובין. ועד ימוג כוס אחד יותר לכבודו של אליהו הנביא שאנו מצפים שיבא לבשר לנו הנאולה. וזה הכוס של אליהו הנביא יציגנו באמצע ויסובבנו בשאר הכוסות. ובעל הבית ישתח אותו לכסוף הַלֵּל הגדול לצאת בו ידי מצות כוס ההמשיח. אח"כ נוהגין לפתוח הדלת לכבודו של אליהו הנביא וראוי לומר זה בשעת פתיחת הדלת]

הַרְחֵמֵן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּמַהֲרָה אֶת אֱלֹהֵינוּ הַנִּבְיָא זְכוֹר רַמְבוֹם וַיְבַשֵּׁר לָנוּ בְּשׂוֹרֹת טוֹבוֹת יִשְׁעוֹת וְנִחְמָת. בְּאִמּוֹר הִגֵּה אֲנִכִּי שְׁלַח לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנִּבְיָא

דברי נגידים

מִפְּרָשֵׁי הַהִגְדָּה עָשׂוּ מִן הַלֵּל נִרְצָה ב' סימנים ואמרו שנרצה פירושו מי שעשה כסדר הזה נרצה לפני המקום. ולא נראה לי לפרש כך דא"כ אין זה סימן על איזה עשיה כמו סימנים שעד כאן. ולמה משימענו זאת כאן יותר מכקיום מצות אחרות שג"כ המקיימן נרצה לפני המקום. ונראה לי שהלל נרצה הוא סימן אחד וכל עבודת הסדר נכלל ב"ד סימנים כנגד היר הגדולה אשר עשה ה' במצרים. ונרצה הוא סימן על חצי השני של ההלל שעיקרו הוא עניני הפלה לפני הקב"ה על הנאולה שלמה שאנו מקיים עליה. ואנו מבקשים שנהיה נרצה לפני לעשות גם לנו נסים ונפלאות כמו

ענין פתיחת הדלת

בְּמִנְהַג פתיחת הדלת קודם שפוך חמץ

פרשו כדי להודיע שהוא ליל שמורים. אבל לא נראה לי מעם זה כי למה דוקא במקום הזה מודיעים זאת. וגם מה שיש נוהגים לומר שפוך חמץ בעת פתיחת הדלת אין בזה מעם וריח. והנראה לי כמעטא דהך מנהגא שכיון שההלל נרצה בא לעורר

הגדה של פסח

לפני בוא יום יי הגדול והנורא: והשיב לב-אבות על-בנים ולב בנים על-אבותם פן אבוא והפיתו את הארץ חרם: ונאמר הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו הארון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר יי צבאות:

[נועל הדלת ונומר את ההלל בכונה של בקשה]

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נהוי השמו: שפך עליהם ועמך וחרון אפך ישיגם: תרדף באף ותשמידם מתחת שמי יי:

דברי נגידים

פתיחה ללא לנו כמו שיהבאר לקמן. הרי דך טעם נכון וברור מהוק מדבנא בכונה פתיחה הדלת:

שפוך חמתך. מה שנתקן לומר אלו הפסוקים קודם לא לנו. יען כי קבלה בידנו שבגמר הגאולה שלמה ההיה מלחמה גוג ומגוג על ישראל ועל המשיח. ומגמת מלחמתם ההיה על ה' ועל משיחו כי הם ירצו במלחמתם להראות ולפרסם בעולם כפירתם באהדות הביורא ובהנהגתו העולם בהשגחה פרטית. כמו שכתוב יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. על ה' במש. כי כלם יהיו מן האומות העובדים לאלילים ולסודי השמים הכופרים במציאת השם יתברך ובפרט בהשגחה הפרטית. ור"ל פרשו על לא לנו שמוכב על מלחמה גוג ומגוג שעשה הקב"ה בליה בהם בעבור שם כבודו הסחולל ביניהם. ורק אחרי מפלתו או תגמר הגאולה בשלימות והיה ה' למלך על כל הארץ. וגם אמרו רז"ל לעולם יקרים אדם תפלה לצרה וכו'. וע"כ אנו מתפללים בלילה הזה לא לנו על מפלתו כיון שבו נפתחו שערי הגאולה לישראל וכו עת רצון לגאולה העתידה לבוא ב"ב. ולפיכך מתחילין לומר תהלה שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך וגו' כדי שיהיה קאי עליו לא לנו ה' לא לנו. כי כך כתיב אצל גוג ומגוג בנבואת יחזקאל והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל וגו' תעלה חמתי באפי ובקדתי באש עברתי דברתי וגו'. ועפ"ז יתברש ג"כ כי אכל את יעקב ואת נהוי השמו. שזאת נתינת טעם להעלות עליהם שפיכת החמה והועם והחרון אף. שאינם כראי להנצל כיון שע"כ כפירת האומים במציאות השם יתברך ובהשגחתו הפרטית אבר אנו האומים את יעקב בעת ההרבין ולא התחפץ

לעובר רחמים ורצון העליון עלינו שנוכה להיות נרצה לפני הקב"ה והוא יתרחצ אתנו וינאלנו בנאולה שלמה לפיכך אנו מחויבים להודיע לבנינו ולפרסם מה שקבלה בידנו מן הנביאים שטרם שיבא הגואל צדק יקדים אליהו הנביא לבוא לכשר לנו הגאולה. כמו שכתוב מלאכי ג' הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו הארון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא וגו'. הארון הוא מלך המשיח ומלאכי מלאך הברית הוא אליהו הנביא. והנה בא פירושו מקודם ביאת הארון המשיח אל היכלו. וע"כ זה האות שהוא הגואל צדק. וכן כתיב עוד בסוף מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא וגו'. והרי זה יסוד אמת ועיקר גדול לאמונת ביאת המשיח שאנו מצפים עליו למען לא נפול ברשת איוו משיח שקר ולפיכך נוהגין כאן לפתוח הדלת לכבודו של אליהו הנביא וגם למוג לכבודו כום מיוחד כום ישועה של הגאולה העתידה. הכל כדי לפרסם בפני בני ביתו ולהודיעם שהגאולה שלמה הלוייה בביאת אליהו הנביא מקדם לבשר הגאולה. והתגלות אליהו הנביא תהיה האות על ביאת הגואל צדק כמו שכתוב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משימיע שלום מבשר טוב משימיע ישועה אומר לציון מלך אליהו. ועפ"ז טעם זה הנהגתי לומר בעת פתיחת הדלת תפלת הרחמן עם הפסוקים המורים על ענין זה מנבואת מלאכי כמו שמקיבל בידנו כי כל דבר מהפרסם ונשתרש יותר בעיני הרואים כאשר יש עם האמירה עוד איוו עשיה בפעל. ובפרט עשיה המפליאה את עיני הרואים כמו מוינת הכום ופתיחת הדלת לכבודו של אליהו הנביא. אבל שפך חמתך אינו ענין ושייכות לפתיחת הדלת כי הנה רק

הגדה שר פסח

לא לנו יי לא לנו פי לשמך תן כבוד על-חסדך על-אמתך : לפה יאמרו הגוים
 איה-נא אלהיהם : ואלהינו בשמים כל אשר-חפץ עשה : עצביהם ככה וזהב
 מעשה ידי אדם : פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו : אזנים להם ולא
 ישמעו אף להם ולא יריחון : ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא-יהיגו
 בגרונם : כמותם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם : ישראל בטח ביי עזרם
 ומגנם הוא : בית אהרן בטחו ביי עזרם ומגנם הוא : יראי יי בטחו ביי
 עזרם ומגנם הוא :

יי זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן : יברך יראי
 יי הקטנים עם הגדלים : יוסף יי עליכם ועל בניכם : ברוכים

דברי נגידים

ואמר ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה .
 כלומר שהם אומרים איה נא אלהיהם . כלומר
 שאין יכולת באלהיהם להושיע . ואין הדבר
 כך רק , אלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה :
 ישראל בטח בה' וגו' , זכר ג' כחות .
 ישראל . בית אהרן , יראי ה' . פירוש
 כי ישראל מצד שהם בניו הרי הם דבקים
 בו בעצם כמו שיש דביקות הבן אל האב .
 ומפני כך ראוי להם לבטוח בו ית' מצד
 דביקות הזאת . אמנם בית אהרן עובדים
 לו מאהבה והדביקות שלהם אל הקב"ה
 היא מצד האהבה . ויראי ה' היינו אלו
 העובדים השי"ת מיראה . ויש גם להם
 דביקות בו ית' מצד היראה . הגה לכל הג'
 כחות יש להם על מה לסמוך וראוי להם לבטוח
 בה' . ומה שלא זכר גם בית הלוי כמו שזכר
 בהמזמור הללו עבדי ה' . הוא מפני כי כל
 ההלל הוא על חסד והטוב שהקב"ה עושה
 עם ישראל , ומפני שהלויים דבקים במדת
 הדין ולא יבא מזאת המדה חסד והטוב .
 לכך בכל ההלל לא נזכר כלל בית הלוי .
 ומה שאמר עזרם ומגנם . פירוש עזרם שיהיו
 מתגברים על אויביהם כאשר יבאו על
 אויביהם להבניעם תחתיהם . ופירוש מגנם
 הוא שלא יהיו נזקים מאויביהם כאשר יבאו
 אויביהם עליהם להבניעם :

ה' זכרנו יברך . אחר שהזכיר כי הקב"ה
 עזרם ומגנם של ישראל שלא יוכלו להם
 אויביהם בא לומר על ענין הברכה שהקב"ה
 יברך את ישראל להוסיף עליהם . והוא לא
 נזכר בכל החסדים והטובות הראשונות .
 ואמר ה' זכרנו יברך ואין הפירוש שיברך
 הזכרים . שא"כ היה הרי"ש בצד"ה זכרנו .
 רק פירושו הקב"ה שעולה וזכרינו לפניו
 והוא נזכר אותנו . הוא יברך את זכרוננו ,

ובך

עצמו בזה רק שעור ואת נהו השמו . נהו
 של הקב"ה שאמרו ערו ערו עד היסוד כה .
 כי מגמתם במלחמתם עם ישראל היה כדי
 לבנות למי שהשכין את כבודו בבית המקדש .
 לכפור במציאתו ומכש"כ בהשגחתו . וכמותם
 גם קבוץ האומות שבמלחמת גוג ומגוג למה
 יאמרו אלו הגוים איה נא אלהיהם . ולואת
 לשמך הן כבוד ושפך עליהם ועמך וגו' . הרי
 שאלו הפסוקים של שפך חמתך הם כמבוא
 והקדמה ללא לנו ומקושרים אלו באלו .
 וזה ברור ונכון :

לא לנו ה' לא לנו . יש לפרש כי נגד מדת
 הדין יאמר שלא יהיה מדת הדין מקטרג
 למה יעשה לישראל דבר זה . לכך אמר
 נגד זה לא לנו ה' לא לנו שאין אנו מבקשים
 בשביל עצמנו כלל כי יודעין אנו שאין אנו
 ראויין . ורק תעשה בשביל כבוד שמך שיתגדל
 ויתקדש . כי שמו שהוא שם בן ד' אותיות
 הוא מצפ"ן בא"ת ב"ש והוא בנימטריא
 ברחמי"ם . להודיע כי שם המיוחד מנהיג
 ברחמים . וכן ידוע לחכמים כי השם המיוחד
 שהוא שם בן ד' הוא מדת הרחמים . ואמר
 כי יתן כבוד לשמו המורה על מדת הרחמים .
 ועוד אמר שיעשה גם על חסדך ועל אמתך
 הן מדת החסד והאמת של הקב"ה שבשבילן
 ירחם על ישראל . ועוד אמר למה יאמרו
 הגוים איה נא אלהיהם הוא ענין רביעי שראוי
 לעשות בשביל שלא יאמרו הגוים איה נא
 אלהיהם . אלו האומות העובדי אלילים
 ולצבא השמים הבורים במציאת השם ית'
 אשר יתקבצו על ישראל במלחמת גוג ומגוג .
 ובשביל כל אלו המעשים אנו מבקשים שלא
 יקטרג עלינו מדת הדין בימי גוג ומגוג או
 לימות המשיח ויעשה עמנו הקב"ה ברחמים
 למען שמו ויתן לנו חסד למען חסדו ואמתו .

הגדה של פסח

**יָתֵם לַי עֵשָׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַי וְהָאָרֶץ נָתַן לְבָנִי
אָדָם: לֹא הַמָּתִים יִהְיֶה וְלֹא כֹל יִרְדֵּי דוֹמָה: וְאִנְחָנוּ נִבְרָךְ יְהוָה
מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּהָ:**

דברי נגידים

עוד לכל נפול ח"י במעות אותן המינים האומרים עוב ה' את הארץ ואינו משגיח כלל עליה. ועליהם אמרו רז"ל שהרשעים בחייהם קרואים מתים. כי המת הוא מפני שהנשמה עובה את הגוף ונבדלה ונתרחקה ממנו לגמרי. ולכן נתבטל מן הגוף כל כח החיוני הרוחני שהיה לו. ומנו החכמים בזה ה' מדרגות שהן נפש. רוח. נשמה. חיה. יחידה. וכל זמן שנמצא בתיך הגוף עכ"פ כח אחד מאלו החמשה כחות אפילו הכח היותר תחתון שהוא כח הנפש ג"כ יוכל לחיות ככל האנשים. כי גם שאר הכחות אף שהם מוחץ לגוף מ"מ חופפים עליו ומשפיעים בו כחות החיוני שלהם ע"י אמצעות כח הנפש השוכן בתיך הגוף. וע"כ הכופרים בענין הנשמה והשארות הנפש ואומרים שחיות הגוף הוא רק ע"פ כח מבעי הגשמי ואין שום כח נבדל רוחני שולט עליו הם ראוים להקרא בחייהם מתים. כי הם יחשבו על מדרגת חיותם כמו מה שהוא באמת אחרי המיתה. וזאת ידוע שרז"ל ידמו מציאות השם ית' ושכינתו בזה העולם למשכן וקשר הנשמה אל הגוף. נמצא לפי דעת אלו הרשעים הנקראים בחייהם מתים לאמר שגם הארץ אין שום כח נבדל רוחני שולט עליה להשפיע בה. רק שהכל מתנהג מעצמו בכח דרך הטבע. אמנם יש עוד בת מינים הראוים להקרא בשם יורדי דומה. והם האומרים שהבורא אינו נבדל מן העולם רק שהוא מקושר ומשותף עם העולם והוא והעולם אחד הוא. ולכן נאה להם השם יורדי דומה. כי פ"י דומה כמו לרום. ודום פירושו שתיקה שהיו היפוך כח הדבור. ומפני שכן הדבור מורה על כח החיוני שבמין אדם. כי על הכתוב ויהי האדם לנפש חיה. תרגומו לרוח ממללא. שזאת מורה על מדרגת כח החיוני שבאדם שגבוה הרבה ממדרגת כח החיוני של בהמה. לכך נשמע שהדומה והשתיקה היא

וסך פ"י המתרגם. ור"ל כי השם שהאדם נזכר בו הוא זכרון אדם עצמו. ולפיכך אמר ה' זכרני יברך. כאלו אמר יברך את השם שלי והשם הוא זכרון עצמיותנו. וזכר כל ג' בתות שהם דברים בו ית' שכל אחת ואחת תקבל ברכה כפי הראוי לה עם הקטנים ועם הגדולים שלה. ואח"כ אמר שיוסף עליהם על האבות ועל הבנים. ומה שאמר ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ. ר"ל כי הקב"ה אשר הוא עושה שמים וארץ בשתי ידיו ביד הימין וביד השמאל. שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ובשתי ידיו אשר ברא שמים וארץ שהוא כח הרוחני וכח הגשמי יברך אתכם. וכאשר נתברך בשתי ידיו של הקב"ה נתברך בברכה כללית של רוחני וגשמי: **הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְגו'.** אחר שזכר הענין שהוא ית' עושה שמים וארץ שהוא כח הרוחני וכח הגשמי יסביר לנו לכל נפול במעות הסיגים האומרים שאין הבורא שוכן שחקים ורוכב שמים בלבד להיותו נבדל מן גשמיית הארץ וצאצאיה. רק שמיחסים אליו השתתפות והתלות בהנבראים הגשמיים ח"ו. ועל זה יאמר שאינו כן רק שהשמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. כלומר שמכון שבתו בשמים והוא נבדל בעצמיותו וקדושתו מעצמיות עולם הגשמי הנקרא ארץ אשר נתנו לבני אדם למכון שבתם. והבורא ית"ש אינו נתלה כלל בזה העולם. ולכן ביבלתו לשנות העולם ברצונו ולשרד כח דרך הטבעי שלו. נמצא שענין זה הכתוב כענין הכתיב ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה. כלומר שמיני שהכין כסאו בשמים להיותו נבדל בקדושתו מהעולם הגשמי. לכך מלכותו בכל משלה אף בעולם הגשמי לשנותו מדרכו הטבעי: **לֹא הַמָּתִים יִהְיֶה וְלֹא כֹל יִרְדֵּי דוֹמָה** אחר שאמר שהבורא נבדל בעצמיותו מעולם הגשמי ויהי

הגדה של פסח

**אֶהְבְּתִי כִּי יִשְׁמַע יי אֶת קוֹלִי תַחֲנוּנִי: כִּי הִטָּה אֶזְנוֹ לִי וּבִימִי אֶקְרָא: אֶפְפוּנִי
חֲבִלִי מִוֶּת וּמִצָּרִי שְׂאוֹל מִצְּאוֹנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצֵא: וּבִשְׁם יי אֶקְרָא אֲנִי
יי מַלְּטָה נַפְשִׁי: חֲנוּן יי וְצַדִּיק וְאֱלֹהֵינוּ בְּרַחֵם: שׁוּמֵר פְּתָאִים יי דְּלוּתִי וְלִי
יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחֶיכִי כִּי יי גָּמַל עָלַי: כִּי חֲלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינֵי כֹן
דְּמָעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יי בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֵאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר
אֲנִי עֲנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אֶמְרֵתִי בְּחַפְזִי כָּל הָאָדָם בָּזָב:**

דברי גנדים

שאין בנמצא כלל סבה ומסובב עילה ועלול
וכופרים במציאות רוכב שמים המובדל מן
הארץ. רק יחשבו שהכל מדרגה ומעלה אחת
בהשתתפות ושארין לקרותרם בשני עולמים.
א"כ נמצא לפי שיטתם ג"כ אין מציאות
להשם יה כיון שזה השם מורה על בריאת
שני עולמים דוקא רוחני וגשמי. וגם שהארץ
מושפעת מבח הרוכב שמים דוקא כמבואר
לעיל. אבל ואנחנו ישראל מאמינים בני
מאמינים נברך יה. כי אנחנו מאמינים
שמציאות קדושה העצמית של הבורא ית'
היא בשמים במדרגה גבוהה מן הארץ. ואינו
תולה כלל בזה העולם. וגם מאמינים אנחנו
שהארץ תולה בו והוא מושל ומשגיח עליה
בו גנחה פרמית ומשפיע בה חיות תמיד.
וכתיב מבשרי אחזה אלוה. כי כמו והגשמה
שמשפעת כחות רוחנים בגוף על ידי אמצעות
הנפש אשר תשכון בגוף. כך הוא ית' משפיע
תמיד כח החיים בארץ ע"י אמצעות שכינתו
הקדושה אשר תשכון בארץ. כענין הכתוב
ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה.
ואלו הדברים לא יוכלו בהשקפה הראשונה כי
הם דברים עמוקים מאד מאד. הפוך בהדללאבה:
אֶהְבְּתִי כי ישמע ה' את קולי תחנוני.
בפרק ערבי פסחים דרש רבה אמרה
כ"י לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה
לפניך. בזמן שאתה שומע קול תחנוני.
דלותי ולי יהושיע. אע"ג שדלה אני מן
המצות לי נאה להושיע ע"כ. באור דבריו
הוא כי כמו שאני אוהב שהקב"ה ישמע את
קולי כך הקב"ה אוהב אותי כאשר ישמע
קול תחנוני. כי מי שהוא אוהב את אחד אין
ספק שגם הנאהב אוהב אותו. וזה שאמר
אימתי אני אהובה לפני הקב"ה כשישמע
הקב"ה את קול תחנוני. ובימי אקרא. אלו
הימים טובים. ולכך נקראים ימי. ואז אקרא
לה' להמשיך עלי הטובה:

אתהלהך לפני ה' בארצות ההי"ם פירשו
ה"ל

הוא ההיפוך ממדרגת כח החיוני הזה. ועפ"י
יתפרש יורדי רומה שהם יורדים למדרגה
נמוכה של המעמדת כח החיוני עפ"י שיטתם
הפתיות. כי זאת נראה לכל שכח המבוע
מתמעט והולך ודור אחר דור התולדות חלשים
במבעם יותר ויותר. נמצא לפי הדעה משובשת
הזו שגם הבורא ית' שהוא מקור החיים של
הכל שולט ח"ו גם בו המעמדת והחלשת הכח
בכל פעם יותר כיון שהוא משותף עם זה
העולם. ולפיכך נאה להם לכת הזו להקרא
בשם יורדי רומה. כי לפי דעתם יורדים הם
בכל רגע ורגע למדרגה נמוכה של המעמדת
כח החיוני של כל העולם. אבל האמת הוא
שרק כח המבעי הגשמי בלבדו מתמעט ע"פ
רצון הבורא ית'. אבל בכח הבורא ית'
שהוא מקור החיים המחיה את כלם אין שום
השתנות לעולם. כמו שאין שנוי בשמש
לעולם אף שבחורף אורו וחורמו מועטים
מבקיץ. וע"ז כתיב כי אני ה' לא שנית (*):
העולה מכל זה שהמתים והיורדי רומה
הם ב' מיני כופרים ועל שניהם יאמר
כי לא יהללוה. מפני שרו"ל אמרו שבשם
יה נבראו שני עולמים עוה"ז ועוה"ב שהם
השמים והארץ. וגרמו ברכיהם ג"כ שכמו
האות י' מהשם יה מוקדמת להאות ה'. ותמיד
העילה קודמת להעלול והסיבה להמסובב.
כן גם השמים קודמים להארץ והתלות הארץ
היא מן השמים ומושפעת מן הרוכב השמים
כמסובב מסבתו ועלול מעילתו כמ"ש רוכב
שמים בעורך. ושתי כחית המינים האלו
עפ"י שיטתם המשובשת לא יהללו את השם
יה. כי אלו האומרים עזב ה' את הארץ
וכמו שהרוכב שמים גבול לגמרי מיושבי הארץ
כן גם הארץ ומלואה איננה תולה כלל בהרוכב
שמים. א"כ הם מפרידים בין ב' אותיות של
השם הקדוש יה. ולפי שיטתם אין מציאות
כלל לשם זה כי אין יוכלו ב' דברים נפרדים
לגמרי בכח של שם אחד. וכן אלו האומרים

הגדה של פסח

מֶה אֲשִׁיב לִי כָּל תַּגְמוּלוֹתַי עָלַי : כּוֹס יִשׁוּעוֹת אִשָּׁא וּבִשְׁם יי אֶקְרָא :
נִגְדְּרִי לִי אֲשֶׁלֶם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ : יִקָּר בְּעֵינַי יי הַמּוֹתֶה
לְחִסְדֵּיךָ : אָנָּה יי כִּי אֲנִי עֲבָדְךָ אֲנִי עֲבָדְךָ בֶּן אֲמִתְךָ פִּתְחַת לְמוֹסְרִי :
לָךְ אֲזִכָּה זִכַּח תּוֹדָה וּבִשְׁם יי אֶקְרָא : נִגְדְּרִי לִי אֲשֶׁלֶם נִגְדָה נָא לְכָל
עַמּוֹ : בְּחִצְרוֹת בֵּית יי בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלַם הַלְלוּיָהּ :

הָלָלוּ אֶת יי כָּל גּוֹיִם שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים : כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ וְאַמֶּת יי לְעוֹלָם
הַלְלוּיָהּ :

הוֹדוּ לִי כִּי טוֹב
יֹאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל
יֹאמְרוּ נָא בֵּית אֲחֵרָן
יֹאמְרוּ נָא יִרְאִי יי

כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :

דברי נגידים

מִקְבֵּל עָלָיו עוֹל הָאֲדוֹן שְׁלוֹ בְּלִב שְׁלֵם כֹּל
זֶמֶן שֶׁאֵין מְכֻרִים הֵיטֵב זֶה אֶת זֶה . רַק שֶׁאֵין
עֲבָדְךָ בֶּן אֲמִתְךָ . פִּירוּשׁ כַּעֲבַד שֶׁל בֶּן הָאִמָּה
שֶׁהוּא יוֹלֵד . בֵּית הַנּוֹלָד בְּרִשּׁוֹת הָאֲדוֹן אֲשֶׁר
מֵרַגֵּעַ הוֹלְדוֹ שׁוֹרָה . עָלָיו עוֹל אֲדוֹנוֹ וְעוֹבֵד
אוֹתוֹ בְּתַמִּידוֹת וּבְלִב שְׁלֵם כִּיּוֹן שְׁמוּשֶׁרֶשׁ
כַּעֲבֻדָּתוֹ מִצַּד הַתּוֹלָדָה . וְכֵן יִשְׂרָאֵל נֹאמֵר
עֲלֵיהֶם הַעֲמוּסִים מִנִּי בִטָּן . וְכַעֲבֹר זֶה פִּתְחַת
לְמוֹסְרִי מַגְלוֹת מִצְרַיִם וְאַמֶּרֶת עֲבָדֵי הֶם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם . וְלֹא עֲבָדִים
לְעַבְדִּים . וְלִכְךָ לָךְ אֲזִכָּה זִכַּח תּוֹדָה . פִּי' עַל
גְּאוּלַּת מִצְרַיִם . וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא עַל הַגְּאוּלָּה
הָאַחֲרוֹנָה שֶׁתְּהִיָּה גְּאוּלָּה שְׁלִימָה אַחֲרֵי
שֶׁיִּנְצְלוּ יִשְׂרָאֵל מִשְׁלִיטַת גּוֹי וּמִגּוֹעַ עֲלֵיהֶם .
וְאֵז אֲשַׁלְמָה בְּפִרְסוֹם גְּדוֹל נִגְדִּי לֵה' בְּחִצְרוֹת
בֵּית ה' :

הָלָלוּ אֶת ה' כֹּל גּוֹיִם . כִּךְ אֵינִי בְּעֵרְבִי
פִּסְחִים אוֹמוֹת מֵאֵי עֲבִירַתִּיהֶן דִּישְׁבָּחוּ
כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ . וּמִתְרַץ הָלָלוּ אֶת ה'
כֹּל גּוֹיִם שִׁבְחוּהוּ כֹּל הָאֲמִים . עַל הַנִּסִּים
וְהַנִּבְרוֹת דַּעֲבִיד לָהּ . וּמִכָּל שֶׁכֵּן אֲנִי דַּעֲבִינָן
לְשִׁבְחוֹהוּ כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ . וּמִפְּנֵי שִׁישׁ
לְחֻשׁוֹ שֶׁהִנְחַת הַשִּׁי' שְׁהִיא עִי' חֲסִד אֵין
הָאֲמֶת בְּהִנְחָתוֹ . כִּי הַחֲסִד הוּא אֵי"ג שֶׁאֵין
רְאוּי לַעֲשׂוֹת מִצַּד הָאֲמֶת . לִכְךָ אֲמַר וְאַמֶּת
ה' לְעוֹלָם . כִּי הַכֹּל הוּא בְּאֲמֶת . שֶׁאֵי"ג
שֶׁהִקְבֵּה עוֹשֶׂה חֲסִדִּים . הַחֲסִדִּים שְׁעוֹשֶׂה
הֵם בְּמִדַּת הָאֲמֶת :

הוֹדוּ לֵה' כִּי טוֹב . רָצָה לִזְמַר שֶׁכֵּל הַנִּבְרָאִים
יִתְנוּ הוֹדָאָה לְהִקְבֵּה שְׁעִם בְּלִם עוֹשֶׂה
חֲסִדִּים . וְאַחֲכַי אֲמַר יֹאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל כֹּל"ה .
כִּי

ר"ל זֶה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁמִתִּיה חַיִּים לַעֲתִיד
לְבֹא . וְנִקְרָא א"י אֶרְצוֹת דְּכִתִּיב וְיִתֵּן לָהֶם
אֶרְצוֹת גּוֹיִם . כִּי הֵם ז' אֶרְצוֹת הַכְּנַעֲנִי
הַחֲתִי הָאֲמֹרִי וְגו' . הָאֲמִנִי כִי אֲדַבֵּר . פִּי'
בְּשִׁבְלִי שֶׁאֵין מֵאִמִּין בּוֹ יִת' לִכְךָ נִרְאָה וַיִּפֶּה
לִי לְדַבֵּר לִפְנֵי . וְלִכְךָ אֲנִי עֲנִיתִי מֵאֲדָשְׁבָּחוּ
שֶׁל הִקְבֵּה"ה . מִלְשׁוֹן עֲנִיתִי וְאַמֶּרֶת . אֲנִי אֲמַרְתִּי
בַּחֲפוּזִי פִי' כֹּאשֶׁר הֵייתִי נִחְפֹז לְכַרוֹחַ מִפְּנֵי
שֶׁאוֹל אֲמַרְתִּי בְּלִשׁוֹן בְּתַמִּיָּה וְכִי כֹל אֲדָם
כּוֹזֵב . כִּי הֵלֵא שְׁמוּאֵל דְּבַר אֱלֹי לְמַלְךְ . וְעַתָּה
הֵלֵא נִתְקִימָה הַנְּבוּאָה . וְלִכְךָ בּוֹדָאִי רְאוּי
לְהִאֲמִין כִּי יִתְבַּרְךְ :

כּוֹס יִשׁוּעוֹת אִשָּׁא . כְּלוֹמֵר עַל כֹּל תְּשׁוּעָה
שִׁיעֶשֶׂה הִקְבֵּה"ה לִי אִשָּׁא כּוֹס לְפִרְסוֹם
אֶת הַתְּשׁוּעָה . וְשִׁיךְ לִשׁוֹן נְשִׂיאָה בַּעֲנִין
הַפִּרְסוֹם . כִּי דְבַר הַמְּנוּשָׂא הוּא נִיכָר וּמְפֹרָסִם .
וְאֲמַר וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא . פִּי' לְבַרְךָ לְהִקְבֵּה"ה
עַל הַתְּשׁוּעָה הַזֹּאת . וְלֹא אֲהִיָּה כַּפּוּי טוֹבָה
רַק אֲפִרְסֶם אֶת הַתְּשׁוּעָה לְרַבִּים :

יִקָּר בְּעֵינַי ה' הַמּוֹתֶה לְחִסְדֵּיךָ . פִּירוּשׁ כֹּל
כִּךְ הַשִּׁי' טוֹב לְצִדִּיקִים עַד שֶׁכַּבֵּד
בְּעֵינָיו לְהַמִּית אוֹתָם . וְהַמִּיתָ בָּאָה לָהֶם
מִרְצוֹנָם מִצַּד שֶׁהֵם צִדִּיקִים עַל כֵּן אֵינֶם
רוֹצִים לְדַחוֹת הַטֹּבֵעַ . כִּי הַטֹּבֵעַ רְאוּיָה לְהִנְחָת
הָעוֹלָם וְהִיא הִנְחָה שֶׁל אֲמֶת . אֲבָל לֹלֵא
זֹאת כִּיּוֹן שֶׁאֲצַל הַשִּׁי' הוּא דְבַר קֶשֶׁה לְהַמִּיתָם
הִיָּה הַשִּׁי' מַחֲדֵשׁ עִמָּהֶם נִסִּים וּנְפִלָאוֹת
שִׁיחִיו לְעוֹלָם :

אָנָּה ה' כִּי אֲנִי עֲבָדְךָ . ר"ל יַעֲקֹב כִּי אֲנִי
עוֹבֵד אוֹתְךָ תַּמִּיד וּקְבַלְתִּי עָלַי עוֹל
מַלְכוּתְךָ . וְלֹא עוֹד שֶׁאֵינִי כַּעֲבַד חֲדָשׁ שֶׁאֵין

הגדה של פסח

מִן הַמִּצַּר קְרָאתִי יְהוָה עֲנֵנִי בְּמִרְחֵב יָהּ: יי לֹא אִירָא מִהַ יַּעֲשֶׂה לִּי אֱדָם: יי
לִי בַּעֲזָרִי וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאֵי: מוֹב לַחֲסוֹת בְּנִי מִמְּטוֹחַ בְּאֶדָם: מוֹב לַחֲסוֹת
בְּנִי מִמְּטוֹחַ בְּנִידִיבִים: כָּל גּוֹיִם סָבְבוּנִי בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילִם: סָבְבוּנִי גַם סָבְבוּנִי
בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילִם: סָבְבוּנִי כְּדַבְּרִים דּוֹעֲכּוּ בְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילִם:
דָּחָה דְחִיתַנִּי לְנִפּוֹל וַיַּעֲזָרֵנִי עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רְנָה וִישׁוּעָה
בְּאַהֲלֵי צַדִּיקִים יָמִין יי עֲשֶׂה חֵיל: יָמִין יי רֹמְמָה יָמִין יי עֲשֶׂה חֵיל: לֹא אָמוֹת

דברי נגידים

שעתיד להבנים מכל העולם ולהעלותם על ירושלים והם נשברים כמ"ש בשם ה' כי אמילם, נגד פעם ב' אמר סבבני גם סבבני, שהוא עתיד להרעיש כל העולם ולהעלותם על ירושלים, שנאמר למה רגשו גוים, והם נשברים כמ"ש בשם ה' כי אמילם, ונגד פעם ג' אמר סבבני כדבורים, שהוא עתיד לפרש על כל המדינות להוציא מהם חרוזות הרוזות והמה נשברים כמ"ש בשם ה' כי אמילם: **דָּחָה** דחיתני לנפול, היה לו לומר דחוני לנפול, וגמצא במדרש הוזהר שאמר כן אלנכח אל היצר הרע העומד על ימינו לשמנו ודוחה אותו לנפול ומקטרג עליו, שיוורד ומסמין ועולה ומקטרג, וה' עזרני כמ"ש ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן, וכך אמרו בפרק החליל יצרו של אדם מבשש להפיל את האדם ואלמלא הקב"ה עזרו לא יוכל לעמוד נגדו, שנא' צופה רשע לצדוק ומבקש להמיתו, והו' דחה דחיתני לנפול וגו': **עֲזִי** וזמרת יה, ר"ל העזי והזמרת שלי הוא מבח יה, כי השם יה הוא לי לעזי ולזמרה, וכן ויהי לי לישועה חזר על הקב"ה שהוא תמיד לי לישועה, קול רנה וישועה באהלי צדיקים, פ' כאשר מרגנים הצדיקים באהליהם או הם מסיפים כח וגבורה למעלה לעין השפעת השפע מעולמות הנבדלים לעולם הזה הנשמי, והו' ימין ה' עושה חיל, ואמר עזי ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל, ג"פ ימין נהר ה' שלמות הנבדלים מעולם הנשמי וימינו של הקב"ה שילח על ידם השפע לזה העולם והנשמי, פתחו לי שערי צדק עולם הנבדל נקרא שערי צדק כי שם נראה גיבור שהקב"ה מנהיג עולמו בעדק, אבא בם איהו ית, כלומר אתן הודאה אל הש"י ואשלים עצמי לחיותי רבוק בו ותבדק, אבא מאסו הבונים, פ' שלעתיד תבא ותגלה לעין כל שהאבן שמאסו הבונים, ר"ל כובת ישראל שמאסו בהם האמות היתה לראש פנה, ומאת ה' היתה זאת, פ' שיהיה חסדו יאמר עליו שהוא דבר שלא בטבע רק שהוא מן הנסים והנפלאות

כי יש לישראל לומר כי לעולם חסדו בפרט בשביל שחסדו מיוחד על ישראל, וכן חסדו מיוחד על בית אהרן, וכן חסדו מיוחד על יראי ה', מפני שהחסדים הם מחולקים, חסד שעשה עם בית ישראל הוא בפני עצמו לפי שהם בניו בעצם וראוים לעשות חסד אתם מצד זה, וכן בית אהרן הם האוהבי ה' עושה אתם גם כן החסדים המיוחדים להם, וכן יראי ה' במה שהם יראי ה' נוהג ג"כ עמהם בחסדו, ומתחלה כלל אותם ביחד בענין ההודאה שכלם יתנו הודאה וישלימו עצמם אל הש"י, ואף על גב שאין החסדים שוים, סוף סוף בזה הם שוים שכלם חסדים:

מִן הַמִּצַּר קְרָאתִי יְהוָה, פ' כי שם יה מרחיב בצרה כמ"ש כי ביה ה' צור עולמים, ומאחר שבשם הזה נכבד העולם לכך מרחיב בצרה, כי במדרגה הזאת שממנה נברא העולם אין צרות, כי הוא יתברך סדר העולם כטוב ואין חסרון בסדר הבריאה כלל, לפיכך כתיב מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה:

ה' לֹא אִירָא, פירוש לפעמים יבא איום עלי ואני לא ארצה להלחם אתו לנצחו רק להנצל ממנו בלי מלחמה כמו בטאול שלא רצה דוד להכותו, ולפעמים שאני ארצה להלחם נגדו ולנצחו, ועל אלו ב' הענינים אמר שבאשר לא אחפץ להלחם ולנצח רק להנצל או ה' לי להציל אתי ולא אירא מן האויב, אבל כאשר ארצה להלחם אתי ולנצחו אוי ה' לי בעזרי לנצח האויב ולתת אותו בידו, וכן גם בשביל אלו ב' הענינים כפל דבריו ואמר מוֹב לַחֲסוֹת בְּנִי מִמְּטוֹחַ בְּנִידִיבִים, ובמדר ענין הנצחתי אמר מוֹב לַחֲסוֹת בְּנִי מִמְּטוֹחַ בְּנִידִיבִים, ומתן יזכור ג"פ סבבני הוא נגד ג"פ שעתיד גו' ומטע לעלות על ירושלים, כדאיתא במדרש שדרשו מקרא זה על גו' ומטע לפי שג' פעמים עתיד גו' ומטע לעלות על ירושלים, נגד פעם א' אמר כל גוים סבבני,

הגדה של פסח

כִּי אֶחָדָה וְאַסְפֵּר מַעֲשֵׂי יְהוָה: יִסּוּר וְסִרְנִי יְהוָה וּלְפָנוֹת לא נִתְּנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יְהוָה: זֶה הַשַּׁעַר לִפְנֵי צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ:

אוֹדֶה כִּי עֲנִיתִנִּי וְתָהִי לִי לִישׁוּעָה.

אֲבֹן מֵאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פָּנָה:

מֵאֵת יְיָ הָיְתָה וְזֹאת הִיא נִפְלְאוֹת פְּעִינֵינוּ:

זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נִגִּילָה וְנִשְׁמָחָה בוֹ:

אָנָּה יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:

אָנָּה יְיָ הַצְלִיחָה נָּא:

בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ:

אֵל יְיָ וַיֹּאדָר לָנוּ אֲחֵרֵינוּ הֵג פְּעֻבוֹתֵינוּ עַד קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ:

אֱלֹהֵי אֲתָה וְאוֹדֶה אֱלֹהֵי אֲרוֹמְמָךְ:

הוֹדוּ לִפְנֵי כִּי מוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

יִהְיֶה לְלֹדֶךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשֵׂיֶיךָ וְחֲסִדֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנָךָ וְכָל עֶפְדְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרַנָּה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיְקַדִּישׁוּ וַיְמַלִּיכוּ אֶת שִׁמְךָ מִלְּכֵנוּ. כִּי לָךְ מוֹב

לְהוֹדוֹת וּלְשַׁמֵּךְ נִצָּח לְאַחֵר. כִּי הָעוֹלָם נֶעַד וְיִלָּךְ אֲתָה אֵל: (בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשֻׁבּוֹת:

לשון למודים

דִּין בְּרַכַּת יִהְיֶה לְלֹדֶךָ

אֲמַרְיִן צִמְצִימָה וְאוֹמֵר צִרְכַּת הַסִּיר וְקֹלְמֵר צִמְצִימָה מֵאִי צִרְכַּת הַסִּיר רַב יוֹדֵה אֲמֵר וְיִהְיֶה לְלֹדֶךָ. וְרַב יוֹהֵן אֲמֵר נִשְׁמַת כָּל חַי. וּפְרָשׁוֹ כִּזֶּה הַמִּפְרָשִׁים כְּלוֹמֵר אֵף נִשְׁמַת כָּל חַי. וְלִדְעַת רַב יוֹדֵה קִשִּׁיא לְמַה קִּרְחוּ צִמְצִימָה צִרְכַּת הַסִּיר

דברי נגידים

וְהַנִּפְלְאוֹת. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' . פִּי אֲנַחְנוּ מֵאֲמִינִים עָשָׂה הַיּוֹם שֶׁל הַיִּשׁוּעָה אֲשֶׁר נִגִּילָה וְנִשְׁמַחָה בוֹ. עָשָׂה כְּבֵר ה' וְהַכִּינוּ לִישׁוּעָה זוֹ מֵעַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם כִּי כָל נֶס וּפִלָּא שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה שְׁלֹא בְּמַבֵּעַ הוּא נִבְרָא כְּבֵר בִּשְׁשַׁת יָמִי בְּרִאשִׁית:

בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ה' . ר"ל שֶׁאַחֲרֵי שֶׁנִּזְכַּר לְהַצְלִיחָה זוֹ לְרֹאוֹת שִׁיהִיו הַכֹּהֲנִים

בְּעֻבּוֹדָתָם וְלוֹיִם כְּרוֹכְמִים וְיִשְׂרָאֵל בְּמַעֲמָדָם. וְאוֹ כֹּאשֶׁר נִזְכַּר לְעֻלּוֹת לְרִנָּל בַּעַת הָרֹאוֹת פָּנֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ יֹאמְרוּ לָנוּ הַכֹּהֲנִים בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ה' . פִּי לְעֻבּוֹדָתוֹ יְה"ש. בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית ה' . כְּלוֹמֵר הַכֹּהֲנִים יֹאמְרוּ לָנוּ שֶׁבִּרְכוּ אוֹתָנוּ שֶׁהִבְרַכְתָּ יִחוּלוֹ עַל רִאשֵׁינוּ מִבֵּית ה' . כִּי הוּא מְקוֹם קְבוּצָה הַשָּׁפַע הַנִּשְׁפָּע מִמֶּעַל בְּדֶרֶךְ כְּלָלִית וּמִשָּׁם מִתְחַלֶּקֶת בְּפִרְסִית כִּידוּעַ לְמִבְנֵינִים. וְזֶה שְׁנוּהֵנִים לְכַפּוֹל עֲשֶׂרָה פְּסוּקִים הָאֲחֵרִינוּם הוּא בִּשְׁבִיל שֶׁאֲבֵר פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק וְגו' זֶה הַשַּׁעַר לְה' וְגו' הָרוֹמוֹ עַל שַׁעֲרֵי עוֹלָם הָעֲלִיּוֹן הַנִּבְרָל. וְהַכְּטִי הַסּוּד אֲמָרוּ כִּי שַׁעֲרֵי כָּל עוֹלָם הָעֲלִיּוֹן בְּמַסְפֵּר עֲשֶׂרָה הֵם. וְלִכְךָ כּוֹפְלִים אֵלּוּ הָעֲשֶׂרָה פְּסוּקִים הָאֲחֵרִינוּם שֶׁאַחֲרֵי הַפְּסוּקִים שֶׁל זֶה הַשַּׁעַר לְה' לְרַמּוֹ עַל הָעֲשֶׂרָה שַׁעֲרִים שֶׁבְּכָל עוֹלָם הָעֲלִיּוֹן. וְדִין כֹּזֵה לְמִבְנֵי מִדֵּעַ:

יִהְיֶה לְלֹדֶךָ ה' אֱלֹהֵינוּ. בְּבִרְכָּה זוֹ יֵשׁ שְׁמֵנָה שְׁבָחִים בִּיחָד וְאוֹלֵם הֵם. יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיְקַדִּישׁוּ וַיְמַלִּיכוּ. וְכֵן הוּא הָעִיקָר. וְאוֹלֵם ח' שְׁבָחִים הֵם יוֹדְעִים. שֶׁכֵּן כָּל שִׁירוֹת שֶׁבְּהוֹרָה הֵם בַּח' כְּמִנְיָן א"ז. אוֹ יִשִּׁיר מִשָּׁה. אוֹ יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל. אוֹ יִדְבֵּר יְהוֹשֻׁעַ. וְהוּא דְבַר נִדּוּל וּנְפִלָּא מֵאֵד כֹּאשֶׁר הֵבִין

נשמת כל חי תברך את שמך יי אלהינו. ויום כל בשר תפאר ותרום אברה
מלכנו המיד. מן העולם נגד העולם אמה אל. ומברכה איה אין לנו מלך
גואל ומושיע פודה ומציל ומפרנס ועונה וברחם. בכל עת צרה וצוקה אין
לנו מלך אלא אמה. אלהי הראשונים והאחרונים. אמה כל בריות אדון כל
תולדות המהלך ברחב השפחות. המנהיג עולמו בחדד ובירותיו ברחמים. ויי
הנה לא יגום ולא יישן. המעורר ישנים והפקיין נרדמים והמשיח אלקים
והמתיר אסורים והסומך נופלים והזקק בפופים. לה לבנה אנהנו מודים. אלו
פינו מלא שירה פים וישוננו רנה בהמון גליו וישפותינו שבח בברכה רקיע
ועינינו מאירות בשמש וברח ודינו פרושות בנשרי שמים ורגלינו קלות
פאילות. אין אנו מספיקים להודות לה יי אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך

על

דברי נגידים

לשון למודים

הבין כי השבח הזה הוא שבח שהש"י
מתרומם על העולם ונבדל מן הטבע. כי כן
מורה סלת או שהוא אחר הרוכב על ו' ימי
בראשית שהוא הטבע. שמכאן זה נעשה
לישראל הנם שהוא למעלה מן הטבע. ואין
שבה וכבוד יותר גדול מזה שהוא נבדל מן
כל צירוף ויחוס גשמי. כי הגשמי או אשר
מצורף אל הגשם אין בו הפארה כל כך כיון
שיש בו עבירות וגסות גשמי. ולפיכך בשבח
זה מלבישין להש"י חלוק של הפארת כמו
דאיתא במדרש א"ר עקיבא בשעה שאמרו
ישראל או ישיר נתלבש הקב"ה בחלוק של
תפארת שהיו חקוקין עליו כל או שבהודו
וכו'. ואל תציר בדמיון ח"ו לבישה זו על
דרך לבישה גשמית. כי הוא לבישה אצל
הקב"ה הנעשית מן שבחי ישראל הוא ענין
עמוק מאד הידוע לחכמי הסוד. וכיון שזה
המלבוש הוא לו מן ההתהוות לפיכך המצא
שאלו ח' שבחים כולם נאמרו מצד בריות
ההתהוות בלשון הן הם יודו ויברכו וישברו
וכו'. אבל הט"ו שבחים שבשהבא אינם
נאמרים מצד האדם רק מצדו ית"ש בלשון כי
לך נאה יאמר שיר ושבהה וכו'. והוא דבר
נפלא כאשר הבין. ומפני שכל חתימה
הנתוספת צריכה להיות יותר שבח מהחתימה
הקודמת. ולפיכך בהלל אנו חותמין ביהללך
שבו ח' שבחים. אבל נשמת שנוכרים גם בו
ח' השבחים האלו של יודו ויברכו לכך
חותמין בישתבח שבו ט"ו שבחים כמנין י"ה
שהוא רומע על מדרגה יותר גבוהה כידוע
להבאים בסוד ה' ית"ש :

השיר ואינו צרכה חמירין מקום שנהנו לצרך
אחריו יברך אחריו ולא קראו ברכת השיר.
ויראה לומר דקראו ברכת השיר בנתיני לומר
חש"ג דבשאר דוכתי אין חייב לומר ויהללך.
כאן כליל פסח חייב לומר ויהללך משום שיש
לומר שירה. והיינו דקאמר ברכת השיר שאמר
שמנה ההלל יש לו לומר שיר. וס"ל לר' יהודה
שאלא ציהללך כמה שיש לו לומר שיר. ור'
יוחנן אמר נשמת כל חי הוא השיר שאמר
ולפיכך מסיים בישתבח הסודר בשירי זמרה.
וכיון שבנשמת כל חי נזכר ג"כ ח' השבחים של
יודו ויברכו וישתחו ויפארו וירוממו ויערלו
ויקדישו וימליכו"ו כמו שמכר ציהללך. כי כך
ראוי להיות בשיר אלו ח' השבחים כמנין א"ז
כמו שנחזר בדברי נגידים. ולפיכך היה נ"ל
שאל לומר יהללך וגם נשמת שהרי נתיב שבת
אחד. אלא שנהנו לומר יהללך כדי לחתום
ההלל. ולפי"ז יש לחתום ציהללך. וכתב הרא"ש
והסוד שלא לחתום ציהללך ומהמים אהר נשמת
בשתבח. ולפי"ז קשה מאד דח"כ למה חומרים
יהללך חס אין חותמין אחריו. דמה נזכר יותר
ציהללך ממה שמכר נשמת וישתבח. דבשלמא
חס חותמין ציהללך י"ל דמשני שנהנו לחתום
אחר ההלל לכך צ"ל יהללך. אבל חס אין חותמין
א"כ למה יאמר יהללך והטעם שנתנו שלא
לחתום ציהללך משום דאחריו חותמין עליו
ברכת השיר הדא ברכת משמע ולא צ"י. קשה
מנלן שלא לחתום ציהללך. דהא אליבא דר'
יוחנן ברכת השיר דמנתי היא נשמת. ואילו מן
יהללך לא איירי כלל דודאי צ"ל כמו צ"מ
אחר ההלל שאומרים יהללך. ואל"כ צין לר'
יהודה וצין לר' יוחנן ראוי שיהיו חותמין ציהללך

אחר ההלל כמו שחותמים תמיד אחר ההלל. וכן פרשו ברכ"ס והוספות. ואם באלו לחוש לכפירה
בברכת השיר חדא ברכת משמע. יותר נראה לומר שלא לחתום בישתבח בברכה דבמה הלכתי כרב
יהודה. ומ"מ נראה שכלפי הוא ברכ"ס להחזיק בהנהגה שנהנו לחתום גם בישתבח :

הגדה של פסח

על אחת מאלה אלפי אלפים ורבי רבבות פלגים הטובות נסים ונפלאות שעשו
 עמנו ועם אבותינו מלפנים. ממצרים גאלתנו יי אלהינו. מבית עבדים פדיתנו.
 ברעב זנתנו ובשבע פלגתנו מחרב הצלתנו ומדבר מלכתנו ומחלים רעים
 ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרנו רחמיה ולא עזבונו חסדיה. ואל תשנו יי
 אלהינו לנצח. על בן אפרים שפלגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון
 אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו וימדישו
 וימליכו את שמך מלפנו. כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבוע. וכל עין לך
 תצפה וכל בשר לך תברך וכל כוחה לפניך תשתחוה. וכל חלבוותא ויראיה וכל
 קרב וכליות וימרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך.
 כחיל עני מחזק ממנו וגני ואביון מגדלו. מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יעלה
 לך. האל הגדול הגבור והנורא אי עליון קונה שמים וארץ. נחללה ונשפחה
 ונפארה ונקרה את שם קדשך. פאמר לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את
 שם קדשו:

האל בתעצמות ענה. הגדול בגבור שמך. הגבור לנצח והנורא
 בגוראותיה. המלך היושב על פסא רם ונשא:

שוכן עד מרום וקדוש שמו. וטוב רגנו צדיקים בני לישראל נאה
 תהלה: בפי ישרים תתרומו. ובשפתי צדיקים תתברך.
 ובלשון חסידים תתקדש. ובקרב קדושים תתהלל:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה ותפאר שמך מלפנו בכל דור ודור
 שכן חובת כל תיזורים. לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו להודות
 למלך לשבח לפאר לרומם לחדר לברך לעלה ולקלם על כל דברי שירות
 ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחה:

ובכן ישתבח שמך לעד מלפנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים
 ובארץ. כי לך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד שיר
 ושבחה תלל ומקרה עז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת
 קדשה ומלכות. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש ומעולם
 עד עולם אתה אל: ברוך אתה יי אל מלך גדול ומתהלל בתשבחות
 אל ההודאות אדון הנפלאות בורא כל הנשמות רבון כל המעשים.
 תבחר בשרי ומרה. מלך יחיד אל הו העולמים:

הגני מלך ומיומן לתום מנחת פוס רמזי יהיא פגד בשורת משיחה שאמר הקב"ה לישראל
 ולביתו אהבם לי לגם וקויתי להם לאלהים:

(שונה בחסידה בלי כוונה*)

הגדה של פסח

[אחר כוס ד' אסור לאכול ולשתות משקה של טעם ברי שיטאר טעם המצה בפיו. הוין מן כוס ה' שיותר לשתות משום דבוראי יש בו מצוה וכיון דהוי מצוה שפיר דיותר כמו כוס ד'. וחיון מן המים שיותר לשתות כיון שאינם מוציאים טעם המצה]

לשון רמודים

דין כוס ה'

הנו רבן רביעי גומר עליו את ההלל חמישי
אומר עליו ההלל הגדול דברי רבי טרפון
ויש חומרים ה' רועי לא אחסר. כך הוא גירסת
כל המפרשים. רק הרשב"ם לא גרס כוס ה'
רק גרס כוס ד' גומר עליו ההלל הגדול. ודבריו
בעלים נגד כל המפרשים. ואש"ג לא נזכר
כוס ה' במשנה ו"ל דפחות מד' לא יעשה חבל
ה' יעשה ומלוה מן המובחר הוי הוי עבד ליה.
וכן מה דמנו רבן הכל חייבין בד' כוסות יש
לפרש שר"ל כל יושבי שלחנו חבל בכוס ה' ויולא
כיום אחד לפני ראש היום בלבדו כמו שבארתי
דברי נגידים. ולפיכך איתא במשנה דלא יפחתו
לו מד' כוסות דכיון שכוס ה' לא ללאת בכוס ה'
לכל המסובים ויכל להשאיר מעט מעט מן הד'
כוסות לעשות כוס ה'. והכי מסתבר דכיון שיש
לו עלה זו חיון לו ליקח מן הממון כוס ה'. וגם
הר"ן כתב דמלוה מן המובחר לשתות כוס חמישי
ולומר עליו ההלל הגדול כפשטא דלישנא דברייתא
דחמישי אומר עליו ההלל הגדול. וכך מעין דברי
הרשב"ם ז"ל בפרק האחרון מהלכות חמץ
ומצה. וגם הראש"ד ז"ל בהשגותיו על צעל
המאור כתב דברדלי יש סמך למנהג כוס ה' מדברי
ר' טרפון שאמר חמישי אומר עליו ההלל הגדול
ומלוה לעשות כדבריו. וכתב עוד שכמו שסמכו
הד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה וכוונות
יהללתי וגאולתי ולקחתי כך סמכו כוס ה' כנגד
השבחתי. וה"ק נמי לא יפחתו לו מד' קאמר
חבל להוסיף עליהם כוס ה' הרי זה משובח
עכ"ד. ורמיהו בלחיו הגדול נדפס הטעם לומר
הלל הגדול אחר ההלל ואח"כ נשמת. ומסתמא
סמכו עליהם בזה על גירסת הרשב"ם דגרים
שיאמר ההלל הגדול על כוס ד'. וכבר אמרנו לך
שגירסת המפרשים וגירסת הספרים חיון כן.
וגם נפלתיו מחד חוץ מאלו ידיו ורגליו
במנהג זה כיון דמחלוקת אמוראים חס ושלום
יהללך חו נשמת ואנו כדמיונו עבדין למה
מחלק בין שניהם ונפסיק בהלל הגדול. ועוד דלא
נזכר בכל התלמוד שיש לומר ההלל הגדול על כוס
ה'. דאם לנחל דמתי' לא הזכיר ההלל הגדול.
והביריתא לא הזכירה רק כוס ה' נמא שאלו
שחומרים ההלל הגדול על כוס ד' עוקרין בזה
בדק החכמים. והרשב"ם יחיד הוא בדעה זו.
דאש"ג דקי"ל כר' טרפון דאמרינן ההלל הגדול
מ"מ כיון דמובח במוצא דעיקר ההלל הגדול
דאמרינן הוא בשביל טתן לחם לכל בשר כל"ס.
ח"כ

דברי נגידים

ענין כוס ה' שהוא מסוגל לפרנסה

בגמרא אמר ר' יוחנן למה נקרא שמו ההלל
הגדול. שהקב"ה יושב ברומו של
עולם ומחלק מזון לכל בריה. וענין זה
שהקב"ה יושב ברומו של עולם בא להודיע
שהש"י הוא עלת כל הנמצאים לפי שכל
הנמצאים מצד עצמם מהותם הם חסרים. כי
כל עלול הוא חסר וצריך הוא אל העילה
המקימת אותו בשביל החסרון שבו והש"י
מקיים הנמצאים ע"י הפרנסה שנותן להם.
ולפיכך הפרנסה שהוא מחלק לנמצאים מורה
שבולם הם עלולים והם חסרים. והש"י הוא
העילה שלהם ולכך צריכים לקיומו ית'. וזה
שהוא יושב ברומו של עולם. ר"ל שהעילה
היא במדרגה על העלול כי כל הנבראים
הם חסרים מצד עצמם וצריכין לו. ומה
ג"כ תדע כי המזון הוא יותר במדרגה מן
הבריאה עצמה. כי עצם הבריאה מצד שהיא
ג' אה היא עלולה וחסרה וצריכה לקיום. ר"ל
לפרנסה שהוא קיום הנברא ולפיכך מדרגת
המזון היא יותר במדרגת הבריאה. ולפיכך
יש בהלל הגדול כ"ו כל"ס. כי שם בן ד'
עולה במספרו כ"ו והוא המפרנס לכל והמחלק
לכל בריה מזונות. כי זה השם הוא הנקרא
השם הגדול והמיוחד שהוא שם העצם
המקיים את כל הנמצאים וממנו באה הפרנסה
כי הוא הקיום של כל נמצא. לפיכך יש בו
כ"ו כל"ס נגד השם הגדול הזה. ואמר נותן
לחם לכל בשר כל"ס. אחר הגאולה של
ויפרקנו מצרנו כל"ס. לומר כי דבר זה שהוא
נותן מזון לכל בשר הוא יותר עליון במעלה
מכל והוא האחרון. ולפיכך איתא שם אמר
ר' אלעזר קשים מזונותיו של אדם יותר מן
הגאולה דאילו בגאולה כתיב המלאך הגואל.
מלאך בעלמא. ואילו במזונות כתיב האלהים
הרועה אותי. וכבר הזה בא לתרץ למה
נזכר נותן לחם לכל בשר אחרון לכל טעשה
ה'. ולפיכך אומר כי זה הוא בשביל
שהמזונות הוא יותר עליון מכל הנסים. ודבר
זה הוא עמוק מאד. ולכך נרמז באמצע
התיבות של נותן לחם לכל בשר השם
הקדוש ה' והוא השם המסוגל לפרנסה
להמכות בו. והראשי היבנות של "נותן לחם"
*לכל בשר עולים במספר הג' שמות
הקדושים **איהיה הויה אדני** להורות
שההשלשות שפע הפרנסה היא מעולם
היותר

הגדה של פסח

לַעֲשֶׂה אוֹרִים נְדוּלִים פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמַשְׁכֶּלֶת בְּיָוֶם פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ אֶת הַיָּרֵחַ וּבִכְבָּבִים לְמַשְׁכָּלוֹת בְּלִילָה פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ לְמַדָּה מִצְדִּיקִים בְּבִכּוּרֵיהֶם פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מֵהַבֶּכֶם פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרְעוֹ נִטְוֶה פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ	הוֹדוּ לַי' כִּי טוֹב פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ הוֹדוּ לְאַלְהֵי הָאֱלֹהִים פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ הוֹדוּ לְאֲדֹנֵי הָאֲדָמָה פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ לַעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת נְדוּלוֹת לְבָדּוֹ פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ לַעֲשֶׂה הַשָּׁמַיִם בְּהִבְנָתָהּ פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ לְרַנֵּק הָאָרֶץ עַל הַיָּם פִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ
--	--

לשון למודים

א"כ אין זה שייך להלל. והיה לנו לעשות כוס ה' ולומר עליו הלל הגדול או שלא לאמרו כלל מי שלא יעשה כוס ה'. וכן פסק רב אלפס דברכת הסידור היא כר' יודנה לומר: הללוך ולא נשמת ועל כוס ה' לומר הלל הגדול. א"כ משמע מדבריו שאלו עושה כוס ה' אין לומר הלל הגדול. וכך היא דעת הרמב"ם כמשמעות ההלכה ואין עוקרין הלכה לא ממשמעותה ולא מטעמה. כי הטעם של אמירת הלל הגדול הוא רק בשביל נותן לחם לכל צד. א"כ אין לו ענין אל הלל כלל. וכבר אמרנו צדדיו נגידים והוא נגזק שבו ה' עיקר חקנתו היה עבור ראש הבית בלבדו בשביל הפרנסה שיושפע לו שפע פרנסה לכלכל את בני ביתו ולפיכך מוצר' טרפון לומר עליו הלל הגדול שהוא בשביל נותן לחם לכל צד כ"ה והיה מומרים סבירי להו שלכונה זו יש לומר ה' רועי לא אחסר על כוס ה'. א"כ מובן שפיר שהלל הגדול וה' רועי לא אחסר אין לו ענין כלל אל הלל וכשמת, שזה בא על הנאולה וזה בא על הפרנסה שהיא גדולה מהנאולה. נמצא שהמערב ומבצב זה בזה הוא מקלקל הסדר והטובה שמקנו החכמים לעזב לנו. ולפיכך אני אומר שהמנהג הראוי והנכון הוא לומר נשמת אחר הלל על כוס ד' והלל הגדול יאמר על כוס ה'. וא"ת א"כ מאי דברכה יהיה על כוס ה' אם יאמר נשמת אחר הלל. אומר אני ציון שאין כוס ה' קבוע למטה של חובה רק למטה הרשות לכך לא חקנו לו דברכה וכן ראוי לנהוג. ומי שלא יראה לעשות כוס ה' יאמר הלל ואחר כך נשמת ואח"כ הלל הגדול הכל על כוס ד'. והיה נכלל בכוס ד' ישועת הנאולה וישועת הפרנסה כסדר בלי ערוב כן נ"ל צדור ונכון:

דברי נגידים

הייתר עליון. כלומר מן העולם ועד העולם. ואם חכם אתה בין הבין. אלה הדברים. ולפיכך חקנו כוס ה' לומר עליו הלל הגדול לדעת ר' טרפון בשביל הזכרת נותן לחם לכל בשר כל"ה. ולדעת היש אומרים לומר עליו ה' רועי לא אחסר. והכל סובב והולך על כונה אחת. שאחר הד' כוסות שנהקנו על חסדי ה' של הנאולה חקנו עוד כוס ה' על חסד ה' אשר הוא עושה עם ברייתו שהוא הקיום והפרנסה שמחלק לכל העולם שהוא יותר מן הנאולה. וכוס ה' הוא השלמת הנאולה כי אחר שנאל אותם היה מפרנסם בכל צרכיהם והביא אותם אל המנוחה ואל הנחלה לארץ זבת חלב ודבש. והכל בכלל הנאולה. וזה כונה הנאונים שכמו שסמכו הד' כוסות על ר' לשונות של נאולה והוצאתי והצלתי ונאאתי ולקחתי. כך סמכו כוס ה' על הפסוק והבאתי אהבם אל ארצנו ונו'. מפני שזה הפסוק מבושר בשורת הישועה של המנוחה שפרנסם בארץ הכנעני אחרי הנאולה. ולפיכך נראה לי שכוס ה' די שישתה אותו רק ראש הבית בלבדו. כי שפע הפרנסה נשפע לראש הבית המפרנס את בני ביתו. ובוה יוכן ג"כ הטעם שנוהגים לעשות כוס ה' מן הכוס שהבינו מקודם לכבודו של אליהו הנביא. כי הוא המלאך של שפע הברכה. כמו שאמרו רז"ל פנחס זה אליהו ונאמר לו הנני נוהן לו את בריתי שלום. ואמרו ג"כ שלא מצא הקב"ה כלי מחויב ברכה לישראל אלא השלום. ולפיכך במקום שיש ענינו של אליהו היינו בריה השלום שם יש מקום לשפע הברכה. וכיון ששפע הברכה תלוי בשלום שהוא

ענינו של אליהו לכך נוהגים ליקח זה הכוס שהבינו מקודם לכבודו של אליהו ולעשות אותו לכוס ה' הבא בשביל שפע הברכה בפרנסה. ועוד יתבאר לך ג"כ עפ"י למה נקרא כוס ה' מצוה של רשות. כי משום שהוא בא בשביל שפע ברכה בהפרנסה וכיון שהמונוות מדריגתן גבוה יותר כמדריגת הנאולה לפיכך אין שייך בוה מצוה של חוב. כי ענין החיוב הוא בדברים הקרובים אצלנו לגרום בהם ענין איזה חקון ע"י עבודתנו. אבל מה שבא על המשכת הדברים החזקים מאתנו ביותר אין שייך בהם החיוב אבל הם רשות והיינו ג"כ מצוה. ודברים אלו ברורים מאד למכניי מרע. והתבאר לך ענין כוס ה' על נכון:

הגדה של פסח

לְנַחֵר יָם סוּף לְגֹזְרִים	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :	וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :	וְנָתַן אֶרֶצָם לְנַחֲלָה	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
וְנָצַח פְּרַעְיָה וְחִילוּ בָיִם סוּף ה'	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :	נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדוֹ	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
לְמֹלִיךְ עִמּוֹ בַּמִּדְבָּר	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :	שֶׁבַשְׁפִּלְנוּ זָכַר לָנוּ	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
לְמַה מְלָכִים גְּדוּלִים	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :	וַיַּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
וַיַּהְרֹג מְלָכִים אֲדִירִים	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :	נוֹתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :	הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הַשָּׁמַיִם ה'	פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :

[אמר המו"ל. בהכתב יד שוהעתקתי ממנו הגדה זו היתה כתוב כאן על חגליון בצדו בזה הלשון. נזכרתי שכבוד מרן חותני זצוק"ל זי"ע היה מצוה תמיד לאחר מן המסובין לומר המזמור ה' רועי לא אחסר אחר הלל הגדול"] *

מִזְמוֹר לְדָוִד יי רֹעִי לֹא אֲחַסֵּר: בְּנֹאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצַנִי עַל מֵי מְנוּחוֹת יִגְהַלְנִי: נַפְשִׁי יִשׁוּבֵב וַיִּנְחַנִּי בַמַּעַזְלֵי צֶדֶק לְמַעַן שָׁמוּ: גַּם כִּי אֵלֶיךָ בָּגִיא צַדִּיקוֹת לֹא אֵירָא רָע כִּי אַתָּה עֲמָדִי שֶׁבַמֶּדָה וּמִשְׁעֲנִיתָה הִמָּה יִנְחַמְנִי: תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי שִׁלְחֹן נִגְדַּי צוּרֵי דִשְׁנֵת בַּשָּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסֵי רִיחַ: אֵד טוֹב וְחֲסִד יִרְדְּפוּנִי כָּל יְמֵי חַיִּי וְשִׁבְתִּי בְּבֵית יי לְאֶרֶץ יָמִים:

הִנְנִי טוֹב וּמוֹמָן לְקוֹיִם מִצוֹת כּוֹס חַמִּישֵׁי שְׁהוּא אֶגִּיד בְּשׁוֹרֵת הַיְשׁוּעָה שֶׁאָמַר הַקֹּב"ה לְיִשְׂרָאֵל וְהִבְאֵתִי אֲתָכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לָתֵת אוֹתָהּ לְאֲבֹרָהֶם לְיִצְחָק וְלַעֲקֵב וְנִתְּתִי אוֹתָהּ לָכֶם מוֹרֶשֶׁה אֲנִי יי:

[ראש הבית בלבדו יקח הכוס של אליהו הנביא וישתה בהסביבה בלי ברכה ואח"כ יברך ברכה אחרונה] בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַגָּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגָּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֲמֻדָה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָצִית וְהִנְחִלָתָה לְאֲבוֹתֵינוּ לְאֲכֹל מִפְּרִיהָ וּלְשַׂבֹּעַ מִטוֹבָהּ. רַחֵם נָא יי אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ וְעַל מִזְבִּיחֶךָ וְעַל הַיְכָלְךָ. וּבִגְוִה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ וְשִׁמְחָנוּ בָּהּ וּנְבָרְכֶךָ בְּקִדְשָׁהּ וּבְטַהֲרָהּ. וּבִשְׂמֵחַ וְהַחֲלִיצֵנוּ בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְנִזְכְּרֵנוּ לְטוֹבָה בַּיּוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. כִּי אַתָּה יי טוֹב וּמְטִיב לְכָל וְנוֹדֶה לָּךְ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הַגָּפֶן. בָּרוּךְ אַתָּה יי עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הַגָּפֶן:

חֲסִל סְדוֹר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כָּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. בְּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסִדֹּר אוֹתוֹ. בֶּן נִזְכָּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זֶה שׁוֹכֵן מַעֲוֵנָה. קוֹמֵם קֹהֵל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקָרוֹב גֹּהֵל גִּמְעֵי כֹנֵה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בָּרְנָה:

לִשְׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם:

הגדה של פסח

ומצוה גדולה לספר ביציאת מצרים כל הלילה או לעסוק בהלכות פסח אם הוא אדם שאפשר לו להיות בלא שינה. ויחשוב בלבו כאלו הוא יצא מסצרים וכן כל הרברים אשר נעשה בליל זה יעשה בשמחה גדולה. ומכל שכן הלל ושירה ישורר להשיג בשמחה רבה ובשפת ברורה על הנאוה שגאלנו. ואם הוא אדם חלש שאי אפשר לו להיות בלא שינה מוטב שישכב לישן שלא יתיר מוטטר ומבולבל למחלתו בתפלתו. ובענין קריאת שמע שעל המטה נוהגים לקרות רק ברכת המפיל ופרשה ראשונה בלבד ולא יותר להראות שהוא ליל שמורים מן המזיון]

[תורה לליל ראשון]

ובכן יהי בהצי הלילה:

אז רוב נפים הפלאת בלילה. בראש אשמורת זה הלילה. גר צדק נצחתו בנחלק לו לילה: דנת מלך גר בחלום הלילה. הפחדת ארמי באמש לילה. וישראל ישר למלאך ויובל לו לילה: זרע בבורי פתרום מחצת פחצי הלילה: חילם לא מצאו בקומם בלילה. טיסת נגיד חרשית סלית בבוכבי לילה: יעין מחרף לגופה אווי הובשת פנריו בלילה. ברע בל ומצבו באישון לילה: לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה. משתפר בכלי קדש נהרג בו בלילה. נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה: שגאה נמר אנגי וכתב ספרים בלילה: עוררת נצחה עליו בנגד שנת לילה: פורה תדרוך לשומר מה בלילה. צרת בשומר וישח אתא בקר וגם לילה: ררב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם הודע פי לך היום אף לך הלילה: שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה. תאיר באור יום השבת לילה: ויהי פחצי הלילה:

[הפירוש שעל הב' פירושים הוא קיצור מפירוש האברבנאל]

אז רוב הנסים הפלא ה' בלילה. והרוב מהם היו בלילה זה הלילה. גר צדק, זה אברהם, נלחתו. חוקתו לנח הד' מלכים בחלוק הלילה: דנת. את אבימלך למיתה. הפחדת ארמי. זה לבן כמו שנאמר אמש אמר אלי. ויוכת אמש, וישראל. יעקב נזקק עם מלאכו של עשו ונלחו בלילה: פתרום, זה מנרים. חילם. ממונם כנאמר וינללו את מנרים. טיסת. פריחת השר של עיר חרובת. זה מנרים שפרח ללחום עם ישראל ולחתה דרכתו ולחתת עמו כזככי לילה: יעין מחרף. זה מנרים שחירף לה' והניף ידו להחריב אווי זו ירושלים עיר החמודה. ולחתה הובשת והסחת פנריו בלילה. שגאה מלאך בלילה ויך את כלם. כרע כל ומלכו. זו ע"ז של כל עם המלכים אותו נפלו בלילה: לאיש חמודות. זה דניאל נגלה רז החלום. משתפר. זה בלשצר שנשחקר ושתה בכלי המקדש. נושע. זה דניאל שפתח חלום שהביע בלילה: שגאה נמר אנגי. זה המן שכתב ספרים להשמיד את היהודים, עוררת נלחן. גבורתך ע"י שנדרה שנת המלך: פורה תדרך. מבאן וחילך בקשה לעתיד שידרך הקב"ה נח להכרית שונאי ישראל בשביל אלו הגוים שומר מה מלילה. פי' מה יהיה החכמה של הגלות. צרת בשומר וישח. הקב"ה נקם בשומר ואמר בא בקר לנדיקים וגם לילה לשטים: קרב יום. יקרב הקב"ה יום הגדול. רם. זה הקב"ה. הודע לעולם שגאה הכורא. שומרים הפקד לעירך. זה ירושלים כנאמר על הומותיך ירושלים הפקדתי שומרים. תאיר. השכת הגלות. ויהי בלילה הלילה. פי' כמו שהיה בלילה הזה במנרים שהאיר פתאום ככתקופת תמוז בלחיים:

[שבחה לליל ראשון]

אדיר במלכותה. בחור בהלכה. גדודיו יאמרו לו:

לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יי הממלכה. פי לו נאה: פי לו יאה:

דגול במלכותה. הדור בהלכה. ותיקיו יאמרו לו: לך ולך ובו:

זבאי במלכותה. חסין בהלכה. מפסריו יאמרו לו: לך ולך ובו:

לחיד במלכותה. בביר בהלכה. למודיו יאמרו לו: לך ולך ובו:

בושל

הגדה של פסח

מוֹשֶׁה בְּמַלּוּכָה. נוֹרָא בְּהַלְכָּה. סְבִיבֵיו יֹאמְרוּ לוֹ: לַךְ וּלךְ וכו':
 עֲנִיו בְּמַלּוּכָה. פוֹדֶה בְּהַלְכָּה. צְדִיקֵיו יֹאמְרוּ לוֹ: לַךְ וּלךְ וכו':
 קְדוֹשׁ בְּמַלּוּכָה. רַחוּם בְּהַלְכָּה. שְׂנְאָנֵיו יֹאמְרוּ לוֹ: לַךְ וּלךְ וכו':
 תְּקוּף בְּמַלּוּכָה. תוֹמֵךְ בְּהַלְכָּה. תַּמִּימָיו יֹאמְרוּ לוֹ: לַךְ וּלךְ וכו':

[זמרה לליל ראשון]

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:
 שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים
 וּבְאֲרֵץ:

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד
 אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֱמֻנוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות
 הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֱמֻנוֹת. שְׁלֹשָׁה
 אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

שֵׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע
 אֱמֻנוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה.
 חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֱמֻנוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית.

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

שְׁמוֹנֶה מִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנֶה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִלְחָה. שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבֻתָּא.
 שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֱמֻנוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת:

שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה. שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִלְחָה. שִׁבְעָה
 יְמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֱמֻנוֹת.

שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

עֶשְׂרֵה מִי יוֹדֵעַ. עֶשְׂרֵה אֲנִי יוֹדֵעַ. עֶשְׂרֵה דִּבְרָאִי. תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה. שְׁמוֹנֶה יְמֵי
 מִלְחָה. שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.

אַרְבַּע אֱמֻנוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:
 אֶחָד עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד עֶשֶׂר פּוֹכְבֵּיא. עֶשְׂרֵה דִּבְרָאִי.

תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה. שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִלְחָה. שִׁבְעָה יְמֵי שְׁבֻתָּא. שֵׁשָׁה סְדְרֵי
 מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֱמֻנוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית.

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׂבַשְׁמִים וּבְאֲרֵץ:

שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבֻתָּאִי. אֶחָד עֶשֶׂר
 פּוֹכְבֵּיא. עֶשְׂרֵה דִּבְרָאִי. תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה. שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִלְחָה. שִׁבְעָה

הגדה של פסח

יְמֵי שְׁפָתָא. שְׁשֶׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ: שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִדִּיא. שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבַמִּיא. אֶחָד עָשָׂר פּוֹכְבִּיא. עֲשָׂרָה דְּבִרְיָא. תְּשַׁעֲהָ יֶרֶחַ לְדָה. שְׁמוֹנֶה יְמֵי מִלָּה. שְׁבַעֲהָ יְמֵי שְׁפָתָא. שְׁשֶׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:

[תורה לליל שני]

ובכן ואמרתם זבח פסח:

אומין גבורותיך הפלאות בפסח. בראש כל מעשרות גשאת פסח. גלית לאורחי חצות ליל פסח: דלתיו דפקת בחום היום בפסח. הסעיד נוצצים ענות מצות בפסח. ואי הבקר רץ זכר לשור. ערך הפסח: זעמו סדומים ולוהמו באש בפסח. חלץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח. מאמאת אדמת מוק ונוף בעברך בפסח: יה ראש כל און מחצת בגלי שמור פסח. כביר על בן בכור פסחת בדם פסח. לבלתי תת משחית לבא בפתי בפסח: מסגרת סגרה בעתותי פסח. נשמדה מדין בגליל שעורי עומר פסח: שורפו משמני פול ולוד ביקד יקוד פסח. עוד היום בנוב לעמוד עד געה עונת פסח: פס יד בתבה לקעקע צול בפסח. צפה הצפית ערוך השלחן בפסח: קהל בגסה הדסה צום לשלש בפסח. ראש מבית רשע מחצת בעץ חמשים בפסח: שתי אלה רגע תביא לעוצות בפסח. תעוז ירך ותרום ימינה בגליל התקדש חג פסח: ואמרתם זבח פסח.

[תפירוש שעל הב' פסונים הוא קיצור ספירוש האברבנאל]

אומין חוקת גבורותיך הפלאות לאבותינו. בראש כי פסח הוא הראש לכל המועדים. גלית לאורחי זה אברהם הישועה של הזאת ליל פסח: דלתיו. כנאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא וזה היה בפסח. הסעיד נוצצים. האכיל למלאכים שהם נוצי אש. זכר לשור. ההנניה שבה בערך יחד עם הפסח: זעמו. זעמו מה' ונשרפו. חלץ. לל לוט מהם. טאטאת. הכעתה הרשעים מאדמת מוק וטף שכן עיירות הגדולות שבמזרים בעברך שם כנאמר ועבר ה' לנגף את מצרים: כל און. כל בכור על שם ראשית אוני. כביר. הקב"ה שהוא כביר כח פסח על בתי בני ישראל הנקראים בני בכורי: מסמרת. עיר יריחו שהיה מסוגרת כסגרה ונמסרה לישראל בעת פסח. בגליל שעורי עומר. היא עונת לחם שעורים של העומר שהקריב גדעון בזכות זה נשמדה מדין: שורפו משמני פול ולוד. זהו גבורי חיל של מחנה סנחרב ששרפו בפסח. עוד היום בנוב לעמוד. אז כשהלך סנחרב על ירושלים הניע לנוב בערב פסח ואמר שאין לו למחר לטרוח עמו כל כך ללחום על עיר קטנה הזו וגמר בדעתו ללון בנוב. עד געה. פי' עד שהגיעה זמן חג הפסח ושם נשרפו כלם בגליל זה: פסיד. שכתבה לפני בלשצר לקעקע ולעקור צול זו בגל והכחיכה היתה בפסח. צפה הצפית. היינו הצופה לראות אם בא איוה שזא ואז היה ערוך השלחן כסעודה גדולה בפסח לפני בלשצר ופחאס נעק הצופה כי באו עליו כורש ודריוש. הדסה. זו אשתר שכנסה הקהל להתענות ג' ימים בפסח. ואז ראש מבית רשע מחצת. פי' הכרת להמן בעץ חמשים בפסח: שתי אלה. זו הנבואה שאמר ישעיה על ארם (מ"ו) וחבואנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמן. לעוצות זו ארם. ואז נעשו ותחזוק ירך לגאלנו במדת הסדך כליל התקדש הפסח. היינו גאלת מצרים שנאמר בה ואמרתם זבח פסח:

הגדה של פסח

[שבתח לליל שני]

הוא יבגד ביתו בקרוב במהרה במהרה בימינו בקרוב :

אל בנה. אל בנה. בנה ביתך בקרוב :

חדר הוא. גדול הוא. דגול הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב :
אל בנה וכו' :

חדר הוא. רחוק הוא. זפאי הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב :
אל בנה וכו' :

חסיד הוא. מהור הוא. יחיד הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב :
אל בנה וכו' :

בפיר הוא. למוד הוא. מלך הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב :
אל בנה וכו' :

נזרא הוא. סגוב הוא. עוזו הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב :
אל בנה וכו' :

פודה הוא. צדיק הוא. קדוש הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב :
אל בנה וכו' :

בחום הוא. שבי הוא. מקיף הוא. יבנה ביתו בקרוב. במהרה במהרה בימינו בקרוב :
אל בנה וכו' :

[וזמרה לליל שני]

חד גדיא . חד גדיא . דזבין אפא בתרי זוזי . חד גדיא . חד גדיא :

ואתא שונרא . ואכלה גדיא . דזבין אפא בתרי זוזי . חד גדיא

חד גדיא : ואתא כלפא . ונשך לשונרא . ואכלה גדיא .

דזבין אפא בתרי זוזי . חד גדיא חד גדיא :

הגדה של פסח

ואתא חומטרא. והכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה.
 דזבין אפא בתרי זוי. חד גדיא חד גדיא: ואנא נורא.
 לחומטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין
 בתרי זוי. חד גדיא חד גדיא: ואתא מיא. וככה לנורא. דש
 לחומטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא
 אפא בתרי זוי. חד גדיא חד גדיא: ואתא תורא. ושחט למיא.
 דככה לנורא. דשרף לחומטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא.
 דאכלה לגדיא. דזבין אפא בתרי זוי. חד גדיא חד גדיא: ואתא
 השוחט: ושחט לתורא. דשחט למיא. דככה לנורא. דשרף לחומטרא.
 דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אפא בתרי
 זוי. חד גדיא חד גדיא: ואתא מלאך המות. ושחט השוחט.
 דשחט לתורא. דשחט למיא: דככה לנורא. דשרף לחומטרא. דהכה
 לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין אפא בתרי זוי. חד
 גדיא חד גדיא: ואתא הקדוש ברוך הוא. ושחט למלאך המות.
 דשחט לשוחט. דשחט לתורא. דשחט למיא. דככה לנורא. דשרף
 לחומטרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דזבין
 אפא בתרי זוי. חד גדיא חד גדיא: